

Tallinna Ülikool
Ühiskonnateaduste Instituut

Sirje Pint

**LAPSE ABIVAJADUSE HINDAMINE
LASTEKAITSESEADUSE KONTEKSTIS JÕGEVAMAA
NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja: dotsent Karmen Toros, PhD

Tallinn 2016

RESÜMEE

Sirje Pint (2016) Lapse abivajaduse hindamine lastekaitseaduse kontekstis Jõgevamaa näitel.

Töös on 83 lehekülge ja 106 kirjandusallikat, 1 joonis ja 1 lisa. Käesoleva magistritöö eesmärgiks on uurida, kuidas mõistab lastekaitsetöötaja lapse abivajaduse hindamist 1. jaanuarist 2016 jõustunud lastekaitseaduse kontekstis.

Kvalitatiivse uurimuse valimi moodustasid kümne Jõgevamaa omavalitsuse lastekaitsetöötajad või lastekaitsevaldkonna eest vastutavat töötajad. Empiirilise andmestik on kogutud 01.03.2016–10.03.2016. Töö teoreetilise raamistiku koostamisel olen lähtunud lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) aluseks olevatest lähenemisviisidest lapse abivajaduse hindamisele ja lapse heaolule ning Eestis kasutusele võetud Ühendkuningriigi hindamisraamistikust. Läbivalt on uurimuse teoreetilises osas kajastamist ja selgitamist leidnud lastekaitseaduse kontekst ja vastava temaatika uurimuste seostamine.

Uurimusest selgus, et lapse abivajaduse hindamise eesmärgina nähakse eelkõige vajadust saada tervikpilt tegelikust olukorrast ja sellest tulenevat edasist tegutsemist, mis tähendab enamasti vajalike teenuste ja abi pakkumist. Praegu hindavad lastekaitsetöötajad lapse abivajadust vastavalt oma teadmistele ja oskustele ning seetõttu ei ole lapse individuaalse heaolu hindamine süsteemne ega terviklik, sest teatud valdkonnad jäävad lihtsalt hindamata või ei osata neid hinnata. Lastekaitsetöötajatel puudub vajalik pädevus psühholoogilise ja emotsionaalse heaolu hindamiseks. Vanemlike oskuste hindamisel tekkisid küsimused mida hinnata ja milline lapsevanem on piisavalt pädev. Vanema ja lapse hindamise kaasamist peetakse oluliseks, kuid vaid vähesed lastekaitsetöötajad kasutavad hindamisel kaasamist edendavaid põhimõtteid ning puuduvad väikelaste hindamise kaasamiseks vajalikud oskused. Hindamise läbiviimist seaduses sätestatu kohaselt peetakse üle jõu käivaks eelkõige suure paberitöö mahu tõttu. Hindamiste läbiviimiseks vajatakse nii hindamisjuhendit kui ka -instrumenti ning koolitusi uute oskuste ja teadmiste omandamiseks. Abivajaduse hindamist piiravad lastekaitsetöötajate liiga väike arv, suur töökoormus, ajapuudus, seaduse rakendusaktide puudumine ja raskused eksperthinnangute saamisel.

Uurimuses kasutatud põhimõisted: abivajadus, abivajav laps, hindamine, lapse heaolu, kaasamine, lastekaitsetöötaja, lastekaitse.

ABSTRACT

Sirje Pint (2016), Assessment of Children's Needs in the Context of the Child Protection Act: the Example of Jõgeva County.

This Master's thesis includes 83 pages, bibliographical references to 106 sources, 1 figure and 1 appendix. The objective of the thesis is to study how child protective workers assess children's needs in the context of the Child Protection Act which entered into force on 1 January 2016.

The qualitative study includes ten child protective workers and other employees responsible for child protective services in Jõgeva County. Empirical data was collected over the period of 1 March 2016 to 10 March 2016. The theoretical framework of the thesis draws on approaches laid out in the Child Protection Act (State Gazette I, No. 1 of 6 December 2014) to assessing children's need for assistance and child well-being as well as on a UK-developed assessment framework implemented in Estonia. Throughout the theoretical part of the study, the context of the Child Protection Act is discussed and elaborated on and links are established with research in the respective field.

The study revealed that the primary objective of assessing children's need for assistance is to get an overall picture of the actual situation and determine on this basis what kind of further action – generally includes the provision of necessary services and assistance – has to be taken. Currently, child protective workers assess children's need for assistance according to their knowledge and skills, which means that assessing a child's individual well-being is neither systematic nor complete because certain areas are simply not assessed out of ignorance or due to the workers' professional inability to do this. Child protective workers lack the competence to assess children's psychological and emotional well-being. Regarding parenting skills child protective workers raised such questions as what to assess and what kind of parent is competent enough. Although getting parents and children involved in the assessment process was viewed as important, only a minority of child protective workers applied principles contributing to such involvement and they lacked the required skills to get young children involved. Implementing the assessment process according to legal requirements is seen as unattainable first of all because of the huge volume of paperwork it entails. To be able to carry out the assessment process, child protective workers need an assessment guide and instrument as well as training for acquiring new skills and knowledge. Also, assessing children's needs is further hindered by the small number of child protective workers, the latter's excessive workload, the absence of implementing acts and the difficulties involved in obtaining expert assessments.

Keywords: need for assistance, child in need, assessment, child well-being, involvement, child protective worker, child protection.

SISUKORD

JOONISTE LOETELU	5
1. SISSEJUHATUS	6
2. TÖÖ TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	10
2.1. Abivajav laps lastekaitsetöös	10
2.2. Lapse abivajaduse hindamine	13
2.3. Kaasaegsed lapse heaolu käsitused	17
2.3.1. Lapse ja pere vajaduste hindamisraamistik	21
2.4. Lapse abivajaduse hindamise alused lastekaitseaduses	24
2.4.1. Lapse individuaalse heaolu hindamine.....	24
2.4.2. Vanemlike oskuste hindamine.....	26
2.4.3. Vanema ja lapse hindamise kaasamine.....	30
3. UURIMISPROBLEEMI ASETUS JA METOODIKA	36
3.1. Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused.....	36
3.2. Uurimismeetod ja valim.....	37
3.3. Uurimisandmete kogumine ja analüüs	39
3.4. Uurimuse eetiline aspekt.....	41
4. UURIMISTULEMUSED JA ARUTELU	43
4.1. Abivajav laps, hindamise eesmärk ja põhimõtted.....	43
4.2. Lapse heaolu valdkondade hindamine	47
4.3. Vanemlikud oskused	51
4.4. Vanema ja lapse osa hindamises	54
4.5. Lastekaitsetöötaja valmisolek hindamiseks	59
4.6. Arutelu.....	64
5. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED.....	72
KASUTATUD KIRJANDUS.....	75
LISA 1. Intervjuu kava	83

JOONISTE LOETELU

Joonis 1. Lapse ja pere vajaduste hindamisraamistik.....	23
--	----

1. SISSEJUHATUS

21. sajandi lastekaitsetöö fookus on nihkunud kitsalt lastekaitse mudelist lähtuvalt laste väärkohtlemiselt ja hooletussejätmiselt ning lapse päästmiselt laiapõhjalise laste hoolekandemudelist lähtuva lastekaitsetöö suunas, kus keskendutakse lapse ja pere vajadustele laiemalt, püüdes mõista olukorda ja pakkuda perele vajalikku toetust ja abi ning nähes last ja peret partnerluspõhimõttel aktiivselt protsessis osalejatena (Fargion, 2014).

Viimase 20 aasta vältel Eestis toimunud lastekaitse süsteemi iseloomustab keskendumine probleemide tagajärgedega tegelemisele, sümptomite leevendamisele ja laste päästmisele, kuid selline rõhuasetus pole osutunud pikemas perspektiivis jätkusuutlikuks (Laste hoolekande..., 2013; Laste ja perede arengukava 2012–2020, 2011; Strömpl & Linno, 2014; Toros, 2011) ja nõnda on ette võetud suuremad ümberkorraldused laste hoolekandesüsteemi arendamisel ja kaasajastamisel.

Lastekaitsetöö eesmärk on laste ja perede heaolu suurendamine ning põhiline vastutus laste kaitsmise ja abistamise eest on kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajatel. Abivajava lapse puhul on esmatähtis reageerida tema abivajadusele kiiresti ja professionaalselt, kusjuures lastekaitsetöötajad otsustavad, kuidas, millal ja millist informatsiooni on vaja koguda abivajava lapse olukorra mõistmiseks ja tema abistamiseks (MTÜ Lastekaitse Liit, 2013).

Lapse ja pere toetamise seisukohalt vaadatuna on lastekaitsetöötaja hindamisoskused lastekaitsetöö praktikas ühed olulisemad, sest hindamise tulemustest lähtuvalt otsustatakse, kas ja millisel moel lapse ellu sekkuda (Axford, 2009) ning sellised iseloomult keerulised ja rasked otsused mõjutavad abivajavate laste elu kas lühemas või pikemas perspektiivis (Barratt, 2012; Turney, Platt, Selwyn, & Farmer, 2011). Seega peaks hea hindamine olema süsteemne ja eesmärgipärane tegevus, mis baseerub ühistel alustel.

Alates uue aastatuhande vahetusest on rahvusvahelisel tasandil leidnud aina enam kõlapinda lapse heaolu ja abivajaduse hindamine (Toros, 2012) ning teema jätkuvat olulisust näitab see, et pidevalt lisandub uusi uurimusi, milles käsitletakse põhjalikumalt erinevaid tahke, tegureid ja nüansse, mis võivad hindamist mõjutada. Kuigi lapse abivajaduse hindamine on olnud taasiseseisvunud Eestis lastekaitse igapäevatöö osa, pole sellele enne käesoleva sajandi teist aastakümnet erilist tähelepanu pööratud ning suures osas on hindamisi läbi viidud lastekaitsetöötaja enda väärtustest, oskustest ja sisetundest lähtuvalt.

Lapse abivajaduse hindamise valdkonna puudujääkidele on juhtinud tähelepanu erinevad autorid: Tulva & Viiralt (2006) ja Tulva (2008) on toonud välja, et puuduvad hindamiskriteeriumid ja tavad selle suhtes, mida hinnatakse – kas lapse vajadusi, riske, vanemlust või kõiki neid tegureid. Selg (2009) pöörab tähelepanu hindamispraktika suurtele erinevustele, kuna puudub ühtne arusaam hindamise vajalikkusest ja korraldusest. Tikerpuu (2012) viitab teadmiste ja oskuste nappusele lapse heaolu hindamisel ning Saar (2013) nendib, et lapse heaolu hindamise tervikuna teeb keeruliseks ühtsete hindamis põhimõtete ja hindamisraamistiku puudumine. Laste ja pere arengukavas aastateks 2012–2020 (2011) nenditakse vajadust ühtse ja kasutajasõbraliku hindamisjuhendi ja -raamistiku järele ning lapse heaolu hindamiseks vajalike oskuste (suhtlemine lapse ja perega, usaldussuhte loomine) puudulikkust on esile toodud lastekaitse korralduse uuendamise alusanalüüsis (2013).

Torose (2011) lastekaitsetöötajate hindamiskogemusi käsitlevat doktoritööd „Lapse heaolu hindamisest Eesti lastekaitsetöö praktikas“ võib pidada selles valdkonnas teedrajavaks uurimuseks. Selle tulemuste põhjal selgus, et lapse heaolu hindamise praktika esindab valdavalt lastekaitse mudelist lähtuvat lastekaitsetööd ning hindamise eesmärgina peeti enamasti silmas riskide ja puuduste väljaselgitamist ja vähem keskenduti lapse ja pere olukorra mõistmisele ning partnerlussuhte loomisele. Lastekaitsetöötajad tunnistasid, et neil napib teadmisi, oskusi ja ressursse lapse huvidest lähtuva hindamise läbi viimiseks. Kuigi uurimuse algusetapis oli autor kindel, et edukaks hindamiseks on vajalik ühtne hindamisjuhend, ilmnes töö käigus, et tegelikult on esmane siiski hindamis põhimõtete teadvustamine ja mõistmine, miks selline hindamine on üldse vajalik ja millest hindamisel lähtutakse.

2013. aastal korraldatud üle-eestilise „Lapse heaolu hindamise uuringu“ (2013) tulemustest selgus, et 93,2% küsitletud lastekaitsevaldkonna töötajatest pidas vajalikuks praktikat ühtlustavate terviklike hindamis põhimõtete olemasolu ning 74,6% arvates need puuduvad. Vajalikuks peeti ühtse hindamisinstrumendi (94%) olemasolu ning kitsaskohana toodi välja nii oskuste ja teadmiste puudumist eri valdkondade hindamise kohta kui ka kvaliteetse hindamise läbi viimiseks vajaliku aja nappust.

1. jaanuarist 2016 jõustunud lastekaitse seaduses (RT I, 06.12.2014, 1), mille väljatöötamisel on lähtutud eelkõige laste hoolekandemudelil rajanevatest põhimõtetest, on lapse abivajaduse hindamisele pööratud oluliselt rohkem tähelepanu. Seaduses on konkreetselt ära toodud abivajava lapse definitsioon ning määratletud hinnatavad lapse heaolu valdkonnad. Lisaks on

vajalik anda hinnang lapsevanema vanemlike oskuste kohta ning kaasata abivajaduse hindamisse nii laps kui vanem.

Eelnevalt tulenevalt leidsin, et nüüd, kui uus lastekaitseadus on jõus olnud mõned kuud ja lastekaitsetöötajal on kohustus lapse abivajaduse hindamisi läbi viia kooskõlas seadusega, on tähtis pöörata tähelepanu lastekaitsetöötaja mõtteviisile ja tema valmisolekule viia lapse abivajaduse hindamisi läbi uue lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) tervikeesmärgina lapse heaolu edendamist silmas pidades ja partenrluspõhimõttele tuginedes.

Sellest tulenevalt on käesoleva töö eesmärk uurida, kuidas mõistab lastekaitsetöötaja lapse abivajaduse hindamist uue lastekaitseaduse kontekstis.

Eesmärgist lähtuvalt olen püstitanud järgmised uurimisküsimused:

- 1) Milline on lastekaitsetöötaja lapse abivajaduse hindamise eesmärk ja põhimõtted ning hindamispraktika?
- 2) Millised on lastekaitsetöötaja kogemused vanemlike oskuste hindamisel ning lapse ja pere kaasamisel abivajaduse hindamisse?
- 3) Milline on lastekaitsetöötaja nägemus toetuse ja abi vajadusest lapse abivajaduse hindamiseks?

Andmete kogumiseks viisin 2016. aasta märtsi alguses läbi poolstruktureeritud intervjuud kümne Jõgevamaa omavalitsuse lastekaitsetöötajaga. Uurimuse esimeses osas annan ülevaate töö raamistikust, milleks on lastekaitseaduse põhimõtetega kooskõlas olevad lähenemisviisid nii lapse abivajadusele ja selle hindamisele kui ka lapse heaolule ja hindamisraamistikule. Teoreetilises osas kajastan ja selgitan läbivalt lastekaitseaduse konteksti ja seostan seda vastava temaatika uurimustega. Uurimuse teises osas tutvustan uuringu läbiviimise ja andmeanalüüsi metoodikat ning esitan uurimistulemused ja arutelu. Kokkuvõttes osas toon välja järeldused ning võimalikud ettepanekud lapse abivajaduse hindamise valdkonna arendamiseks.

Töös kasutatavad põhimõisted:

Abivajadus - lõhe olemasolevate tingimuste ja teatava ühiskondliku standardi või nõutavate tingimuste vahel (Milner & O'Byrne, 2009, 187).

Abivajav laps – laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletussejätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes; laps, kelle

käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu (Lastekaitseseadus, RT I, 06.12.2014, 1).

Hindamine - Coulshed & Orme (2006) kohaselt on hindamine kliendi osavõtul toimuv kestev protsess, mille eesmärk on mõista inimeste ja keskkondade vahelisi suhteid. Selle alusel planeeritakse, mida on tarvis ette võtta muudatuste läbi viimiseks, täiustamiseks ja alalhoidmiseks (vt Milner, & O'Byrne, 2009, 3 järgi).

Lapse heaolu – lapse heaolu on lapse arengut toetav seisund, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud (Lastekaitseseadus, RT I, 06.12.2014, 1).

Kaasamine – hõlmab praktikute ja laste vaheliste jõuvahekordade nihkumist suurema võrdsuse poole nii tegevuste kavandamise kui elluviimise osas (Fern, 2014, 1113).

Lastekaitse – lapse õiguste ja heaolu tagamist toetavate tegevuste, toetuste, teenuste ja muu abi kogum (Lastekaitseseadus, RT I, 06.12.2014, 1).

Lastekaitsetöötaja – Sotsiaalkindlustusameti, maavalitsuse või kohaliku omavalitsuse üksuse ametnik, kes täidab talle antud ülesandeid lapse õiguste ja heaolu tagamisel (Lastekaitseseadus, RT I, 06.12.2014, 1). Selles töös kohaliku omavalitsuse üksuse ametnik.

Magistritöös kasutatav lühend:

LaKS – lastekaitseseadus

2. TÖÖ TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Lähtun oma uurimistöö läbiviimisel lastekaitseaduses (RT I, 06.12.2014,1) toodud põhimõttest, et lapse abivajaduse väljaselgitamiseks on vaja terviklikult hinnata tema individuaalse heaolu kõiki aspekte, lapsevanema vanemlikke oskusi ja kaasata hindamisprotsessi nii vanemad kui ka laps.

2.1. Abivajav laps lastekaitsetöös

Kõigis arenenud tööstusriikides on lastekaitseüsteeme luues tehtud jõupingutusi selleks, et ennetada laste hooletussejätmist ja väärkohtlemist, vajadusel neile reageerida ning vähendada nende kahjulikku mõju lastele. Samal ajal on suuri erinevusi riikide lastekaitseüsteemides ning selles, kuidas täpselt defineeritakse lapse hooletussejätmist ja väärkohtlemist. (Berger & Slack, 2014, 2965.) Lastekaitseüsteemide erinevused on mõistetavad, kui vaadata Kolga (2006, 34) määratlust „Lastekaitse on ajas muutuv nähtus, mida konstrueerivad inimesed ise ehk siis teisisõnu ühiskond. Tegemist on sotsiaalse konstruktiga. Ei ole universaalset lastekaitset, sest lastekaitse sõltub ühiskonnast ja selle väärtustest“.

Enamikku 20. sajandil läbiviidud lastekaitsetööst võib iseloomustada mõistete ja praktikaga „kontroll“ ja „järelvalve“ ning tegemist on eelkõige olnud ühedimensioonilise lähenemisega lapse väärkohtlemisele kui juba toimunud tegevusele. Möödunud sajandi lõpukümnendil hakkas toimuma muutus iga lapse heaolu edendamise suunas, millest lastekaitse moodustab vaid ühe osa. See tähendab koostööd peredega ja otsest tööd lapse ja perega ning lastekaitsetöötaja jaoks pidevaid pingutusi tasakaalu säilitamiseks hoolitsuse ja kontrolli või pere toetamise ja laste kaitse vahel. (Ferguson, 2011, 35.) Parton (2009, 716) rõhutab lastekaitsetöö fookuse tasakaalustamise vajadust: selle kohaselt peaksid hakkama domineerima laste hoolekande mudeli põhimõtted ning nii poliitikas kui praktikas peaks olema rõhuasetus partnerlusel, osalemisel, ennetusel ja pere toetamisel. Lastekaitsetöö prioriteediks peaks saama laste ja pere toetav abistamine kogukonnas ja sunduslike sekkumiste miinimumtasemel hoidmine (ibid).

Laste hoolekanne ja lastekaitse on väidetavalt üks keerulisemaid ja mitmetahulisemaid sotsiaalhoolekandesektori valdkondi, sest sellel alal tuleb teha keerukaid otsuseid, mis

mõjutavad abivajavate laste elu kas lühemas või pikemas perspektiivis (Barratt, 2012; Benbenishty et al., 2015; Cash, 2001; Fargion, 2014; Turney et al., 2011).

Lastekaitsetöö põhieesmärgina on aja jooksul harjutud nägema eelkõige lapse kaitsmist kas juba põhjustatud või võimaliku kahju eest (Laste ja perede arengukava 2012–2020, 2011, 31) ning tulenevalt sellest tõigast ja selle kaudu lapse heaolu tagamisest on lastekaitsetöös laialdaselt käibel mõiste „abivajav laps“ (*child in need*) ning seda võidakse defineerida erinevalt.

Watkins & Kavale (2014, 22) märgivad kokkulepete puudumist selle suhtes, kas mõiste „vajadus“ on iseenesest positiivne või negatiivne või tuleks hoopis arvesse võtta seda, et vajadusi võib seostada ka eesmärkide, ajendite ja potentsiaaliga ning seetõttu ei ole vajadustel otseselt ei positiivset ega negatiivset tähendust nagu näiteks Maslow vajaduste hierarhia motivaatoritel.

Altschuld & Kumar (2010) näevad vajadust probleemina, millega tuleb tegeleda või mis vajab lahendamist, samuti võib abivajadust kui olukorda määratleda vahe või lahknevusena, mis ilmneb nende tingimuste vahel, mis peaksid olema ehk soovitud olukorra ja tegeliku ehk praeguse olukorra vahel (vt Altschuld, Hung, & Lee, 2014, 92 järgi). Lastekaitsetöötajad defineerivad sarnaselt lapse abivajadust kui lõhet olemasolevate tingimuste ja teatava ühiskondliku standardi või nõutavate tingimuste vahel (Milner & O’Byrne, 2009, 187).

Lasteombudsman on püüdnud teha abivajava lapse mõistet laiemale üldsusele mõistetavaks „Abivajavast lapsest teatamise ja andmekaitse juhendis“ (2011), selgitades, et abivajava lapse puhul ei ole tagatud tema turvatunne, areng ega heaolu ning lapse abivajadus võib tuleneda tema võimalikust väärkohtlemisest (sh vägivallast ja hooletusse jätmisest), aga ka tema sotsiaalsest või hariduslikust erivajadusest, pere toimetulekuraskustest jne. Näitlikustamaks lapse abivajadust on juhendis toodud olukorrad, kus laps elab üksik, laps ei täida koolikohustust, laps jooksis kodust ära, laps vajab erialaspetsialisti abi, aga vanem ei tunnista seda või ei oska abi küsida, laps pani toime süüteo vms.

Kuigi ka eelnevalt kehtinud Eesti Vabariigi lastekaitseseaduses (RT 1992, 28, 370) räägiti abi vajavast lapsest, puudus seal abi vajava lapse definitsioon. 1. jaanuarist 2016 jõustunud lastekaitseseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) § 26 defineerib „abivajava lapse“ mõiste alljärgnevalt: „Abivajav laps on laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud

kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu“.

Lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri (2014, 58–59) selgitab, et abivajava lapse abivajaduse ulatus kui ka akuutsus võivad olla väga erinevad ning olukorras, kus lapse elukeskkond tagab talle küll elementaarse taseme, aga võib esineda ajutisi puudujääke lapse eest hoolitsemisel ja muus lapsele vajalikus või on mõni lapse vajadustest pidevalt rahuldamata või on ilmnenud riskitegur, mis võib viia lapse abivajaduseni, on vajalik sekkuda ja last abistada ning perekonda toetada. Selline lähenemine tähendab lastekaitse fookuse viimist ennetusele, mis tähendab selliste laste puhul riskide vähendamist ja kaitsetegurite suurendamist.

Käesoleva seaduse mõistes on abivajav iga laps, kes ise või kelle perekond vajab tuge igapäevasel toimetulekul, lapse kasvatamisel või tema eest hoolitsemisel. Samuti viitab see lapsele ja perele, kes vajavad muid toetavaid teenuseid lapse emotsionaalse ja füüsilise heaolu parandamiseks. Kokkuvõtlikult võib öelda, et käesoleva seaduse tähenduses on abivajav laps enamasti laps, keda tuleb märgata pere ja lastega töötavate isikute omavahelises interaktsioonis ning kelle puhul annavad õigeaegsed, kvaliteetsed ja lapse vajadustele vastavad sotsiaal-, tervishoiu- ja haridusteenused enamasti positiivse tulemuse. Vaid erandjuhtudel, kui toetavate teenuste pakkumine ei vii oodatud tulemusteni, võib olla õigustatud lapse õiguste ja heaolu tagamiseks põhjendatud lapse perekonnast eraldamise algatamine. (ibid.)

Eraldi tuuakse lastekaitseaduse eelnõu seletuskirjas (2014, 58) välja vajadus lugeda abivajavaks lapseks alaealine õigusrikkuja, kes on oma käitumisega seadnud ohtu iseenda või teiste isikute heaolu.

Kuigi nii lasteombudsmani kui lastekaitseaduse abivajava lapse mõisted on paljuski kattuvad, teeb LaKS (RT I, 06.12.2014, 1) abivajavat last määratledes siiski suure kvalitatiivse sammu edasi, viidates vajadusele tagada turvalisus, areng ja heaolu *piisaval* määral ning tuues välja heaolu *ohustamise*, ohtu *sattumise* ja väärkohtlemise *kahtluse*. Selline sõnakasutus peaks edendama ühiskonnas teatud üldiselt aktsepteeritud ja heakskiidetud lapse heaolu taset.

Kui seni on Eestis lastekaitsetöö olnud enamasti kantud lastekaitsemudelist (Laste hoolekande..., 2013; Laste ja pere arengukava 2012–2020, 2011; Strömpl & Linno, 2014; Toros, 2011), mille fookuses on kitsalt laste kaitse ja päästmine, juba tekkinud probleemid ja

raskused ning laste kaitsmine vanemate eest, nihutab LaKS (RT I, 06.12.2014, 1) abivajava lapse mõiste ja selle sisu selgitus lastekaitsetöö laste hoolekande kontseptsioonist ja -mudelitest (D’Cruz & Stagnitti, 2008; Fargion, 2014) lähtuva lastekaitsetöö suunas, milles keskendutakse lapse ja pere vajadustele laiemalt, püütakse mõista olukorda ja pakkuda perele vajalikku toetust ja kaitset ning võtta last ja peret partnerluspõhimõttel aktiivsete protsessis osalejatena. Kui lastekaitsemudeli keskmeks on kitsalt laste väärkohtlemine ja hooletussejätmine ning lapse päästmine, siis laste hoolekandemudeli laiapõhjalisel lähenemisel keskendutakse lapse heaolu edendamisele tervikuna, sh ka töötamisele lastekaitse mudeli sihtrühmadega (Fargion, 2014).

Lasteombudsman (2011) peab lapse abistamise eesmärgiks lapse turvatunde, arengu ja heaolu tagamist, pidades samal ajal silmas tema vajadusi ja soove ning toetades tema iseseisvuspüüet.

Eesti Statistikaameti andmetest (2016) ilmneb, et viimase viie aasta jooksul on olnud tõusutendentsis aasta jooksul registreeritud vanemliku hoolitsuseta ja abivajavate laste arv: 2010 – 2054 last, 2011 – 2573 last, 2012 – 2808 last, 2013 – 3190 last ja 2014 – 3556 last. Enamik neist lastest on pärit perekondadest, kes elavad ebasoodsates sotsiaalsetes oludes, mida iseloomustavad vanemate töötus, puudulikud vanemlikud oskused, vaesus ja alkoholi kuritarvitamine ning sellest tulenevalt lisandub lastekaitsetöösse aina enam juhtumeid, mille puhul lastekaitsetöötaja peab hindama lapse abivajadust (Toros & LaSala, 2015).

2.2. Lapse abivajaduse hindamine

Abivajava lapse puhul on Axfordi (2009, xviii) järgi vaja otsustada, kas ja millisel moel osutub vajalikuks lapse ellu sekkumine ning selle teadasaamiseks on vaja viia läbi lapse vajaduste hindamine. Hindamise eesmärgiks peab Axford toetuste ja abi vajaduse välja selgitamist. Antud lähenemisega on kooskõlas LaKS (RT I, 06.12.2014, 1), mille § 28 ära toodud abivajaduse hindamise eesmärgina nähakse lastekaitseaduse eelnõu seletuskirjas (2014, 60) lapse vajadustele vastavate lühi- ja pikaajaliste meetmete väljaselgitamist ning nende edasist rakendamist koostöös pere ja teiste osapooltega.

Narussoni (2006, 26) järgi tuleneb termin „hindamine“ (*assessment*) ladinakeelsest sõnast *assidere* (kõrval istuma): ühelt poolt mõistetakse selle all püüdu suhtuda empaatiliselt teise inimese eluolukorda, teiselt poolt püütakse mõista tema eluolu objektiivselt, et säiliks võimalus näha sündmusi ja olukordi selgelt. Hindamine aitab paremini mõista lapse ja pere

olukorda ning võimaldab lastekaitsetöötajal teha teadlikke otsuseid ja reageerida efektiivsemalt lapse ja pere vajadustele.

Milner & O'Byrne (2009, 3–4) märgivad, et kuigi sotsiaaltöös puudub üks üldine hindamise definitsioon, kasutab enamik sotsiaaltöö õpikuid hindamise kirjeldamiseks üht või enamast viiest hindamisetapist, mida eeltoodud autorid hindamisega seostavad: (1) ettevalmistus; (2) andmete kogumine nii probleemi kui proovitud lahenduste kohta, sh kliendi enda nägemus olukorrast, pere ja teiste spetsialistide kaasamine; (3) erialaste teadmiste rakendamine (teooria ja praktiline kogemus) andmete analüüsiks ja tõlgendamiseks; (4) suhete, vajaduste, riskide, turvalisuse ja olukorra tõsiduse, inimeste võimete ja potentsiaali (muutustega toimetulekuks) hindamine; ning (5) otsustamine või soovitusd tegevusteks ning edusammude jälgimine (kes, kuna ja kuidas).

Coulshed & Orme'i (2006) kohaselt on hindamine kliendi osavõtul toimuv kestev protsess, mille eesmärk on mõista inimeste ja keskkondade vahelisi suhteid ning see on aluseks plaanide tegemisele selle kohta, mida on tarvis ette võtta muutustele läbi viimiseks, täiustamiseks ja alalhoidmiseks. Griggsi (2000) hinnangul on hindamine seotud vajaduste välja selgitamisega. Hepworth, Rooney & Larsen (2002) peavad hindamist sujuvaks ja dünaamiliseks protsessiks, mis hõlmab konkreetse juhtumiga tegelemise kõigis etappides ilmneva uue teabe vastuvõtmist, analüüsimist ja sünteesimist. (vt Milner & O'Byrne, 2009, 4 järgi.)

Närhi & Matthies (2001, 29) peavad vajalikuks hinnata lastekaitstes kliendi olukorda kolmel tasandil: 1) määratleda kliendi probleemid ja vajadused; 2) hinnata kliendi interpersonaalseid suhteid; ja 3) tuvastada füüsilise keskkonnaga seotud probleemid ja vajadused. Narusson (2006, 28) jaotab kogutava teabe tegurite alusel kolme rühma: individuaalsed, situatsioonilised ja toetussüsteemi mõjurid.

Hea hindamine on kompleksne tegevus, mis hõlmab endas süsteemset ja eesmärgipärast info kogumist, aga samas on see midagi palju enam kui vaid faktide kogumine ja kirjeldamine. Abivajadust hinnates peab hindaja teadma, mis eesmärgil ta mingit teavet kogub, olema suuteline seda analüüsima ja mõistma selle tähendust lapse ja pere jaoks ning otsustama, kuidas jätkata. Kõik see nõuab põhjalikke teadmisi ja oskusi, sealhulgas analüüsivõimet ning oskust mõelda kriitiliselt ja kaalutlevalt. (Holland, 2011.) Kuigi hindamise algusetapis võivad hindaja vaist ja elukogemus olla heaks lähteasukohtadeks, peaksid lõpuks tehtavaid otsuseid

tasakaalustama nii kriitiline mõtlemine kui ka analüütilised arutlused ja juurdlemine (Turney et al., 2011).

Holland (2011, 206) soovitab hindamiste läbiviimisel silmas pidada järgnevaid aluspõhimõtteid:

- Seada alati esikohale lapse turvalisus ja heaolu, olles seejuures teadlik, et need pole alati üheselt määratletavad;
- Arutada vanemate ja lapsega hindamise eesmärke ja meetodeid ning seda, kuidas määrata kindlaks hindamise kvaliteet;
- Olla avatud teiste vaatenurkade suhtes, iseäranis muude erialade spetsialistide ja pereliikmete vaadete osas;
- Mõista, et hindamine tähendab pigem nõustamist ja kuulamist, mitte ekspertpositsioonilt lähtumist;
- Kindlustada lapse ja vanemate suutlikkus hindamises osaleda, pöörates tähelepanu hindamismeetodite valikule, keelekasutusele, soolistele ja kultuurilistele normidele ning kirja- ja väljendusoskuse tasemele;
- Mitte lasta end mõjutada üldlevinud arusaamadest teatud perekondlike olukordade kohta, vaid olla pidevalt analüüsiv ja kaalutlev. Hindamise eesmärgiks on teha otsus, mis on kõige kasulikum ja loodetavasti kõige vähem ekslik.

Lapse abivajaduse hindajana nähakse seaduses eelkõige lastekaitse spetsialisti, kes kaasab vajaduse ilmnedes eksperte (psühhiaater, psühholoog, eripedagoog jne). Kuna lastekaitse seaduse üks eesmärk on valdkondadeülese koostöö tõhustamine, peaks ka teised lastega töötavad isikud (nt noorsootöötaja, lasteaiakasvataja) olema pädevad tuvastama lapse abivajadust. Abivajaduse hindamine ja abi osutamine on seaduses omavahel lahutamatu seotud, st abi ei saa osutada enne, kui pole täit ülevaadet lapse olukorrast ja vajadustest ning neid põhjendanud asjaoludest. Lapse abivajadust tuleb hinnata koostöös lapsevanemaga. Eesmärk on osutada abi, mis sobib konkreetse lapse ja olukorraga ning toob eelduste kohaselt kasu ja mõjutab tegelikku olukorda. (Lastekaitse seaduse eelnõu seletuskiri, 2014, 60.)

Kuna abivajavate lastena nähakse antud seaduse kontekstis ka neid lapsi, kelle heaolu võib olla vaid vähesel määral ohustatud ja kelle abivajadust on võimalik ennetada neid ohustavate riskitegurite vähendamise ja kaitsetegurite suurendamise abil, on oluline hinnata mõlemaid. Lapse heaolu ja abivajadust mõjutavad tegurid võivad tuleneda lapsest endast (nt erivajadus), teda ümbritsevatest inimestest (nt vanemlikud oskused) või keskkonnast (haridusasutus,

asenduskodu, erikool). Tegureid on võimalik liigitada selle alusel, kas nende esinemine ja suurus või sügavus pigem soodustavad või kahjustavad lapse heaolu püsimist ja paranemist. Üldjoontes jagunevad riski- ja kaitsetegurid alljärgnevalt:

- (a) Riskitegur on omadus, olukord või oht, mis soodustab lapse heaolu vähenemist ja negatiivsete tulemuste tõenäosust;
- (b) Kaitsetegur soodustab lapse heaolu ja arengut ning positiivsete tulemuste tõenäosust. (ibid, 19–20.)

Turney kolleegidega (2011) on juhtinud tähelepanu vajadusele analüüsida tähelepanelikult negatiivsete ja positiivsete tegurite vahelisi seoseid ja mõju lapse eluvaldkondadele, selle asemel, et võtta neid lihtsalt üksikute infokildudena.

Watkins & Kavale (2014, 19) hinnangul on vajaduste hindamise läbiviimisel oluline, kuidas meie hindajatena vajadusi enda jaoks defineerime, sest see (a) teeb meie hindamise eesmärgid selgemaks; (b) mõjutab seda, kuidas me kujundame oma hindamist; (c) määrab selle, mida me mõõdame ja sellest tuleneb, kuidas me seda mõõdame; ja (d) mõjutab seda, milliseid tulemusi me ette kanname ja kellele ning millises vormis need on.

Võttes arvesse Eestis väljakujunenud lastekaitsetöö praktikat, on üsna tavaline negatiivse mõjuväljaga sõnade „risk“, „oht“, „kahju“, „probleem“, „väärkohtlemine“, „toimetulematus“ jne kasutamine. Kuigi seaduse loojad nägid seaduse keskmises lapses heaolu, mis valdkondadeülevalt hõlmab lapse igakülgset heaolu, sealjuures lapse enda vaateid, arvamusi ja aktiivset osalust (Lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri, 2014, 17), võib tekkida hindamispraktikas olukord, kus lapse abivajadused saavad küll hinnatud, aga seda tehes jätkatakse praktikat, kus rõhuasetus on enamasti puudujääkidel, probleemidel ja raskustel. Sellisel juhul võivad jääda märkamata lapsed, kelle puhul võiks teistlaadse hindamisega ennetada suurema abivajaduse tekke, määratledes lapse ja pere tugevused ning ressursid kui esmasel kättesaadavad heaolu parandamise võimalused.

Üks seaduse laiemaid eesmärke on edastada ühiskonnale teatavaid kasvatusliku mõjuga sõnumeid, mis suunaks tavakodanikku vaatama üle oma seniseid tõekspidamisi ning korrigeerima oma mõtlemist ja arusaamu (Strömpl & Linno, 2014, 10). Lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) loojate silmis nähakse seaduse subjektina iga last ning mõistet „lapse heaolu“ kasutatakse ühe seadust läbiva baasmõistena. Seega võib siinkohal öelda, et lapse abivajaduse hindamine lastekaitseaduse kontekstis toimub läbi lapse heaolu prisma, võttes

arvesse kaasaegseid heaolukäsitlusi, ning lastekaitsetöö eesmärk on lapse heaolu tagamine. Lapse heaolust lähtumine kannab endas sõnumit millegi positiivse olemasolust või sellise seisundi poole püüdlemisest ning loob seaduse jaoks tervikuna hoopis laiapõhjalisema lähenemise lapsele ja tema vajadustele.

2.3. Kaasaegsed lapse heaolu käsitlused

Lapse abivajaduse hindamise protsessi lõppeesmärgiks võib pidada seisundit, kus lapse erinevad vajadused on rahuldatud ehk teisisõnu on tagatud tema heaolu. Seetõttu on oluline abivajaduse hindamise parima võimaliku tulemuse saavutamiseks arvestada kaasaegsete lapse heaolu käsitlustega. Tutvustan käesolevas peatükis ka „Lapse ja pere hindamisraamistikku“ (Department of Health, 2000) kui kaasaegsetele lapse heaolu käsitlustele vastavat mudelit, mis peaks tulevikus baasmudelina olema aluseks lapse abivajaduse hindamise läbiviimisel Eestis (Lastekaitseeaduse eelnõu seletuskiri, 2014, 61).

Pollard & Lee (2003) nendivad, et heaolu on termin, mida lapse arengut puudutavates uuringutes sageli kasutatakse, samas esineb selle defineerimisel ebajärjekindlust ja vasturääkivusi ning heaolu määratlused võivad suurel määral üksteisest erineda. Ben-Arieh & Frønesi (2007, 249–250) järgi hõlmab lapse heaolu elukvaliteeti laiemas mõttes ning viitab lapse majanduslikele tingimustele, suhetele, poliitilistele õigustele ja arenguvõimalustele. Weisner (1998, 70) näeb heaolu kui meeleolu ja enesetunnet, mis tuleneb edukusest tähendusrikastes igapäevaelu tegevustes ja toimingutes osalemisest. Schor (1995, 414) seob lapse heaolu otseselt perede suutlikkusega rahuldada laste füüsilisi, emotsionaalseid ja sotsiaalseid vajadusi. Columbo (1986, vt O'Hare & Gutierrez, 2012, 614 järgi) näeb heaolu kui mitmetahulist konstrukti, mis sisaldab vaimset/psühholoogilist, füüsilist ja sotsiaalset dimensiooni. Eeltoodud seisukohavõttud lapse heaolu suhtes demonstreerivad ühelt poolt seda, et puudub konsensus selles suhtes, kuidas täpselt tuleks lapse heaolu kirjeldada, ning teiselt poolt näitavad, et lapse heaolu hõlmab hulgaliselt eluvaldkondi, mida kõiki tuleb heaolu hindamisel arvesse võtta.

Kuigi pole suudetud kokku leppida ühes ainuõiges lapse heaolu definitsioonis, viitab Ben-Arieh (2008; 2010) normatiivsele raamistikule, mida võib pidada tänapäevaste lapse heaolu käsitluste aluseks ja millega tuleb arvestada lapse heaolu hindamisel: (1) lapse arengu ökoloogilised teooriad; (2) lapse õigused kui inimõigused; ning (3) uus lapsepõlve sotsioloogia, käsitlus lapsepõlvest kui omaette etapist.

Lapse arengu ökoloogia võtab arvesse erinevate sotsiaalsete keskkondade ja suhete mõju lapse arengule ja heaolule. Ben-Arieh (2010, 10–12) märgib, et nii lapse areng kui heaolu on mõlemad dünaamilised protsessid, mida mõjutavad arvukad tegurid, ning seega on lapse heaolu seotud nii tema enda, teda ümbritsevate inimeste kui keskkonnaga. Lapsed toimivad vastastikku keskkonnaga ja mängivad nõnda aktiivset rolli, luues oma heaolu, tasakaalustades erinevaid tegureid, arenedes ja kasutades ära ressursse ning reageerides stressile. Bronfenbrenneri (1979) järgi mõjutavad erinevad keskkonnad (mikro-, meso-, ekso- ja makrosüsteem) lapse arengut ning lapse suhe keskkonnaga on kahe-suunaline ja ajas pidevalt muutuv. Seetõttu on oluline vaadelda last eelkõige perekonna kontekstis ning peret omakorda kogukonna ja laiemalt ühiskonna kontekstis. Inimese arengu ökoloogilisest mudelist lähtuvalt viitavad Bronfenbrenner & Morris (2006) sünergilistele vastastikustele sõltuvustele mitmete lapse elu oluliste valdkondade vahel ja sel põhjusel ei saa neid lihtsalt võtta kui kujuteldavaid lisandeid. See tähendab, et lapse heaolu terviklikult hinnates tuleb arvesse võtta ka erinevate süsteemide vastastikmõjusid. Kõik need erinevad süsteemid on dünaamilised ja vastastikusel sõltuvuses, mõjutades üksteist ja muutudes aja jooksul (Lippman, 2004; Olk, 2004; Stevens, Dickson, Poland, & Prasad, 2005).

Lapse heaolu hindamiseks ökoloogilisest perspektiivist lähtudes tuleb võtta arvesse kõiki lapse jaoks olulisi keskkondi ja nende vastastikuseid suhteid ning mõelda, kuidas need mõjutavad pere toimimist.

Lapse õigused kui inimõigused tulenevad ÜRO lapse õiguste konventsioonist (RT II 1996, 16, 56), mida peetakse lapse heaolu normatiivseks aluseks, kusjuures selle neli põhiprintsiipi on tihedalt seotud lapse heaolu kontseptsiooniga. Lapse õiguste konventsioon on lastekaitseaduse üks alusdokumente lapse õiguste ja heaolu tagamisel.

Konventsiooni (1) mittediskrimineerimise nõue tähendab kõigi, sh tõrjutud laste (puudega lapsed, hooldusasutustes elavad lapsed, pagulaste lapsed) elutingimuste ja heaolu märkamist ja nendega arvestamist;

(2) lapse huvide esikohale seadmise printsiip asetab fookusesse lapse ja sellest tuleneb kohustus hinnata lapse heaolu lähtuvalt tema enda seisukohast;

(3) kõikehõlmav vaade lapse arengule ja heaolule annab võrdse kaalu lapse kodaniku-, poliitilistele-, sotsiaalsetele-, majanduslikele- ja kultuurilistele õigustele ning rõhutab, et need õigused on vastastikusel seoses, universaalsed ja jagamatud ning sellele vastavalt peavad lapse heaolu käsitletud olema mitmedimensioonilised ja ökoloogilised;

(4) see printsiip nõuab lapse vaadete austamist, rõhutab lapse õigust väljendada oma arvamust ja olla ära kuulatud ning kohustust võtta arvesse laste arvamust neid endid puudutavates küsimustes. (Ben-Arieh, 2010, 10–12; Santos Pais, 1999, 9–10.)

Winter (2011, 397) defineerib last kui indiviidi, õiguste kandjat ja aktiivset tegutsejat, kes harjutab oma õiguste rakendamist nii perekonnas kui kogukonnas. Lapse nägemine toimijana tema oma elus ja samuti tema heaolu hindamises tuleneb osaliselt samast printsiibist ja uurimused näitavad selgelt, et laps tegelikult teab, mis on talle tähtis, ning seega peaks laps olema kaasatud nii heaolu defineerimisse kui hindamisse (Fernandes, Mendes, & Teixeira, 2012). Seepärast peaks lapse heaolu hindamine sisaldama lisaks objektiivsele teistelt saadavale hinnangule ka lapse subjektiivset arvamust ja see peaks olema võrdväärne teiste heaoludimensioonidega: lastelt küsides saadakse teada, mis on neile tähtis, mida nad praegu mõtlevad ja tunnevad, ning sellega arvestatakse (Bradshaw, Martorano, Natali, & Neubourg, 2013; Ben-Arieh, 2005; Mason & Danby, 2011).

Sedletzki (2012, 56) viitab kolmele omavahel vastastikusel sõltuvuses olevale seosele lapse õiguste ja heaolu vahel: (1) põhjuslikkus – lapse heaolu kui lapse õiguste realiseerimise tulemus; (2) vastastikusus – lapse õigused ja lapse heaolu täiendavad vastastikku üksteist; ja (3) protsess – tekib positiivne mõjuring, milles lapse õigused toimivad suunavate põhimõtetenähtena protsessides, millega taotletakse lapse heaolu ning lapse heaolu tugevdab lapse õiguste alast vastutust. Siinkohal viitab Lundy (2014), et kuigi lapse õigusi ja heaolu on harjutud pidama justkui kaksikuteks, on neil erinev päritolu ning lapse õigused kui inimõigused viitavad põhivajaduste rahuldatuse madalaimale aktsepteeritavale tasemele, mis tagab kõigile inimväärse elu, samal ajal kui heaolu kannab endas ideed õnnelikkusest, eluga rahulolust või edukusest, püüdlust sihtide poole, mis kätkevad endas enam kui vaid traditsioonilist arusaama inimõigustest.

Uus lapsepõlvesotsioloogia näeb lapsi subjektide ja aktiivsete sotsiaalsete tegutsejatena, kes on olemas siin ja praegu (Kutsar, 2008, 97). Lapsepõlve sotsioloogias rõhutatakse kahte mõõdet laste ja lapsepõlve mõistmisel – mõiste olemisest kui seisundist (*well-being*) või saamisest (*well-becoming*) kui arengust ja muutusest. Need mõisted viitavad elule nii nagu seda kogetakse siin ja praegu ning elule, mis kulgeb täiskasvanuea suunas. (Ben-Arieh & Frønes, 2011.) Traditsiooniliselt on keskendutud enam lapse tulevasele heaolule ehk siis lapse „hea elu“ on justkui edasi lükatud täiskasvanuks saamiseni ning lapse praegune elusituatsioon ja heaolu pole niivõrd olulised. Uus heaoluperspektiiv keskendub lapse käesolevale

eluolukorrale ning tulenevalt lapse õigustest siin ja praegu on lapse kohene heaolu tähtis kui õigus omaette. (Ben-Arieh, 2008, 2010; Ben-Arieh & Frønes, 2011.)

Lapse heaolu siin ja praegu kannab endas ideed eakohasest pädevusest valikute tegemisel ja nende suunas tegutsemisel (Kutsar, 2008, 98). Minkkinen (2013) viitab, et lapse subjektiivne tegevus võib lapse sisemiste (taju, mälu, mõtlemine) ja väliste tegevuste (praktiline tegevus) tulemusena kas siis luua või vastupidisel juhul vähendada tema heaolu (näiteks lapse riskikäitumine).

Milner & O'Byrne (2009, 198) märgivad, et kui lastesse suhtutakse kui täiskasvanueluks valmistujatesse, selle asemel, et võtta neid kui inimesi, kes elavad oma elu ja saavad sellega siin ja praegu hästi hakkama, tähendab see, et nende mõistmis- ja arutlusoskust alahinnatakse ning neid ei peeta pädevateks otsuseid tegema.

Ben-Arieh & Frønes (2011) väidavad, et seos olemise (*human being*) – lapse heaolu lapsena – ja saamise (*human becoming*) – lapse heaolu kui potentsiaal täiskasvanueluks – vahel on iseenesest osa laste terviklikust heaolust. Eeltoodust tulenevalt on heaolu käsitlustes oluline vaadata mõlemaid olukordi, sest lapse täielik heaolu sisaldab endas nii praeguse heaolu kirjeldust kui ka tulevikuks prognoositavat heaolu.

Lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) välja töötamisel on arvestatud eelkirjeldatud lapse heaolu normatiivse raamistiku põhimõtetega. Ökoloogilisele perspektiivile viitab lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri (2014, 17), märkides, et lapse heaolu sisaldab endas kõike, mis on vajalik lapse igapäevaeluks ja puudutab tema arengut, näiteks peresuhteid, turvalist ja arengut soodustavat elukeskkonda, samas lisades, et lapse heaolu alla kuuluvad ka last toetavad avalikud teenused ning riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste toetused. Lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri (2014, 53) rõhutab, et lapse heaolu käsitlus peab olema lähtuv tema vaadetest ja arvamustest ning laps on õiguste kandjana subjekt, kellel on oma vaated ja seisukohad ning tal võib paljudes olukordades olla parem ülevaade enda tegelikest vajadustest kui teistel inimestel.

Eeltoodud kaasaegsete lapse heaolu käsitlustele omastest normatiivsetest lähenemistest tulenevad omakorda mitmed lapse heaolu hindamise olulised üksikasjalikumad jooned ning uurijad teevad aina enam jõupingutusi, püüdmaks seda kokku võtta ühe kõikehõlmava teooriaga.

2.3.1. Lapse ja pere vajaduste hindamisraamistik

Lapse heaolu hindamiseks on aja jooksul välja töötatud mitmeid erinevaid käsitlusi ja mudeleid. Nende seas üheks praktikas enam kasutatavaks võib lugeda Inglismaal koostatud ja välja töötatud lapse ja pere vajaduste hindamisraamistikku (Department of Health, 2000), mis on kooskõlas kaasaegsete lapse heaolu käsitlustega. Mudelit saab hästi kasutada töötamiseks lapse ja perega, kuna see suudab ületada kultuuride ja süsteemide erinevused (Rose , 2010) ning mitmete allikate (Daly, 2007; Léveillé & Chamberland, 2010; Rose, 2010; Socialstyrelsen, 2012) andmetel on seda pärast konkreetse riigi sotsiaalpoliitilisele kontekstile kohandamist rakendatud enam kui 15 riigis.

Lastekaitsetöö iseloomust tulenevalt on Eesti lastekaitsetöötajad kogu aeg teinud otsuseid selle kohta, kuidas ja millist informatsiooni koguda abivajava lapse olukorra mõistmiseks ja tema abistamiseks ning kellelt seda saada. Ainuke seni Eestis välja töötatud ning aktsepteeritud lapse ja perekonna hindamise juhend (Selg, 2009), mis on mõningal määral lastekaitsetöös rakendamist leidnud, toetub samuti Ühendkuningriigi hindamisraamistiku põhimõtetele. Siiski tuleb nentida, et siiani on igatüks hindamist läbi viinud oma parima äranägemise, oskuste ja teadmiste järgi ning ühtset üleriigilist seadusandlikku regulatsiooni hindamiseks pole (Lastekaitse korralduse... , 2013; Saar, 2013; Laste ja perede arengukava 2012–2020, 2011, Toros, 2016).

Lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri (2014, 61) näeb ette, et lapse abivajaduse ja heaolu hindamine peaks edaspidi olema korraldatud üleriigiliselt ühtsetel alustel ja toimima süsteemselt – see eeldab teatud lastekaitsetöö hindamismudelite kasutuselevõttu ja tõenduspõhiste standardiseeritud hindamisvahendite olemasolu. Ühe toetava töövahendina nähakse Eesti oludele kohandatuna Rootsis kasutatavat hindamismudelit BBIC (Children's needs in focus), mis põhineb Ühendkuningriigi lapse ja pere heaolu hindamisraamistikul (ibid). Rootsi oludele kohandatud mudelit iseloomustatakse kui paindlikku ja ühtset süsteemi, mis loob kogu riigis ühtse lapse heaolu käsitlemise protsessi ning mille rakendamine tugevdab oluliselt laste kaasatust ja positsiooni ühiskonnas (Rasmusson, Hyvönen, Nygren, & Khoo, 2010; Socialstyrelsen, 2012). Mudeli rakendamine ei eelda, et lastekaitsetöötaja peab olema spetsialist kõigis lapse eluvaldkondades, vaid pigem omama oskust leida üles perekonna kitsaskohad eri valdkondades ja aidata sellest lähtuvalt korraldada vajalike spetsialistide kaasamist (Lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri, 2014, 61).

Vaadates käesoleva aja Eesti konteksti, võib öelda, et hindamisraamistikule viitavad mitmed olulised dokumendid, sh laste ja perede arengukava 2012–2020 (2011), lastekaitseadus (RT I, 06.12.2014, 1) ja lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri (2014), milles kõigis käsitletakse hindamiskolmnurga kahte süsteemi: lapse arenguvajadusi ja vanemlikke oskusi ning nende hindamist. Samuti pöörab lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri (2014) tähelepanu lapse heaolu käsitluste aluseks olevale ökoloogilisele lähenemisele. Eeltoodust tulenevalt tutvustan alljärgnevalt lühidalt Ühendkuningriigi lapse ja pere hindamisraamistikku (Department of Health, 2000) kui teatud määral Eestis juba käibelolevat ja tulevikus baasmudelina üleriigiliselt rakendatavat nõ süsteemi.

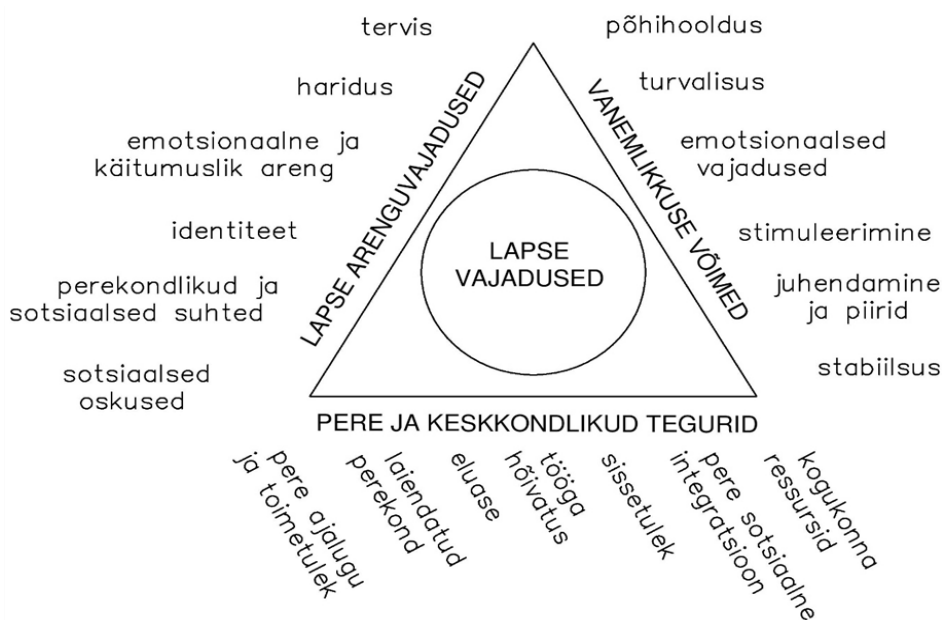
Hindamisraamistik töötati välja selleks, et suuta süsteemselt analüüsida, mõista ja dokumenteerida laste ja noorte käekäiku nende perekondades ja laiemas mõttes kogukonnas, kus nad elavad (Department of Health, 2000, viii) ning see on kooskõlas mitmete autorite (Schofield, 1998; Jack, 1997; Jones & Ramchandani, 1999; Prilleltensky & Nelson, 2000; Stevenson, 1998) arusaamaga, et laste ja perede mõistmiseks ei pea praktikud keskenduma mitte ainult sellele, mis juhtub perekonnas, vaid arvesse tuleks võtta ka laiemat keskkonda ning seda nii suhete kui tegelike asjaolude tasandil (vt Rose, 2010 järgi).

Hindamisraamistiku eesmärk on tagada laste olukorra terviklik hindamine ja sellest tulenevate teadlike ja kaalutletud otsuste tegemine lähtuvalt lapse heaolust, üldine hindamispraktika parandamine ning laste ja perede toimetuleku edendamine. Antud mudelit iseloomustavad tõenduspõhisus, terviklikkus ja lapse parima huvi printsiibi järgimine. (Toros, 2011, 34–35.) Hindamisraamistiku loomisel nähti seda juhendina praktikuile, mida oleks võimalik kasutada kõigis pöördumise etappides laste ja perede vajaduste hindamiseks ning sekkumiste planeerimiseks (Léveillé & Chamberland, 2010).

Vastavalt hindamisraamistiku põhimõtetele peab hindamine olema protsess, mitte ühekordne sündmus, tagama võrdsed võimalused erinevatele lastele, looma koostöösuhte lapse ja tema perekonnaga, põhinema lapse arengu seaduspärasuste tundmisel, tuginema ökoloogilisel lähenemisviisil, olema suunatud nii tugevustele kui raskustele, olema vajadusel valdkondadeülene, toimima paralleelselt tegevuste ja teenuste pakkumisega, olema tõenduspõhine ja ilmtingimata lapsekeskne, mis tähendab lapse otsest kaasamist hindamisse (Department of Health, 2000, 10).

Lapsekeskne lähenemine on üks olulisemaid hindamisraamistiku aluspõhimõtteid ja hindamisraamistiku kujutamise võrdkõlgse kolmnurgana (vt Joonis 1, lk 23) näitab

sümboolselt lapse maailma eri tahke, samas kui laps on alati kindlalt selle keskmes (Rose, 2010). Buckley, Whelan, Murphy & Horwath (2007), Jack & Gill (2010) ja Rose (2010) viitavad, et selline visuaalne hindamisprotsessi väljendus aitab praktikutel tagada oma igapäevatoos andmete ulatusliku kogumise kõigi lapse elu oluliste tahkude kohta ega lase mõningaid tegureid hooletusse jätta.

Joonis 1. Lapse ja pere vajaduste hindamisraamistik (Department of Health, 2000, 19).

Kolmnurga küljed peegeldavad hindamisraamistiku aluseks olevat ökoloogilist vaatenurka ja kujutavad kolme vastastikusel seoses olevat süsteemi, mis mõjutavad lapse igapäevaelu. Need on: lapse arenguvajadused; lapse vanemate või hooldajate vanemlik võimekus toetada oma lapse arengut ja vastata kohasel moel tema vajadustele; ning laiendatud perekonnast ja keskkonnast tulenevad tegurid, mis võivad mõjutada lapse arengut või lapsevanemate või hooldajate suutlikkust toetada oma lapse arengut ja vastata tema vajadustele. Iga süsteem on jagatud omakorda alaosüsteemideks, mis tähistavad olulisi valdkondi, millega praktik peab selle konkreetse süsteemi hindamisel arvestama. See aitab mõista lapse elus ette tulevaid keerulisi olukordi, kus teenuste ja abi vajadus võib tuleneda ka perekonnast endast, riski- ja kaitsetegureid laste elus ning aitab valida kõige sobilikumad sekkumised või teenused lapse heaolu edendamiseks. (Horwath, 2011; Léveillé & Chamberland, 2010; Rose, 2010.)

Nimetatud hindamisraamistik pakub juhiseid ja vahendeid hindamiste läbiviimiseks kahel tasandil: esialgne hindamine, mis tehakse kohe pöördumise algetapis ja mis võib tähendada last ja peret tundvate asutustega konsulteerimist, juba olemasoleva informatsiooniga tutvumist, lapse ja vanemate intervjuerimist lapse soovide kindlakstegemiseks, sh

kodukülastuse teostamine, kusjuures on oluline näha ka last. Põhihindamist on vaja keerulisematel juhtudel, mis nõuavad laiapõhjalist uurimist ja eeldatavasti ka igakülgsid teenuseid või sekkumisi. Selle käigus pööratakse tähelepanu lapse turvalisusele kodus, järelevalvele, kas vanematel on suutlikkust seda pakkuda, kuhu paigutada laps kui kodus pole turvaline jne. (Department of Health, 2000, 31-32.)

Hindamisraamistiku kümneaastase praktika tulemused näitavad, et selle eri dimensioonid ja valdkonnad on abiks hindamise lapsekesksena hoidmisel ja hindamisraamistik on pakkunud ühist keelt, väärtusi ja terviklikku lähenemist valdkondadeülevalt lastega töötavatele spetsialistidele (Horwath, 2011; Rose, 2010).

2.4. Lapse abivajaduse hindamise alused lastekaitseaduses

Nagu juba eelnevalt välja toodud, jõustus uus lastekaitseadus (RT I, 06.12.2014, 1) 1. jaanuaril 2016 ja praegu on kõigil lastekaitsetöötajatel kohustus viia lapse abivajaduse hindamisi läbi seaduses sätestatud korras. Kuni praeguse ajani ei ole seadusel rakendusakte ega kinnitatud abivajaduse hindamise juhendit ning lastekaitsetöötajatele pole korraldatud lapse heaolu hindamise teemalisi koolitusi. Alljärgnevalt annan ülevaate lastekaitseaduses (RT I, 06.12.2014, 1) ja lastekaitseaduse eelnõu seletuskirjas (2014) kajastatud lapse abivajaduse hindamise põhimõtetest ja alustest, mis on lastekaitsetöötajale praegusel ajal abivajaduse hindamise läbiviimise aluseks.

2.4.1. Lapse individuaalse heaolu hindamine

Pollard & Lee (2003), tuginedes aastatel 1974–1992 ilmunud lapse heaolu puudutavale teaduskirjandusele, leidsid, et lapse heaolu käsitlustes on sagedamini määratletud viit erinevat heaolu põhivaldkonda: füüsilist, psühholoogilist, kognitiivset, sotsiaalset ja majanduslikku heaolu. Nad märkisid, et kõiki neid heaoludimensioone võib leida peaaegu igast lapse heaolu dimensioonide loendist, täiendades seda tähelepanekuga, et vaimne heaolu võib sageli olla jaotatud mitmeks eraldi valdkonnaks, näiteks psühholoogiline ja kognitiivne heaolu (ibid).

Eestis võeti lapse heaolu tagamine eraldiseisva tegevusena esmakordselt kõne alla laste ja perede arengukava vastuvõtmisel 2011. aastal, mil laste ja perede heaolu suurendamine seati riiklikult olulise küsimusena järgmiste aastate tegevuste peaesmärgiks (Laste ja perede arengukava 2012–2020, 2011, 9).

Lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014,1) § 28 lg 2 punktis 1 tuuakse välja, et lapse abivajaduse hindamise käigus peab lastekaitsetöötaja andma hinnangu lapse füüsilisele, tervislikule, psühholoogilisele, emotsionaalsele, sotsiaalsele, kognitiivsele, hariduslikule ja majanduslikule seisundile ehk teisisõnu tuleb hinnata kõiki lapse heaolu aspekte lähtuvalt lapse heaolu terviklikust käsitlusest. Sama seaduse § 4 sätestab termini „lapse heaolu“ ja kirjeldab selle tähendust: „Lapse heaolu on lapse arengut toetav seisund, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud.“

Seega võib öelda, et hinnates lapse abivajadust, hindab lastekaitsetöötaja lapse elu erinevaid heaoluaspekte, määratledes igas valdkonnas lapse vajaduste rahuldatus taseme ja hinnates selle kaudu ka seda, mis jääb käesolevas seisundis või olukorras heaolust puudu. Lapse elus võib olla midagi kas valesti või halvasti, midagi, mis vajab parandamist või kõrvaldamist selleks, et tema vajadused oleksid rahuldatud ning selle kaudu oleks tagatud tema heaolu. Samas võib heaolu küll olla tagatud, kuid hindamise käigus on ilmnenud ohutegurid, mis võivad aja jooksul lapse heaolu mõjutama hakata. Lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) konteksti arvestades võib öelda, et lapse heaolu hindamine sisaldab endas ka lapse abivajaduse hindamist. Täiendavalt võib öelda, et Eesti kontekstis on nii erialakirjanduses kui lastekaitsetöö igapäevapraktikas leidnud enam kasutust väljend „lapse heaolu hindamine“.

Thornton (2001, 6–7) viitab mitmetele autoritele, teadusdistsipliinidele ja käsitlustele ning toob välja, et kuigi heaolu määratlemiseks on mitmeid võimalusi, on kõige sagedamini lapse individuaalse heaolu valdkondadena siiski eristatud järgnevat dimensioone: füüsiline; psühholoogiline ja emotsionaalne; sotsiaalne; kognitiivne ja hariduslik; ning majanduslik heaolu.

Lastekaitseaduses (RT I, 06.12.2014,1) on lapse individuaalse heaolu hindamise aluseks võetud Thorntoni (2001) poolt toodud heaoludimensioonid koos vastavate alateemade ja näitajatega (Lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri, 2014). Lisaks lapse individuaalse heaolu põhidimensioonide esiletoomisele esitab Thornton (2001, 8–9) põhjaliku loetelu teguritest, millega tuleb heaolu iga põhivaldkonna kirjeldamisel arvestada:

- Füüsiline heaolu – kaal, kasv, füüsiline võimekus ja vorm, füüsilised piirangud ja probleemid, tervise- ja haigestumusnäitajad, vaksineerimine, sõltuvusainete kasutamine;

- Psühholoogiline ja emotsionaalne heaolu – õnnelikkus ja rahulolu, rõõm, identiteet ja enesehinnang, eneseväärtustamine, realistlik hinnang oma võimetele, autonoomia, kiindumussuhted, mured, hirmud, depressioon ja muserdatus, vaimse tervise näitajad, uudishimu ja huviatus, enesekontroll ja kohanemisvõime;
- Sotsiaalne heaolu – oskus teistega suhelda ja läbi saada (sõbrad, õpetajad, pereliikmed ja sugulased, treenerid), probleemide lahendamise oskused, abivalmidus, vastutustunne kogukonna ja keskkonna suhtes, kodaniku kohusetunne, teistest hoolimine, empaatia ja altruism; seaduskuulekus;
- Kognitiivne ja hariduslik heaolu – vaimsed võimed, teadmised, kooliskäimine ja seal edasijõudmine, koolivalmidus, ettevalmistatus tööturule siirdumiseks, käitumine ja oskus tulla toime koolikeskkonnas ettetulevate probleemidega;
- Majanduslik heaolu – sissetulekud, toetused, tööhõive, elamistingimused ja eluase, tarbimine ja kulutused, mitterahalised sissetulekud.

Kuigi füüsiline heaolu hõlmab endas tervisega seotud aspekti, pidasid seaduse loojad vajalikuks lisada lapse heaolu dimensioonide loetellu eraldi tervise komponendi, kuna hea tervis on iga inimese põhiõigus ja vajab seetõttu eraldi rõhutamist. Lapse tervisliku seisundi terviklik hindamine loob eeldused õigeaegsete ja asjakohaste tervisteenuste pakkumiseks ning vähendab tulevikus tekkida võivate terviseprobleemide tõenäosust. (Lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri, 2014, 60.)

2.4.2. Vanemlike oskuste hindamine

Lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) § 7 lõike 1 järgi on lapse loomulikuks arengu- ja kasvukeskkonnaks perekond ning lapse heaolu esmaste tagajatena nähakse lapse vanemaid. Lapsevanemate iseseisev toimetulek, sotsiaalsed oskused ja vanemlikud pädevused omavad olulist rolli lapse arengu ja kasvukeskkonna kujundamisel (Lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri, 2014).

Ambrosino, Ambrosino, Heffernani & Shuttlesworth'i (2011, 269) sõnul peetakse kõigi indiviidide toimimisel kõige olulisemaks süsteemiks perekonda ning traditsiooniliselt ongi peresid nähtud turvapaigana, kus tagatakse pereliikmetele vajalik armastus, hoolitsus ja tugi.

Lapse heaolu on otseselt seotud tema kasvukeskkonna ja perega, kus ta elab, ning sõltub Ringeni (1997) hinnangul ühelt poolt sellest, milline on lapse pere toimetulek ühiskonnas ning teisalt sellest, milline on lapse toimetulek perekonnas, kus ta elab (vt Toros, 2011, 19

järgi). Ambrosino ja tema kolleegide (2011, 269–271) järgi on just perel kui sotsiaalsel süsteemil suurim mõju indiviidile kogu tema elu kestel ning juba enne lapse sündi mõjutavad lapse tulevikku tema tulevase pere füüsiline ja emotsionaalne tervis ning elukeskkond. Lapse tulevikku silmas pidades on just peresisesed suhted need, mis määravad suures osas selle, mil määral õpivad lapsed teisi usaldama, omandavad iseseisvuse ja julgevad tegutseda omaalgatuslikult, on töökad ja jätavad endast hea mulje, suudavad luua lähedasi suhteid ja teistele endast midagi anda ning toime tulla elus ettetulevate valusate kaotustega (ibid).

Nii Ambrosino ja tema kolleegid (2011) kui Thornton (2001) toovad välja, et tänapäeva maailm muutub sedavõrd kiiresti, et peredel on aina enam toimetulekuprobleeme ning peresid mõjutavad uued tegurid ja olukorrad. Tulva (2008) sõnul on ka Eestis perekonda mõjutanud olulised muutused ühiskonnas. Nendeks võivad olla lapsevanemate teise riiki tööle või elama asumine, Eesti-sisene pendelränne, vaimse tervise häirete kasv, suur tööga koormatus, sõltuvusprobleemid, töötus jne. Ambrosino ja tema kolleegide (2011, 269) hinnangul ei suuda vanemad teatud juhtudel lapse vajadusi täita, kuna nad pole endale selgeks teinud, mida lapsed üldiselt võivad vajada või mida nad vanematelt teatud vanuses ootavad.

Fargion (2014, 24) toob mitmetele autoritele toetudes välja, et enamus probleemidest, riskidest ja kahjustustest, mida lapsed kogevad, on seotud haavatavate peredega ning seos ebasoodsate sotsiaalsete olude ning lapse hooletussejätmise ja väärkohtlemise vahel on igati selge. Kuigi otsest põhjuslikku seost on raske tuvastada, mõjutavad finantsprobleemid, töötus ja eelnevalt kogetud emotsionaalne ja materiaalne puudus enamikku peresid, kus tuleb ette suhteprobleeme, väärkohtlemist ja vägivalda ning kelle puhul võetakse lõppkokkuvõttes tarvitusele lastekaitse abinõud (ibid).

Eestis läbi viidud lapse õiguste ja vanemluse monitooringu (Karu, Turk, Suvi, & Biin, 2012) tulemused näitavad, et kolmandik lapsevanematest on vahel olnud olukorras, kus nad on vajanud nõu lapse kasvatamise kohta, ent pole söandanud kellegi poole pöörduda. Lapsevanematest 34%-l on vajaka teadmisi stressi maandamisest, 29%-l lapse sotsiaalsest ja emotsionaalsest arengust, 25%-l konfliktilahendamise oskustest, 23%-l terviseküsimustest ja 21%-l laste distsiplineerimise ja korrale kutsumise oskustest.

Kõike eeltoodut arvesse võttes on mõisteta, et headel vanemlikel oskustel on oluline osa lapse heaolu edendamisel või vastupidisel juhul lapse abivajaduse suurendamisel. Seetõttu sisaldab lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) § 28 lapse abivajaduse hindamise ühe olulise komponendina hinnangut lapsevanema või last kasvatava isiku vanemlikele oskustele.

Lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri (2014, 60–61) selgitab, et vanemlike oskusi saab hinnata lapsevanema kasvatustegevusest lähtudes, analüüsidest näiteks vanema kasvatustiili (autoritaarne, autoriteetne, lubav), suutlikkust tagada lapse järelevalve, lapse füüsilise või vaimse väärkohtlemise esinemist, ebajärjekindlat või ebaefektiivset distsiplineerimist, lapse iseseisvuse toetamist, lapse ja vanema vahelist kiindumussuhet jne.

Mõistes, kui võrd oluline on lapse heaolu silmas pidades turvaline perekeskkond ja vanemlikud oskused, on tarvis pakkuda vanematele tuge ja abi erinevate teenuste ja toetuste kaudu. Nagu juba eelnevalt mainitud, on üks lastekaitseaduse põhimõtteid, et asjakohast abi saab osutada vaid abivajadust hinnates (Lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri, 2014, 16–18) ja see peaks olema ka vanemlike oskuste hindamise eesmärk.

Hollandi (2011) sõnul on vanemlike oskuste taseme hindamine üks laste hoolekande elutähtis osa, samas nendib ta, et see on keerukas ettevõtmine, kuna sotsiaaltöötajatel puuduvad täpsed juhised vastuvõetava vanemliku käitumise kohta. Vanemliku võimekuse hindamisel on nii Hurley, Huscroft-D'Angelo, Trout, Griffin & Epsteini (2014), Hollandi (2011) kui ka White'i (2005) hinnangul raskusi empiirilisel tõendusmaterjalil põhineva lähenemisega, kuna puudub selge vanemlikkuse definitsioon. Samuti on keeruline sõnastada „piisavalt hea“ vanemlikkuse standardit ning määrata kindlaks käitumine ja käitumiste kogusumma, mida tuleks hindamisel arvestada (ibid).

Reder, Duncan & Lucey (2003) peavad vanemliku võimekuse hindamise lähtepunktiks lapse vajaduste põhjalikku sõnastamist lähtuvalt ökoloogilisest raamistikust. Sellise hindamise käigus tuleks välja selgitada, kas lapse vajadused on rahuldatud, milline on vanemlike puudujääkide mõju lapse arengule ja tegutsemisele, milline on vanema enda raskuste päritolu ja nende mõju vanemarolli täitmisele ning kuidas hinnata muutuste võimalikkust. Saunders & Goddardi (1998) hinnangul on ökoloogilise keskkonna mitmekesisust ja erinevaid mõjusid arvestades raske määrata vanemlikkuse etaloni, sest vanemlikkust mõjutavaid tegureid on sedavõrd palju ning iga tegurit pole võimalik hinnata isegi siis, kui see on teada. (vt White, 2005, 3 järgi.)

Üks viis, kuidas sotsiaaltöötajad saavad vanemlikkust hinnata, on selgitada välja, kuidas vanemad rahuldavad oma laste tegelikke vajadusi. Kuigi iga lapse vajadused on erinevad ja laste kasvades nende vajadused muutuvad ja arenevad, on siiski olemas põhielemendid, mille olemasolu peetakse vajalikuks kõigi laste puhul. (Holland, 2011, 125.) Lloyd (1999, 28) on võtnud mitmete autorite panuse kokku järgmise komponentide loeteluga: füüsilised

põhivajadused, kiindumus ja turvalisus, kaasasündinud potentsiaali stimuleerimine, suunamine ja piiride seadmine, vastutus ja iseseisvus, eneseteadvus, identiteet, sotsiaalne heakskiit ja isiklik ajalugu.

Hurley ja tema kolleegid (2014) väidavad, et vanemliku pädevuse näitajateks võivad olla vanema käitumine, uskumused, toimetulekumehhanismid, reaktsioonid stressile ja distsipliinile, suhtumine lapsesse, hoiakud lapse kasvatamisele ja toitmisele. Kellett & Apps (2009) töid nelja erinevat lastega töötavate professionaalide rühma puudutavas uurimuses välja järgnevad „piisavalt hea“ vanemlikkuse tegurid: tervise- ja arenguvajaduste rahuldamine, lapse vajaduste esikohale panemine, lapsele harjumuspärase ja järjepideva hoolitsuse pakkumine ning vanema enda teadlikkus toetavatest teenustest ja kaasatus nende osutamisse. Woodcock (2003) viitab oma uurimuses sotsiaaltöötajate neljale põhiootusele seoses vanemlikkuse kvaliteedi üle otsustamisega: 1) ennetada lapse kahjustamist; 2) teada lapse arengutaset ja suuta sellele vastata; 3) pakkuda kindlat režiimi ja järjekindlat hoolitsust; ning 4) olla emotsionaalselt ligipääsetav ja osavõtlik.

Holland (2011, 129) toob välja, et sotsiaaltöötajate ootused „piisavalt heaks“ vanemlikkuseks langevad mitmete uurimuste tulemuste põhjal üldjoontes kokku: vanema vaimne/psühholoogiline küpsus, argirežiim ja -piirid ning emotsionaalne soojus. Jones (2010) peab sõltumata kultuuritaustast vanemlikkuse komponentideks suutlikkust pakkuda põhihooldust, turvalisust ja kaitset, emotsionaalset hoolitsust ja stimulatsiooni ning seada piire ja hoida stabiilsust.

Houston (2014) on pakkunud vanemliku võimekuse hindamiseks välja teadmispõhise mudeli, mille järgi sotsiaaltöötajad peaksid hindama kolme valdkonna näitajaid: vanemlikku käitumist, vanemlike uskumusi ja vanemlikkuse ülesehitust. Iga valdkonna alla käib hulk erinevaid näitajaid.

Vanemlike oskuste hindamisel on võimalik kasutada vastavalt vajadusele erinevaid meetodeid: intervjuud, lapse ja vanema suhtluse vaatlemine, genogrammide koostamine, testide, skaalade ja muude tööriistade kasutamine (Holland, 2011; Houston, 2014; Jones, 2010). Turney kolleegidega (2011) viitab siinkohal vajadusele võtta arvesse vanemate arusaamisvõimet ning pidada verbaalse suhtlemise puhul samuti silmas nende eripärasid ja puudulikku väljendusoskust ning seda mitte valesti tõlgendada. Harris (2012) toob ohuna välja, et sotsiaaltöötaja võib püüda neid meetodeid rakendada sundivalt ja pealetükkivalt,

mille tulemusel pered võivad end tunda sildistatuna. Selle asemel peaks hea hindamine pakkuma toetust, põhinema koostööl ning olema klienti jõustav ja austav.

2.4.3. Vanema ja lapse hindamisse kaasamine

Ferguson (2011) peab 21. sajandi lastekaitsetöö üheks proovikiviks eelmise sajandi lastekaitsetöö positiivsete külgede kaasavõtmist ja kombineerimist ning edasi liikumist otseste näost-näku partnerlussuhete arendamise suunas teenuse saajatega, kellena nähakse nii lapsi kui vanemaid. Horwathi (2010) hinnangul ei ole nüüdisajal lastekaitsetöö eesmärk uurida lapse elu puudutavat sündmust või intsidenti millegi eraldiseisvana, vaid jõuda lapse maailma kui terviku mõistmises nii sügavale kui võimalik. Turney kolleegidega (2011) märgib, et hea hindamine rajaneb lapse ja perekonna olukorra, vajaduste ja tugevate külgede põhjalikul tundmisel. Selliste teadmiste saavutamine nõuab praktikutel otsest tööd lapse ja tema perekonnaga.

Lapse ja pere heaolu hindamise ühe printsiibina nähakse lapse ja pere kaasamist hindamisse, mis tähendab otsest suhtlemist ja vastastikuse partnerlussuhte arendamist (Department of Health, 2000, 10). Pidades silmas lastekaitsetöö olemust, milleks on Fargioni (2014) järgi ühelt poolt seadusjärgne kohustus kaitsta vajadusel lapse elu ja turvalisust ning äärmuslikel juhtudel eraldada laps perekonnast, samas teiselt poolt kohustus keskenduda lastekaitsetöös aina enam perede toetamise ja vastastikuse partnerlussuhte loomisele, võib laste kaitsmine, ja partnerluse kombineerimine ning tasakaalu leidmine kahe lähenemisviisi vahel olla lastekaitsetöötaja jaoks komplitseeritud ja keerukas ülesanne.

Lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) toel peaks Eestis tehtav lastekaitsetöö aja jooksul aina enam peegeldama laste hoolekandekontseptsioonist ja -mudelist (D'Cruz & Stagnitti, 2008; Fargion, 2014) lähtuvaid põhimõtteid, kus ühe olulise komponendina nähakse kaasavat ja koostööl põhinevat praktikat, mis eeldab lastekaitsetöötaja ning pere ja lapse vahelist head partnerlussuhet. Seetõttu nähakse lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) § 28 lõikes 3 ette kohustus kaasata lapse abivajaduse hindamisse nii laps kui lapsevanem. Lapse kaasamise vajadust ja tema arvamuse välja selgitamist nii abivajaduse hindamisel kui hilisemal abi osutamisel täiendab § 29 lg 5 (RT I, 06.12.2014, 1).

Lapsevanemate kaasamine ja nendega koostöösuhete loomine on lastekaitsetöö põhitegur, mis mõjutab nii edasist juhtumikäsitlust, sekkumist kui otsuse tegemist (Holland, 2011; Platt, 2012). Munro (2011) on toonud välja, et vanemate toetamine on otseselt seotud lapse

turvalisuse ja heaoluga. Seega on oluline teada ja mõista tegureid, mis võivad mõjutada vanemate kaasamist.

Kuigi lastekaitsetöös võib tekkida olukordi, kus vastutus kaasamise õnnestumise eest kipub langema pigem vanemate kui asjatundjate õlgadele, näitavad uurimused, et vanemate kaasamise õnnestumises on oma osa mõlemal poolel ning sotsiaaltöötaja teadmistel, oskustel ja väärtustel on oluline osa lapsevanematega laste hoolekande kontekstis töötamisel (Platt, 2012). Spratt & Callani (2004) järgi on kliendi kaasamine seotud võimu tasakaaluga sotsiaaltöötaja ja kliendi vahel: see, kuidas sotsiaaltöötaja kasutab oma võimu, mõjutab kaasamise väljendumist mõlemal poolel.

Healy, Harrison, Venables & Bosly (2014) jõudsid Austraalias vanemate kaasamist edendavaid ja pidurdavaid tegureid uurides samale järeldusele mitmete teistega (Healy, 2009; Keddell, 2011; Platt, 2008; Trotter, 2004): nimelt on kaasamise õnnestumiseks tähtis teha seda varakult, juba probleemi tuvastamise algjärgus. Lisaks leidsid nad, et kaasamist edendab terviklik, järjekindel ja õigeaegne lähenemine (ibid).

Forrester, McCambridge, Waissbein & Rollnick (2008) ja Smith (2008) on dokumenteerinud töötajate ebapiisavate teadmiste ja oskuste mõju kaasamisele ning sarnaselt neile on näiteks Chand & Thoburn (2005) toonud kaasamist edendavate teguritena välja sotsiaaltöötaja usaldusvääruse, aususe, kuulamise ja täpse informatsiooni edastamise. Shemming & Shemming (1996) tuvastasid vajaduse kombineerida omavahel võrdväärust, avatust, ausust, vastutustundlikkust ja osavõtlikkust. (vt Platt, 2012 järgi.) Spratt & Callani (2004) uurimusest selgus, et pered, kes olid oma sotsiaaltöötajaga kujundanud välja positiivse koostöösuhte, tõid välja selliseid tegureid nagu töötajapoolne ausus, avatus ja huvi pere vajadustest. Platti (2008) uurimuses rõhutasid kliendid eduka kaasamise eeldustena sotsiaaltöötaja poolset ausust ja arusaadavust sotsiaaltöö menetlustes, kliendi kuulamise oskust, osavõtlikkust ning veendumist selles, et ta on nende lugu õigesti mõistnud. Ka väärtustasid nad töötajat, kes näis mõistvat nende arusaama olukorrast. Takistused kliendi kaasamisele võivad tugevneda, kui sotsiaaltöötaja ei ole huvitatud vanemate arvamusest või vaatenurgast nende oma situatsiooni kohta, ükskõik kas ta siis usub neid täiel määral või mitte. (ibid.)

Saint-Jacques, Drapeau, Lessard & Beaudoin (2006) on leidnud, et vanemate kaasamise õnnestumiseks on tähtsad kolm põhimõtet: (1) pere tugevuste märkamine; (2) pere olukorra suhtes tundliku ja empaatilise hoiaku väljendamine; (3) pere tingimusteta aktsepteerimine, väljendades lugupidamist ja vältides hinnangute andmist. Lisaks peab lastekaitsetöötajal

endal olema usk kliendi suutlikkusse muutuda ja kannatlikkus muutuste ootamisel (ibid).

Forrester, Westlake & Glynn (2012) viitavad, et lastele ja peredele suunatud sotsiaaltöö üldlevinud jooneks on vanemlik vastupanu. Vastupanu võib olla põhjustatud nii ühiskondlikest (sotsiaalne ja lastekaitsetöö kontekst) kui perekondlikest ja individuaalsetest teguritest (vanemlikud tegurid, häbi, kaksipidised soovid, enesekindluse puudumine), lapsele tekitatud kahjust ning sotsiaaltöötaja käitumisest. Kuigi need tegurid – või sagedamini mitme teguri koostoime – mõjutavad kliendi vastupanu, ei saa sotsiaaltöötaja kunagi suhtuda kliendi vastupanusse kui millessegi, mis eksisteerib vaid kliendis endas või ilmneb vaid lastekaitsetöö kontekstist tulenevalt. Pigem on see teatud määrani kliendi ja sotsiaaltöötaja vastastikuse suhte olemuse ja kvaliteedi tulemus. Seega on meie kui sotsiaaltöötajate esmane kohustus vanema vastupanu käsitlemisel veenduda, et me ise pole seda kuidagi põhjutanud või püüda hoida seda minimaalsel tasemel. (ibid.)

Trotter (2008) on tuginedes rahvusvahelise kirjanduse ülevaatele pakkunud välja loetelu oskustest, mida sotsiaaltöötajal läheb vaja mittevabatahtliku kliendi kaasamiseks. See hõlmab järgnevaid valdkondi: rolliselgus, st mida töötaja võib/ei või teha, milline on kliendi roll, mida üks pool võib teiselt oodata; koostööl põhinev probleemilahendamise taktika, st abi pakkumine, et lahendada probleem, mis on viinud praeguse olukorrani; prosotsiaalsuse modelleerimine ja tugevdamine, st tuvastada ja arendada prosotsiaalseid tugevusi, näiteks head suhted laiendatud perekonnaga, töötaja saab modelleerida head käitumist, pidades kinni kokkulepetest ja tehes seda, mida lubas teha; probleem ja vastasseis, st teatud määral väljakutset on sobiv, parem tulemus saavutatakse siis, kui klient usub, et töötajal on selgus selle suhtes, kui suured on tema volitused ja kuidas ta võib neid kasutada. (vt Platt, 2012, 146 järgi.)

Forrester, Kershaw, Moss & Hughes (2008) panid oma uurimuses tähele, et lastekaitsetöötajad, kes ei ilmutanud oma klientide suhtes empaatilist hoiakut, jäid koostöö edendamisel hätta ning kogesid vanemate vastupanu, samas kui empaatiliste töötajate puhul oli vanemate vastupanu koostööle kõige väiksem. Empaatiilisus hõlmab kliendi vaatenurga mõistmist, hoolimist kliendi tunnetest ja kogemustest, samuti spetsialistipoolset ehedust ja oskust peegeldada kliendile tagasi tema emotsionaalseid hoiakuid (ibid).

Turney kolleegidega (2011) ja Holland (2011, 85–87) juhivad tähelepanu tõigale, et nii vanemlike oskuste hindamisel kui vanemate kaasamisel kiputakse isade rolli alahindama või

eirama, ning märgivad, et isadel võib tegelikult olla suur mõju oma lastele isegi siis, kui nad ei ela koos.

On põhjust uskuda, et erioskustega sotsiaaltöötajad suudavad efektiivselt töötades vähendada ja ületada kliendi vastupanu, sillutades seeläbi teed kaasamisele ja koostööle ning edasisele käitumise muutumisele (Forrester et al., 2012). Eeltoodust nähtub, et töötaja oskused suhete arendamisel võivad ära määrata selle, milliseks kujuneb perekonna kogemus sotsiaaltööst ja kuidas sotsiaaltöötaja pingutustele reageeritakse.

Kuigi lapse heaolu tagamisel ei tohi kindlasti alahinnata lapsevanemate rolli, on Platti (2012) väitel lastekaitsetöö tähtsaim klient siiski laps ning tema arvates on siiani kaasamisest ja koostööst rääkides suurem rõhuasetus olnud vanematel. Lapse kaasamise põhimõte, mis teoorias on igati loogiline ja üldjoontes enesestmõistetav, osutub praktikas rakendamisel raskemaks, kui keegi oleks arvata osanud (Toros, Tiko, & Saia, 2013). Põhiküsimusteks lapse kaasamisel on vanema usalduse saavutamine, et ta üldse nõustuks lapse ja sotsiaaltöötaja omavahelise vestlusega, ning samuti lapsepoolse vastuseisu või soovimatuse ületamine (Horwath, 2011).

Ilmselt on erinevas vanuses laste hindamisse kaasamine ja nende arvamuse teadasaamine üks keerulisemaid ja aeganõudvamaid ülesandeid, millega tuleb lastekaitsetöötajal hindamise käigus tegeleda. Munro (2011) on oma aruandes viidanud puudujääkidele tähendusrikaste suhete loomisel lapse ja sotsiaaltöötaja vahel kui ühele Ühendkuningriigi lastekaitseüsteemi nõrgale küljele. Sarnasele kitsaskohale juhivad tähelepanu Horwath (2011) ja Rose (2010), kes märgivad, et enim raskusi esineb just otseses töös laste kui hindamise osalistega, st nendega rääkimisel, nende kuulamisel ja jälgimisel ning lastekaitsetöötaja suutlikkuses näha olukordi lapse vaatenurgast ja kogemustest lähtuvalt.

Lastekaitsetöötaja jaoks tähendab lapse hindamisse kaasamine eelkõige lapse vanuse ja arengutasemega arvestamist ning sobivaima viisi leidmist nii omapoolsete selgituste andmiseks kui lapse arvamuse teada saamiseks. Isegi verbaalselt end veel mitte väljendada suutvate laste puhul on vajalik leida võimalusi lapse arvamuse mõistmiseks, seda kas kehakeele jälgimise, joonistamise, mängimise või mõne muu tegevuse kaudu. Lähtudes lapsest kui subjektist, kellel on oma vaated ja seisukohad, võib teatud olukordades olla lastel palju parem ülevaade oma tegelikest vajadustest kui teistel inimestel. (Lastekaitseeaduse eelnõu seletuskiri, 2014, 53.)

Kuigi Eestis läbiviidud lapse õiguste ja vanemluse monitooringu (Karu et al., 2012, 17) kohaselt peetakse lapse arvamuse küsimise oluliseks, leidsid paljud (45%) Eesti elanikud, et lapse arvamusega, mis on üks lapse põhiõigustest, ei pea arvestama. Samas on lastekaitse korralduse uuendamise alusanalüüsi (2013) järgi lapse arvamusega arvestamine ja sellest lähtumine üks tegur, mis aitab kasvatada lapse enesekindlust sotsiaalsetes suhetes.

Turney ja kolleegide (2011) hinnangul sisaldab lapse hindamisse kaasamise hea praktika aja võtmist suhete loomiseks, lapse kuulamist ja temasse lugupidavalt suhtumist, talle informatsiooni andmist, abi pakkumist hindamise sisu mõistmiseks ja talle tegelike valikuvõimaluste pakkumist, kui see on võimalik. Ferguson (2011) toob välja, et iga kontakti lapsega peab ette planeerima nii palju kui võimalik ja sotsiaaltöötajal endal peaks olema ettekujutus meetodist, mille abil lapsega kontakti luua, ning millest rääkida ja millisel moel. Samuti rõhutab ta vajadust anda lapsele teavet tema rolli, kokkusaamise eesmärgi ja konfidentsiaalsuse kohta. Howes (2010) leiab, et sotsiaaltöötaja saab paremini valmistuda lapse hindamisse kaasamiseks, kui ta esitab endale eelnevalt erinevaid oletuslikke küsimusi stiilis „Mis siis kui?“ ja arutab kogunud kolleegiga läbi võimalikud vastusevariandid.

Ferguson (2011) märgib, et siiski on lapsed ja noored need, kes otsustavad lastekaitsetöös selle, kas, millal ja kus nad rääkima soostuvad. Lefevre (2010) juhib siinkohal tähelepanu vajadusele võtta aega suhte ülesehitamiseks: teha mitu külastust, võimaldamaks lapsel sotsiaaltöötajaga tutvuda, nii et ta hakkaks teda natuke usaldama ja nõustuks edaspidi rääkima (vt Ferguson, 2011, 82 järgi). Bell (2002) pöörab tähelepanu sellele, et tähendusrikaste suhete loomine ja abistava koostöösuhete arendamine lastega sõltub ka sellest, mil määral lapsed ja noored tunnevad, et nende õigusi ja oskusi aktsepteeritakse.

Tavaliselt on praktikutel valik tehnikaid ja oskusi, mille kaudu nad lastega suhteid loovad ja nad rääkima saavad. Need lähenemisviisid võivad sõltuda töötaja kogemustest, teadmistest, koolitusest, isiksusest ja sellest, millised inimesed nad on ning milliseid tegevusi tehes nad end mugavalt tunnevad. Mõned töötajad võivad hindamisi läbi viia toolil istudes, teised eelistavad minna lapse tasandile, mängides ja suheldes nendega põrandal, mõned soovivad võtta suhte loomiseks kaasa mänguasju või muid vajalikke vahendeid, osa püüavad panna lapsi looma sõnu ja pilte oma kodust ja seal kogetust. (Ferguson, 2011.)

Lefevre (2010) teeb uurimuste põhjal kokkuvõtte omadustest, mille olemasolu lapsed sotsiaaltöötajas ja teistes professionaalides hindavad: ligipääsetav, vastutulelik, avatud, mitte liiga ametlik, suuteline läbi saama nii laste kui täiskasvanutega, võimeline mõistma laste

vaateid ja mõtteviisi, hea kuulaja, hea huumorimeelega, osav ärritunud inimesi maha rahustama, mitte kohtumõistja, vaid mõistja (vt Ferguson, 2011, 82 järgi).

Jones (2003; vt Ferguson 2011, 83 järgi) viitab paljudele teguritele, mis mõjutavad seda, kas lapsed tunnevad ja tajuvad, et nad on suutelised professionaalidega rääkima: näiteks mil määral nad tunnetavad ennast kui kedagi, kellel on probleem, eelnevad negatiivsed kogemused sellistest kokkusaamistest või eelnev vanematepoolne mõjutamine või survestamine. Laming (2003) juhib tähelepanu sotsiaaltöötajate vajadusele olla valvsad märkama seda, kuidas lapsi on vanemate või hooldajate poolt ette valmistatud oma olukorrast rääkima, andmaks positiivset pilti oma olukorrast või kogemustest, mis on reaalsusega ilmses vastuolus.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et lapse abivajaduse hindamine on lastekaitsetöötaja jaoks tõeline väljakutseid esitav kompleksne ja keeruline ülesanne, mis algab abivajava lapse määratlemisega ja mille alusel tehtavate otsuste mõju lapse elule ei saa alahinnata. Seetõttu on tähtis parima võimaliku tulemuse saamiseks arvestada hindamiste läbi viimisel nii kõiki lapse eluvaldkondi kui teda ümbritsevaid inimesi ja keskkondi ning nendevahelisi vastastikmõjusid. Sellise hindamise läbiviimine osutub võimalikuks vaid hea partnerlussuhte kaudu. Olgu seadus ükskõik kui hea, seda viivad ellu ikkagi inimesed. Seepärast on oluline teada, milline on seaduse parimaid eesmärke silmas pidades lastekaitsetöötaja mõtteviis ja kompetentsus hindamiste läbiviimiseks ning kas tal on selleks kasutada piisavalt vajalikke ressursse – teadmisi, oskusi, aega ja juhendeid.

3. UURIMISPROBLEEMI ASETUS JA METOODIKA

3.1. Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused

Lapse abivajaduse hindamine on lastekaitsetöötaja igapäevatöö oluline osa. Lapse ja pere toetamise seisukohalt vaadatuna on lastekaitsetöötaja hindamisoskused lastekaitsetöö praktikas ühed olulisemad, kuna hindamistulemustest lähtuvalt otsustatakse, kas ja millisel moel lapse ellu sekkuda (Axford, 2009), ning sellised iseloomult keerulised ja rasked otsused mõjutavad abivajavate laste elu kas lühemas või pikemas perspektiivis (Barratt, 2012; Turney et al., 2011). Seega peaks hea hindamine olema süsteemne ja eesmärgipärane tegevus, mis baseerub ühistel alustel.

Seni on Eestis lapse abivajaduse hindamise valdkond olnud reguleerimata ning puuduvad ühtsed juhised ja hindamisinstrumendid (Lastekaitse korralduse..., 2013; Saar, 2013; Laste ja perede arengukava, 2011; Tikerpuu, 2012; Toros, 2016) ning lastekaitsetöötajad on hindamisi läbi viinud enamasti enda oskustest, väärtustest ja sisetundest lähtuvalt.

Erinevad autorid on korduvalt juhtinud tähelepanu puudujääkidele lapse abivajaduse hindamise valdkonnas. Näiteks Tulva & Viiralt (2006) ja Tulva (2008) on toonud välja et puuduvad hindamiskriteeriumid ja tavad selle suhtes, mida hinnatakse – kas lapse vajadusi, riske, vanemlust või kõiki neid tegureid. Selg (2009) pöörab tähelepanu hindamispraktika suurtele erinevustele, kuna puudub ühtne arusaam hindamise vajalikkusest ja korraldusest. Tikerpuu (2012) viitab teadmiste ja oskuste nappusele lapse heaolu hindamisel ning Saar (2013) nendib, et lapse heaolu hindamise tervikuna teeb keeruliseks ühtsete hindamispõhimõtete ja hindamisraamistiku puudumine. Laste ja perede arengukavas 2012–2020 (2011) tõdetakse vajadust ühtse ja kasutajasõbraliku hindamisjuhendi ja -raamistiku järele ning lapse heaolu hindamiseks vajalike oskuste (suhtlemine lapse ja perega, usaldussuhte loomine) puudulikkust on esile toodud lastekaitse korralduse uuendamise alusanalüüsis (2013).

1. jaanuaril 2016 jõustunud lastekaitseseadus (RT I, 06.12.2014, 1) pöörab lapse abivajaduse hindamisele senisest oluliselt rohkem tähelepanu. Seaduses on ära toodud abivajava lapse definitsioon, määratletud on hinnatavad lapse individuaalse heaolu valdkonnad ning on

sätetatud, et on tarvis anda hinnang lapsevanema vanemlikele oskustele ja kaasata abivajaduse hindamisse nii laps kui vanem.

Eeltoodust tulenevalt pidasin vajalikuks nüüd, kus lastekaitsetöötajal on kohustus viia lapse abivajaduse hindamisi läbi kooskõlas lastekaitseeaduse nõuetega (RT I, 06.12.2014, 1), selgitada välja, milline on lastekaitsetöötajate mõtteviis ja valmisolek viia lapse abivajaduse hindamisi läbi lastekaitseeaduse tervikeesmärgina lapse heaolu edendamist silmas pidades ja partnerluspõhimõttest lähtuvalt.

Käesoleva magistritöö eesmärk on uurida, kuidas mõistab lastekaitsetöötaja lapse abivajaduse hindamist uue lastekaitseeaduse kontekstis.

Eesmärgist lähtuvalt olen püstitanud järgmised uurimisküsimused:

- 1) Milline on lastekaitsetöötaja lapse abivajaduse hindamise eesmärk ja põhimõtted ning hindamispraktika?
- 2) Millised on lastekaitsetöötaja kogemused ja oskused vanemlike oskuste hindamisel ning lapse ja pere kaasamisel abivajaduse hindamisse?
- 3) Milline on lastekaitsetöötaja nägemus toetuse ja abi vajadusest lapse abivajaduse hindamiseks?

3.2. Uurimismeetod ja valim

Strömpl (2001, 10) märgib, et igasugune sotsiaalteaduslik uurimus põhineb kindlal teoreetilisel alusel, omamoodi maailmavaatel, mis määrab ja mõjutab uurimise käiku, sealhulgas meetodite valikut. Kuna minu eesmärgiks on mõista sügavamalt lastekaitsetöötajate hindamispraktikat ja põhimõtteid, kasutasin käesoleva magistritöö läbiviimiseks kvalitatiivset uurimisviisi.

Neuman (2003, 145) märgib, et kui mingi nähtuse (abivajaduse hindamine) olemasolu on ühiskonnas teada, saab kvalitatiivse uurimusega tabada ja avastada selle tähendusi. Oka & Shaw (2000) leiavad, et selleks on vaja pöörduda nähtusega seotud subjektide (lastekaitsetöötajate) poole, kes osalevad uuritava objekti (lapse abivajaduse hindamine) kujunemises. Kvalitatiivse uurimusega püütakse aru saada, kuidas inimesed kogevad, mõistavad, seletavad ja kirjeldavad neid ümbritsevat maailma. Võib öelda, et uurija soovib näha inimest seestpoolt ja tahab anda edasi uuritavate käsitluse või kirjelduse nähtusest. Uurija enda jaoks on olulisemad tegevused kuulamine ja kaasamõtlemine. (Oka & Shaw, 2000.) Bryman (2001, 366–368) viitab kvalitatiivsele uurimismeetodile kui teadusuuringute

strateegiale, mis rõhutab sõnade ja keele tähtsuse mõistmist. Seejuures on olulisim saadud info sügavus ja rikkus, mitte uuritava rühma suurus ning võimalus teha üldistavaid järeldusi. Kokkuvõtlikult on kvalitatiivse uurimuse eesmärk analüüsida ja mõista sotsiaalseid nähtusi uuritavate kirjelduse seisukohast.

Kvalitatiivne meetod ei sobi tõestamiseks, vaid kirjeldamiseks. Strömpl (2004, 31) asendab reliaabluse mõistega *dependability*, mis tähendab uurimisprotseduuride ja interpreteerimise hoolikat dokumenteerimist ja läbipaistvust. Kvalitatiivse uurimuse läbiviija peab täpselt määratlema, mis tähenduses ta terminoloogiat kasutab, missugune on tema teoreetiline lähtekoht ja põhjendama, miks ta mingeid meetodeid kasutab (ibid).

Neumani (2003, 145) hinnangul pole võimalik üldistada suuremale hulgale inimestele järeldusi, mis on saadud unikaalsetes interaktsioonides. Seetõttu ei saa kvalitatiivse uurimuse tulemusi käsitleda laiema populatsiooni kohta käivate faktidena, vaid pigem on need kirjeldused, mõisted ja teooriad konkreetse nähtuse kohta, kusjuures iga uurimus lisab selle kohta uusi teadmisi. Selles uurimistöös lisab iga lastekaitsetöötaja kogemus ja arusaam lapse abivajaduse hindamisest uusi teadmisi abivajaduse hindamise kui nähtuse kohta.

Denzin & Lincoln (2008, 116–118) märgivad, et intervjuerimine on üks enam kasutatavaid meetodeid inimeste mõistmiseks ja see pole pelgalt neutraalne küsimus-vastus dialoog, vaid vestlusevorm, mis eeldab oskuslikku küsimuste esitamist ja kuulamise kunsti. Tulenevalt uurimuse eesmärgipüstitusest kasutasin andmekogumismeetodina poolstruktureeritud intervjuud, mida uurijad nimetavad ka kvalitatiivseks intervjuuks (Creswell, 2014; Kvale, 1996; Padgett, 2008). Antud intervjuutüüp võimaldab uurijal valmistada ette intervjuud juhtivad üldised küsimused ning arendada intervjuu jooksul välja teda enam huvitavad teemad (Oka & Shaw, 2000).

Brymani (2001, 313–314) järgi ei pea kvalitatiivses uurimuses kasutatavas intervjuus uurija järgima rangelt varem ettevalmistatud küsimustikku, vaid võib küsimusi esitada tulenevalt intervjueritava eelnevate vastuste põhjal. Samuti võib muuta nii küsimuste esitamise järjekorda kui sõnastust. Eeltoodust tulenevalt saab väita, et kvalitatiivne intervjuu on paindlik ning võimaldab intervjuu käiku suunates lähtuda individuaalsetest eripäradest ja konkreetse vestluse spetsiifikast. Paindlikkus väljendub selles, et minnakse kaasa suunaga, mille intervjueritav oma vastustega annab ning mitmed olulised aspektid võivadki ilmneda alles intervjuu käigus. (ibid.)

Uurimistöö valimi moodustamisel lähtusin töö eesmärgist. Patton (2003) toob välja, et heade andmete saamiseks on vajalik valimi sihipärane moodustamine, st valida vastavalt töö eesmärkidele kindel arv teatud tüüpi juhtumeid. Minu valimi kriteeriumiks oli käesolevas uurimuses lastekaitsetöö tegemine Jõgevamaa kohalikus omavalitsuses. Jõgeva maakonda kuulub 13 omavalitsust, millest kaheksas töötab eraldi lastekaitse spetsialist, ülejäänud omavalitsustes vastutab sotsiaaltöötaja muude tööülesannete hulgas ka lastekaitsevaldkonna eest. Uurimuse läbiviimise algetapis planeerisin kaasata kõigi 13 omavalitsuse lastekaitsevaldkonna töötajaid (kõikne valim). Töö läbiviimise käigus ilmses, et kolme omavalitsuse lastekaitsevaldkonna eest vastutavaid töötajaid ei õnnestu erinevatel põhjustel intervjuuerida: ühes omavalitsuses on lastekaitse spetsialisti ametikoht aasta algusest täitmata, teises omavalitsuses oli sotsiaaltöötaja äsja vahetunud ja töökogemust napilt kuu, kolmandas omavalitsuses omas sotsiaaltöötaja piirkonna eripärast tulenevalt nii vähest kokkupuudet lastekaitsetööga kui ka lühikest töökogemust. Seega moodustasid uurimistöö lõpliku valimi 10 kohaliku omavalitsuse töötajad: 6 lastekaitse spetsialisti ja 4 sotsiaaltöötajat, kelle ülesandeks on ka lastekaitsetöö.

Tulenevalt soovist kaitsta uurimuses osalejate anonüümsust, iseloomustan valimit tervikuna. Kõik osalenud respondendid olid naissoost. Hariduse põhjal jaotus valim järgmiselt: üheksal respondendil on olemas sotsiaaltöölane kõrgharidus (2 sotsiaaltöö magistrikraadi, 3 sotsiaaltöö bakalaureusekraadi, 4 sotsiaaltöö rakenduskõrgharidust) ja ühel eripedagoogika alane kõrgharidus (bakalaureusekraad). Tööstaaž lastekaitsetöö valdkonnas varieerus 5 kuust kuni 14 aastani, keskmiselt 4,76 aastat.

3.3. Uurimisandmete kogumine ja analüüs

Töö uurimusliku osa viisin läbi ajavahemikus 01.–10. märts 2016. Intervjuude toimumise aja ja koha leppisin eelnevalt iga respondendiga kokku. Üldjuhul toimusid intervjuud (9) töökabinetis ja ühel juhul mujal vabas ruumis. Intervjuude kestus varieerus 43 minutist kuni ühe tunni ja 14 minutini, keskmiseks intervjuu pikkuseks oli orienteeruvalt 1 tund. Kõik intervjuud salvestasin diktofoniga ja transkribeerisin, saades 118 lehekülge analüüsivat materjali. Intervjuueeritavatelt küsisin eelnevalt salvestamiseks loa ja kõik lastekaitsetöötajad nõustusid sellega uuringu läbiviimise eesmärgil.

Teemavaldkondade kohta esitasin avatud küsimusi, mis võimaldasid respondentidel väljendada oma mõtteid. Lisaks kasutasin suunatud küsimusi, mis tulenesid minu kui uurija teoreetilistest oletustest (Laherand, 2008, 193). Küsimuste esitamise järjekord varieerus ja

vajadusel esitasin täpsustavaid küsimusi, et saada uurimuse jaoks rikkalikku materjali. Intervjuu kava on esitatud töö lisa (Lisa 1).

Kvalitatiivses uurimuses toimub nii andmete kogumine kui analüüsimine „käsikäes“. Uurimuse edenedes ja intervjuusid järjest läbi viies analüüsib uurija varem kogutud intervjuude materjali, teeb leidudest märkmeid, mida hiljem töös kasutada, ja võib mõelda juba uurimuse lõpparuandele (Creswell, 2014, 245). Oka & Shaw (2000) viitavad sellele kui „andmete kogumise ja analüüsi vastastikuse mõju printsiibile.“

Läbiviidud intervjuude analüüs algas salvestuste kuulamisest ja intervjuude sõna-sõnalt transkribeerimisest. Sellele järgnes transkriptsioonide mitmekordne läbilugemine, et mõista intervjuud tervikuna ning selle tähendust, mis inimene ütleb. Intervjuude transkribeerimine annab võimaluse intervjuueeritavate vastuseid korduvalt kuulata. Miinuseks on asjaolu, et transkribeerimine on aeganõudev, parimal juhul kulub ühe tunni kõne üleskirjutamisele 5–6 tundi (Bryman, 2001, 322).

Uurimisandmete analüüsimisel lähtusin peateemade loomisel intervjuu teemablokkidest, mis olid koostatud teooria põhjal. Kuna kogutud materjal on tihe ja rikas, ei ole kvalitatiivses uurimuses võimalik käsitleda kogu informatsiooni ja seetõttu tuleb uurijal andmeid „tuulata“, et otsustada, millisele osale andmetest keskenduda ja milline osa kõrvale jätta. Selle tegevuse mõte on kvalitatiivse uurimuse puhul koondada andmed väikse arvu teemade (umbes 5–7) alla. (Creswell, 2014, 245.)

Bryman (2001, 399) toob välja, et pole olemas üht ainsat õiget lähenemist kodeerimisele. Padgett (2008, 152) väitel sisaldab kodeerimine korduvat ja põhjalikku transkriptsioonide lugemist, eesmärgiga leida andmeühikute tähendusi. Kodeerimine on andmete korrastamise protsess, mille käigus võetakse kogutud andmed väiksemateks osadeks ja liigitatakse mingi termini alla, soovitatavalt uurimusest endast esilekerkinud mõiste alla.

Creswell (2014, 248) märgib, et uurija võib luua koodid vaid kogutud materjali põhjal või kasutada etteantud koode ja sobitada andmed nendega. Kolmas võimalus on kombineerida nii tekkivaid kui etteantud koode. Traditsiooniline lähenemine sotsiaalteadustes näeb ette koodide esilekerkimist andmeanalüüsi käigus (ibid). Antud uurimistöös toimus esmane kodeerimine intervjuu peateemadest lähtuvalt ning edasine tulenevalt kogutud andmetest. Kuna kodeerimise käigus tekkis palju koode, ühendasin sarnased koodid kategooriatesse, millest omakorda moodustasin olulisemaid mõtteid väljendavad alakategooriad. Uurimistöös

kvalitatiivses sisuanalüüsis tulemuste esitamisel olen teemad toonud välja tumedas kirjaviisis, kategooriad tumedas kaldkirjas ja alakategooriad kaldkirjas.

Tulemuste esitamisel ja arutelus on lisaks väidetele ja tähelepanekutele oluline osa ka intervjuueeritavate tsitaatidel, mis on näitliku materjalina vajalikud väidete paremaks seletamiseks. Kvale (1996, 266–267) toob välja tekstide toimetamispõhimõtete olulisuse ja sümbolite lühikese nimekirja äratoomise vajalikkuse, mida kasutatakse pauside, väljajättude ja muu sarnase märkimiseks. Töös kasutatavad tsitaadid peaksid olema kõnekad ja seotud asjassepuutuva tekstiga ning suhteliselt lühikesed. Nende kasutamise konteksti tuleks selgitada ja tsitaate tuleks tõlgendada. Säilima peaks tasakaal tsitaatide ja muu teksti vahel. (ibid.)

Tsitaadid olen töös esitanud kaldkirjas ja rõhutatud mõtete esiletoomiseks kasutan allajoonimist. Lisaks kasutasin töös järgmiseid märke ja tähiseid: /./ – tsitaadist väljajäetud tekstiosa; (...) – pikk mõttepaus; [] – minu poolt lisatud sõna või kommentaar tsitaadi paremaks mõistmiseks. Valimisse kuuluvad respondendid on kodeeritud I1 – I10.

3.4. Uurimuse eetiline aspekt

Creswell (2014, 132–133) toob välja, et uurimuse juures tuleb alati arvestada eetiliste küsimustega ning seda kogu uurimisprotsessi jooksul – uurimust planeerides, andmeid kogudes ja säilitades, neid analüüsid ja hiljem uurimistulemusi esitades. Kuna kvalitatiivne uurimus hõlmab tavaliselt otseseid kontakte uuritavatega, on oluline saada osalejate teadlik nõusolek, mis tähendab uurimuse tähtsate aspektide ja uurimuse läbiviimise selgitamist osalejatele. Vajalik on kaitsta nii uuritavate anonüümsust kui täita konfidentsiaalsusnõudeid (Padgett, 2008, 63–69), et uuritavad võiksid tunda end vabalt ja oleksid valmis jagama oma mõtteid, tundeid ja arvamusi (Oka & Shaw, 2000).

Käesolevas uurimuses on kõik uuritavad andnud teadliku nõusoleku vabatahtlikult uurimuses osaleda. Intervjuude salvestamiseks küsisin uuritavate luba ja teavitasin neid uurimuses osalemise anonüümsusest. Andmeid analüüsid ja uurimistulemusi kirjutades on oluline esitada tulemused sellisel moel, et uuritavad ega sündmuskohad poleks äratuntavad (Laherand, 2008, 51). Kuna tegemist on ühte maakonda hõlmava uurimusega, olen uuritavate kaitsmiseks esitanud kõik intervjuueeritavad tähega „I“ ja numbritega (I1–I10) ilma mingite täiendavate märkusteta ja ei tee vahet lastekaitsespetsialistidel ja sotsiaaltöötajatel. Konfidentsiaalsuse huvides olen uurimistulemuste analüüsis kasutatud tsitaatides asendanud

teatud määratlevad sõnad (ema, isa, poiss, tüdruk) sõnaga „vanem“ või „laps“.

Nii Bryman (2001), Creswell (2014) kui ka Padgett (2008) toovad välja, et üks eetilise uurimuse printsiipidest on see, et kasutatav uurimismeetod peab olema sobiv ning esitatud tõlgendused kooskõlas andmetega. Creswell (2014) märgib, et kvalitatiivse uurimuse aruanne peaks andma mitmekesise ülevaate uurimuse teema perspektiivist ning seetõttu on oluline esitada tulemustes kõiki uurimuses saadud leide ja mitte püüda näidata vaid soodsas valguses leide. Kuna kvalitatiivne uurimus on tõlgendav uurimus, on uurijal oluline teadvustada enda rolli ja seotust uuritava teema või uuritavatega ning püüda uurimistulemuste tõlgendamisel sellega arvestada (Creswell, 2014, 237). Uurimistulemusi tõlgendades olen teadvustanud oma senist töökogemust ja kokkupuuteid lastekaitsetöötajatega kui võimalikke mõjutajaid ning asunud uurimistöö läbiviijana neutraalsele positsioonile.

4. UURIMISTULEMUSED JA ARUTELU

Käesolevas peatükis tutvustan empiirilise uurimuse käigus kogutud materjali andmete analüüsi käigus ilmnunud teemade kaupa ning esitan arutelu seoses töö teoreetilises osas tutvustatud lähtekohtadega ja varasemate uuringutega.

4.1. Abivajav laps, hindamise eesmärk ja põhimõtted

Abivajava lapse kirjeldus. Kuna abivajaduse hindamine algab abivajava lapse määramisega, soovisin teada saada, kuidas lastekaitsetöötaja kirjeldab abivajavat last oma sõnadega. Kolm lastekaitsetöötajat määratlesid abivajavaid lapsi vaid läbi tööalase kokkupuute. Ülejäänud lastekaitsetöötajate kirjeldused olid mitmekesised ja iseloomustasid igauhe jaoks olulisi tahke. Lastekaitsetöötajate nägemuse järgi on abivajava lapse elus millegi olulise **puudujääk**, olgu see siis seotud **kodu, toidu, riiete, heade suhete, sõprade, lähedaste inimeste, hoolivuse, sotsiaalse võrgustikuga** või on tema elus mingi **probleem** või **raskus**, näiteks **tõrjutus, käitumisraskused, peretülid, perevägivald, koolis mittekäimine, keskendumishäired, erivajadused ja mured**, mis vajavad kõrvaldamist:

„/./ kellel pole kodu, seda sooja pesa, ei ole süüa, riideid, ei käi koolis“ (I8)

„/./ tal ei ole sõpru, pole häid suhteid /./“ (I2)

“/./ kindlasti ka tõrjutud laps, koolis keskendumishäiretega laps /./“ (I5)

„/./ ja laps on seal peretülide keskel /./“ (I4)

Üks lastekaitsetöötaja kirjeldas abivajava lapsena last, kelle elus on toimunud mingi **mõjuv sündmus**, mis mõjutab tema elu, näiteks **elukohavahetus** või lapse jaoks **olulise inimese lahkumine**:

„Kellega on mingi sündmus siis toimunud või tema peres on midagi toimunud /./“ (I3)

Teine lastekaitsetöötaja leidis, et abivajav on ka see laps, kelle vanemad on **lapsevanemana toimetulematud**, ning nende **käitumisviis mõjutab last**:

„Kelle vanemad pole mingil põhjusel suutelised lapsevanemana toime tulema, näiteks karjutakse pidevalt lapse peale, see laps“ (I10)

Kaks lastekaitsetöötajat väljendasid lisaks tavapärasele lähenemisele tunduvalt laiemat käsitlust abivajavast lapsest, kirjeldades teda ühe juhul kui **mitteõnnelikku** last ja teisel juhul

leidis lastekaitsetöötaja, et tema jaoks mahub abivajava lapse määratluse alla palju rohkem kui hõlmab tema töö:

„Kes ei ole õnnelik laps, no kelle silmad ei sära millegipärast ././“ (I6)

„././ mitte ainult see laps, kes minu vaatevälja jõuab, palju laiem mõiste, ././“ (I7)

Mõiste definitsioon lastekaitseaduses. Kuna lastekaitseadus (2014) defineerib abivajava lapse mõiste sisu, soovisin teada saada, kas ja kuidas muutis lastekaitseadusesse sisse toodud abivajava lapse mõiste definitsioon lastekaitsetöötajate arusaamu abivajavast lapsest. Seitse respondenti leidsid, et seaduses sõnastatu **ei muuda** nende **arusaama** abivajavast lapsest:

„././ konkreetselt kirjas lihtsalt, üldised tõed. Ei muuda midagi see sõnastus ././“ (I8)

„Ei muuda midagi, ikka alati selline arusaam, lihtsalt nüüd ta kusagil väga täpselt kirja pandud ja olemas, väga täpselt formuleeritud, ././“ (I7)

Kaks lastekaitsetöötajat nentisid **mõningast muutust arusaamades**, leides ühel juhul, et pole eelnevalt osanud seoses abivajava lapsega teadlikult silmas pidada teda **ennast ja teisi ohustavat käitumist**. Teine lastekaitsetöötaja tõdes, et seaduses sõnastatud **heaolu ohustamine** paneb mõtlema sellele, mida see kellegi jaoks võib tähendada ning arutles selle üle, et heaolu maal ja linnas võib erinevate asjatundjate silmis olla väga erinev:

„././ seadus ütleb, et abivajav laps on ka see, kelle käitumine ohustab teda ennast ja teisi. Mina nagu üldiselt seda käitumist eraldi välja ei toonud, ././“ (I6)

„Siin on rohkem nagu süvitsi mindud, mis see heaolu ohustamine siis ikka on, ühe jaoks tähendab ühte, teise jaoks teist“ (I5)

Kolmas lastekaitsetöötaja leidis, et seaduses toodud mõiste **piiritleb** tema jaoks abivajavad lapsed **kitsamalt** kui seni, arvestades seda, milline ettekujutus tal on siiani oma tööst olnud:

„Kõik ei ole ju lapsed, kelle heaolu oleks ohustatud, aga ma olen nendega tegelenud. See ongi ennetavalt olnud. /.../. Uue seaduse sõnastuse järgi on see piiritletum ja minu jaoks teeb see kitsamaks just“ (I9)

Hindamise eesmärk. Kõik lastekaitsetöötajad pidasid abivajaduse hindamist oma töös kas oluliseks või ülioluliseks. Hindamise esmase ja kõige laiema eesmärgina nähti vajadust kujundada **tervikpilt tegelikust olukorrast** ning järgmise sammuna sellest lähtuvat **edasi tegutsemist**.

Lapse olukorra hindamisel toodi välja lapse elu **eri valdkondade vajaduste rahuldatus** **väljaselgitamist, lapse turvalisust ning juhtunu või probleemi tuvastamist:**

„Ei pruugi ju olla ka abivajadust kõigis neis valdkondades /.../ saada see hinnang siis kätte, kus valdkondades on abivajadus“ (I5)

„Kui see abivajaduse hindamine on mitmes valdkonnas ja seotud lapse, tema vanemate ja võib-olla veel mõne süsteemi osaga, /.../ mõnikord mõni valdkond sisaldab olulist infot, kuid juhtumi pealt see ei paista välja. /.../ selline teadlik abivajaduse hindamine annab parema tervikpildi olukorrast“ (I9)

„/.../ mõista, kui turvaline lastel seal tegelikult on /.../ (I1)

Lastekaitsetöötajate edasised tegevused ja otsused baseeruvad hindamise käigus saadud arusaamal sellest, kuidas asjad tegelikult on. Enamasti peeti edasiste tegevuste all silmas eelkõige perele **vajalike teenuste ja abi pakkumist:**

„Vastavalt sellele, mis valdkonnas on kõige suuremad puudujäägid, sealt peaks siis tulema ka see eesmärk, mida vaja sinna panustada“ (I7)

„/.../ peaksid järgnema minu mõtted, kuidas ma saaksin seda last aidata, missuguseid abimeetmeid rakendada, kas siis tugiisik, psühholoog /.../ Ma ei saagi muidu edasi tegutseda, olukorda teadmata“ (I10)

Ühe lastekaitsetöötaja jaoks olid hindamise esmasteks eesmärkideks saada teada, mis seal peres täpselt juhtus ja sellest lähtuvalt edasi tegutseda. Samas leidis ta, et tema enda jaoks on lapse abivajaduse hindamise üks eesmärk hindamise käigus seda **peret paremini tundma õppida:**

„/.../ oligi nagu seda peret paremini tundma õppida /.../ selle käigus tuleb välja hästi palju selliseid olulisi asju, kasvõi näiteks vanemate enda mured, mis neil seoses selle lapsega on, mida nemad ise sooviksid ja mismoodi neid saab aidata /.../“ (I6)

Teise lastekaitsetöötaja jaoks, kes küll rääkis perele vajalikest teenustest ja muud laadi abist, oli oluline eesmärk lapse abivajadust hinnates **leida üles** kasutamata kättesaadavad **lisaressursid**, mis võivad peituda sugulaste, sõprade või vanade tuttavate hulgas, ning neid lapse huvides kasutada:

„/.../ mida ma ju otsin, on see lisaressurss /.../ kas on kedagi võrgustikus või suguvõsa hulgas, keda saaks kasutada /.../ ka need vanad sõbrad, kes ammu pole suhelnud, võib sündida uus energia“ (I7)

Kuna lastekaitsetöö juhtumid on keerulised ja alati ei pruugi asjad sujuda vastavalt eesmärkidele, leidis üks lastekaitsetöötaja, et kõige muu hulgas on üks abivajaduse hindamise eesmärk ka see, et kui juhtum peaks mingil hetkel kohtusse jõudma, on tema eelnevalt kõik

variandid läbi mänginud ja paberil kirja pannud. Abivajaduse **hindamise materjalide kasutamist infoallikana** kohtusse pöördumisel või kohtu poolt hinnangu küsimisel pidas silmas veel kaks lastekaitespetsialisti:

„/./ vaja kohtule esitada või nii, siis sealt saadki infot, sealt siis ju saadki /./“ (I3)

Üks lastekaitsetöötaja nägi täiendavat seost abivajaduse hindamise ja ametnikutöö iseloomu vahel ning leidis, et ka teatava **abi** või **teenuse vajalikkuse põhjendamine** on üks abivajaduse hindamise eesmärke:

„Ametnikuna on sul raamid ja reeglid ees ja sa ei saa pelgalt emotsiooni põhjal asju teha. See on midagi, mille põhjal ma saan väita ja aidata, faktid, mitte me lihtsalt ei otsusta midagi teha“ (I8)

Hindamispehioötetted. Kõik lastekaitsetöötajad nägid lapse abivajaduse hindamist **pikemaajalise protsessina**, kuna leiti, et ühekordse külastamise põhjal saab perekonnast vaid üldise esmamulje ning see pole piisav adekvaatsete otsuste tegemiseks.

Üks lastekaitsetöötaja tõi välja abivajaduse kui protsessi vajalikkuse seetõttu, et vahel võivad hindamise käigus **vajadused muutuda** mingis suunas, teine selgitas hindamise kui protsessi vajalikkust sellega, et pikemaajalise hindamise käigus ilmneb **inimese mõtteviis** ning see on talle aluseks edasise töö planeerimisel. Veel üks respondent rõhutas, et hindamise kui protsessi eelis on see, et pikema aja jooksul selgub **tegelik olukord**, sest tema arvates võib lühikese ajaga jääda perest hoopis teine mulje. Lisaks rõhutas üks lastekaitsetöötaja, et vahel võib pealiskaudselt perega tegeledes kujuneda üks arusaam, aga aja jooksul selguvad **tõeliselt olulised asjad**:

„/./ iga kord ju räägid ja arutled midagi ja siis ajaga alles selgub, milline tema mõtteviis neis asjades siis on /./ ja mingil hetkel pöördun tagasi nende asjade juurde /./ vahel võib üsna lõpus selguda, mis tegelikult oluline on“ (I7)

„/./ pikemaajaliselt on nagu näha, pikka aega ei suudeta ju varjata ja näidelda“ (I1)

Abivajaduse hindamise kui protsessi vajalikkust põhjendas üks lastekaitespetsialist väga loogilise arutelu käigus, millest ilmnestid hästi tema isiklikud arusaamad abivajaduse hindamisest ning mis peegeldavad **sügavamalt** hindamise **mõistmist**:

„/./ protsess, sellepärast et kui me nüüd hindame ära ja seame mingid eesmärgid. Mingi aja pärast on ju vaja vaadata, kas need eesmärgid said täidetud ja kui mitte siis miks. Ja ehk vaja midagi ümber muuta, mis takistas täitmist, kuhu poole edasi pürgida on reaalsem. Kindlasti on see järjepidev, see ei saa olla ühekordne tegevus vaid ikka

järjepidevalt, siis on ka näha, kas on aja jooksul toimunud mingi progress ja kas üldse on lähenetud asjale õigest küljest“ (I6)

Lapsekeskne hindamine. Lapse abivajaduse hindamisi läbi viies peavad respondendid enesestmõistetavaks, et nende hindamise keskmeks on laps. Soovisin teada saada, mida see nende jaoks tähendab ning kuidas nad alati last hindamise jooksul fookuses hoiavad. Viie intervjuueeritava jaoks tähendas see **nende endi poolt nähtuna** selle arvesse võtmist, **mis on lapsele oluline, kuidas laps ennast tunneb** või **milline lahendus on lapsele hea**. Samas nenditi, et töös kogetakse ikka olukordi ja hetki, mil vanemad püüavad tõmmata tähelepanu endile ja oma probleemidele või raskele elule ning vahel võibki fookuse ajutist nihkumist ette tulla:

„/.. / ükskõik mida ma hindan, ma pean alati selle lapse peale mõtlema iga valdkonna puhul. /.. / kui on sellised hästi väljapoole lood, siis võib juhtuda küll, et läheb nagu rohkem mingil ajal see rõhk pere peale, aga siis ikkagi tuled jälle tagasi ja mõtled, et ahhaa, mis see laps seal tegelikult teeb ja tunneb“ (I3)

„/.. / rõhutan alati seda, et see et sinul on mingil eluperioodil raske või palju muresid ei tohi varjutada seda et laps saab laps olla, temal ei pea ka raske olema, vanema probleemid ei õigusta seda“ (I6)

Üks lastekaitsetöötaja seostas lapse hindamise keskel olemist sellega, kui ta kontrollib kodus **lapsele vajalike asjade olemasolu:**

„/.. / ikka laps, vaatan ära, mis lastel on, kas on magamisasemed, kus nad õpivad, kas külmkapis on süüa“ (I1)

Kuigi kõik lastekaitsetöötajad leidsid, et nende hindamiste fookuses on laps, ei osanud neli respondenti selgitada, mida see täpsemalt nende jaoks tähendab.

4.2. Lapse heaolu valdkondade hindamine

Et saada ülevaade lastekaitsetöötajate abivajaduse hindamise praktikast lastekaitseasutuses toodud kaheksas individuaalses heaolualdkonnas (füüsiline, tervislik, psühholoogiline, emotsionaalne, sotsiaalne, kognitiivne, hariduslik, majanduslik), palusin igal lastekaitsetöötajal valida oma praktikast üks juhtum, mille puhul nad on hinnanud lapse abivajadust, ja kirjeldada abivajaduse hindamist eri valdkondades. Valitud juhtumid olid erilaadsed: perevägivald, mürgistus, ärajooksnud laps, koolikohustuse mittetäitmine, trauma, seksuaalne väärkohtlemine, koolikiusamine, väidetav lapserõöv ja kaks lapse elukoha määramist.

Informatsioon abivajavast lapsest laekus lastekaitsetöötajatele erinevatest allikatest: neljal korral politseist, kahel korral koolist, kolmel korral kohtust ja ühel korral haigla sotsiaaltöötajalt. Peale ühe juhtumi iseloomustas kõiki juhtumeid see, et lastekaitsetöötajatel oli olnud nende peredega juba eelnevalt mingit laadi kokkupuuteid või siis oligi tegemist juhtumitega, mis kulgevad lastekaitsetöötaja jaoks oma tõusude ja mõõnadega ning on olemuselt väga keerulised.

Lapse abivajadust kõigis seaduses nõutud kaheksas valdkonnas hindas üks lastekaitsetöötaja, kes oli seaduse jõustudes ise endale sellise eesmärgi seadnud ning püüdnud hindamiseks vajalikku informatsiooni ja lisamaterjali otsida:

„Ma tegelikult ise otsisin internetist, aga ei leidnud mingit head vormi ega instrumenti, see üks Ratniku oma on üsna vana, aga samas olid siin hästi teatud valdkonnad välja toodud ning lihtne oli hinnata. Lisaks otsisin internetist sellist lisainfot iga valdkonna kohta, et mida see sisaldab, et äkki on Sotsiaalministeerium välja andnud mingisuguse hindamise instrumendi, aga tuli välja, et nad ei ole seda teinud, kuigi minu arvates oli see kuupäev juba eelmises aastas“ (I6)

Majanduslik heaolu. Lapse majandusliku seisundi hindamist kirjeldasid üheksa lastekaitsetöötajat ning seda valdkonda peeti üheks lihtsamaks hindamisvaldkonnaks, kuna respondentidel oli üsna selge nägemus sellest, mis võiks selle valdkonna alla käia: ***vanema töөлkäimine ja toetuste saamine, elamistingimused, lapsele vajalike asjade olemasolu, lapse meelelahutusvõimalused:***

„Kõik võimalused olemas, käiakse erinevatel üritustel ja iganädalaselt ujulas ././ sissetulekud on normaalsed“ (I4)

„Lapsel on olemas kõik talle vajalikud asjad, riided, mähkmed, toit, mänguasjad, milline on lapse tuba, piisav sissetulek“ (I8)

Hariduslik ja kognitiivne heaolu. Uurimuses osalenud kaheksa respondenti kirjeldasid neid heaoluvaldkondi koos ja nende hindamise all peeti silmas lapse ***lasteaias*** või ***koolis käimist, õpitulemusi*** ja ***koolivalmiduse hinnangut:***

././ lapsega vesteldes näed, oskab ennast väljendada ning sõnavara on eakohane, lisaks lasteaiast koolivalmiduse hinnang“ (I9)

Tervislik heaolu. Lapse tervisliku seisundi hindamise töid välja kaheksa intervjuueeritavat ning valdkonda hinnates peeti silmas ***puude olemasolu, tervislikku toitumist, perearsti külastamist*** ja ***vaktsineerimisi:***

„Pööravad küll tähelepanu lapse tervisele, laps veidi ülekaaluline ja eriti üks vanem püüab jälgida lapse tervislikku toitumist“ (I4)

Lapse haridusliku, kognitiivse ja tervisliku seisundi hindamisel põhinesid hinnangud enamasti lasteaiast ja koolist ning perearstilt saadud infol. Samas rääkisid kolm lastekaitsetöötajat ka vestluse käigus vanemalt saadud infost:

„Rääkisime ema-isa ja ka perearstiga lapse tervisest, tavaline terve laps, kellel aeg-ajalt viirushaigused ././ (I9)

Lapse tervisliku seisundi hindamisest rääkides väljendasid viis respondenti arusaama, et selle valdkonna sisuline hindamine ongi ikka meditsiini pärusmaa, kuna lastekaitsetöötaja võib hinnata vaid silmaga nähtavaid asju ning lapsevanemad ei kipu sageli lapse terviseandmeid jagama:

„././lapse terviseasjad on ka sellised, mida vanemad tihti ei ütle. Nojah, et ma silmaga hindan, aga vaimne tervis, see on kõige keerulisem hinnata, sa ju näiteks ei tea, et lapsel on depressioon ././ ta võib ju hetkel sinuga ilusti rahulikult rääkida, aga tegelikult on depressioon diagnoositud, mina ei saa seda teada“ (I3)

„././ vaatan sellele lapsele peale ja ei oska ju muud öelda, et kas põsed roosatavad ja silmad säravad ././ (I6)

Psühholoogiline heaolu. Lapse psühholoogilise seisundi hindamist pidasid kõik lastekaitsetöötajad kõige raskemaks hindamisvaldkonnaks ning seda püüdsid kirjeldada oma hindamises neli spetsialisti. Intervjuu käigus oli näha, kuidas lastekaitsetöötajad infot oma peas läbi töötasid: ühed püüdsid seejärel hindamist kirjeldada ja teised loobusid, öeldes, et see on liiga raske valdkond ning nad ei suuda näha, mis lapse sees tegelikult toimub ning nentisid endi puudulikke oskusi selle valdkonna hindamiseks:

„././ (...) einoh, sa ju tegelikult ei tea, mis ta sees on“ (I2)

„././ see võib ju petlik olla, mõni laps peidab oma tunded ära sissepoole ja sa ei saa aru tegelikult sellest“ (I3)

„././ see psühholoogiline nõrgim lüli minu jaoks ././ (I8)

„././ ei suuda seda psühholoogilist probleemi sõnastada ././ (I10)

Need spetsialistid, kes püüdsid psühholoogilist heaolu hinnata, tõid välja pikki kirjeldusi teatavatest olukordadest ja käitumistest, millest tulenesid nendepoolsed hinnangud lapse seisundile. Lapse psühholoogilise heaolu all peeti silmas lapse **olukorrast tulenevat seisundit** ja **hirme**:

„Kistakse teda küll siia ja sinnapoole /../ püüame teada saada seda, kuidas ja kuipalju teda tegelikult selline olukord mõjutab kui temaga pidevalt manipuleeritakse ja see pinge, mida ta peab taluma /../, natuke ikka mõistatus meie jaoks, pole ju psühholoogi haridusega. Meie arvates tal seal kahe tule vahel hirmus raske olla, kui sellest temaga räägime, jääb mulje, et tema seda raskust niivõrd ei taju kui meie ise, meie arvates on tal raskem kui välja paistab“ (I4)

„/../kardab talle asju rääkida nii nagu need on /../ on aru saanud, et kui ta ühele midagi räägib, siis võib teine pool seetõttu kannatada. Selles mõttes on ta ikka ärevusseisundis /../ soovib emaga elada ja ka isaga suhelda /../ Ütles oma tasemel välja, et ei sobi see, et ema ja isa omavahel kaklevad ja tülitsevad“ (I9)

„/../ see vanema mõtteviis oli lapse psühholoogilist heaolu rikkuv /../lapse enda sees kõik need hirmud /../ ta ei püüdnudki last julgustada ja aidata vaid pigem selline hirme õhutav ja tagasikiskuv /../ pidurdav, ei lase lapsel edasi areneda /../“ (I7)

Emotsionaalne heaolu. Lapse emotsionaalse heaolu hindamist kirjeldasid kuus respondenti ja siinkohal hinnati **väärkohtlemise puudumist, lapse sidet vanemaga, tema rõõmsameelsust ja kontakti otsimist, kehakeelt, kuidas ema last hoiab ja lapsest räägib, lapse olekut, hirme ja enesehinnangut:**

„Lapse silmist juba saad aru, kui ta ütleb sulle, et jaa, ma teen nii nagu ta tahab, aga endal on suur hirm silmis“ (I3)

„/../ jälgisingi kuivõrd lähedased nad on, kas istuvad kõrvuti /../“ (I8)

„/../ et mingit väärkohtlemist ei ole /../ (I1)

Lastekaitsetöötajad tõid välja, et tegelikult puudub ühtne arusaam, mida täpselt tuleks hinnata psühholoogilise heaolu ja mida emotsionaalse heaolu all. Nende arvates võiks neid valdkondi hinnata koos ja seda enam, et ükski lastekaitsetöötaja ei pidanud ennast pädevaks nendes valdkondades hindamist läbi viia.

Füüsiline heaolu. Lapse füüsilise seisundi hindamist puudutas kolm lastekaitsetöötajat ning sellest räägiti intervjuu jooksul suhteliselt pealiskaudselt. Seejuures tõid lastekaitsetöötajad just füüsilise seisundi hindamise välja kui ühe lihtsama hindamisvaldkonna. Füüsilise heaolu all hinnati lapse **spordiga tegelemist, tervist ja eluruumi ning kooli kaugust kodust:**

„/../käib rahvastepalli treeningutel ja tegeleb ka muu spordiga /../ (I5)

„/../ kas on mugavustega eluruum, kui kaugel on kool ja sellised asjad siis /../“ (I7)

Sotsiaalne heaolu. Lapse sotsiaalse heaolu hindamisele pöörati juhtumites vähe tähelepanu ning seda kirjeldasid kolm respondenti. Selle valdkonna all hinnati **muukeelse pere lapse**

suhteid ja kohanemist, hoolduspere lapse suhteid bioloogilise vanemaga, suhteid koolis, sõprussuhteid ja hoolivaid vanavanemaid:

“/./ see õpilaskodus nädalas mõned päevad olek ongi pigem suhtlemise, sõprade ja keele õppimise pärast.”(I4)

Heaolu hindamise viisid. Lapse abivajaduse välja selgitamiseks eri valdkondades kasutavad lastekaitsetöötajad nii otseseid kui kaudseid viise. **Otsestest viisidest** toodi välja *korduvaid kodukülastusi, vestlusi ema-isaga, info kogumist lapselt endalt, pere tegemiste jälgimist ja vaatlemist, koos perega genogrammi koostamist ja kaardistamist, lapsevanema täidetud lapse heaolu hindamisvormi, lapse ja vanema omavahelise suhtluse jälgimist. Kaudsete infoallikatena* kasutati *kooli, lasteaeda, perearsti, naabreid, lapse sõpru, vanavanemaid, kohaliku kaupluse müüjaid ja koristajatüdisid koolis.*

4.3. Vanemlikud oskused

Vanemlike oskuste hindamine. Selles valdkonnas kerkisid esile väga erinevad arusaamad käsitlused vanemlike oskuste hindamisest. Lastekaitsetöötajad väljendasid oma nõutust küsimustega „Milline lapsevanem on siis piisavalt pädev?“ ja „Mida ma üldse peaksin siin hindama?“ Üks respondent arvas, et tema igal juhul julgeb ja on suuteline hindama vaid vanemlike oskuste puudujääke ning teine arvas teadvat, milline on väga halb lapsevanem.

Vanemlike oskuste komponendid. Kaheksa lastekaitsetöötajat nägid vanemlike oskuste ühe olulise komponendina vanema **suutlikkust rahuldada lapse erinevaid vajadusi**, mille all peeti silmas lapse *füüsilisi, emotsionaalseid* või *tervislikke vajadusi*.

Füüsilised vajadused. Näiteid füüsiliste vajaduste rahuldamisest: kas vanem oskab pakkuda lapse vajadustele vastavat *toitu* või süüakse kogu aeg purgisuppe, kas lapse *tuba* on *soe*, kas *laps* on *puhas*, kas lapsevanem märkab seda, kui lastel on *riided väikseks jäänud* või ei vasta need ilmastikuoludele, kas *mänguasju* on ja kas need on eakohased, kas kooli kehalise kasvatus tundide jaoks on olemas *spordiriided*. Füüsiliste vajaduste rahuldamise eelduseks peeti vanema majanduslikke oskusi ja oskust planeerida pere eelarvet:

„/./ mida ta siis oskab lapsele pakkuda, mida lapsel on vaja, toitu, riideid, mänguasju /./“ (I2)

Emotsionaalsed vajadused. Respondendid tõid lapse emotsionaalsete vajaduste rahuldamise oluliste viisidena välja näiteks *lapse ja vanema vahelist suhtlemist ja suhte kvaliteeti*, vanemapoolset *lapsest hoolimist* ning seda, et vanem tajub enda *olulisust lapse jaoks*. Kaks

maapiirkonna lastekaitsetöötajat tõid välja, et lapse vajaduseks on ka *perega koos veedetud ühine aeg*, mis ei nõua tingimata suuri väljaminekuid:

„Ei käidagi perega koos mitte kusagil peale kohaliku poe ././ see pole rahas kinni. Vaatad kööki ja saad aru, et kui kusagil pole isegi mitte lauda, mille taga ühiselt süüa ja kui räägidki laste ja vanematega, siis emotsionaalset sidet pole (I8)

Tervislikud vajadused. Kolm lastekaitsetöötajat tõid välja vanemliku pädevuse lapse tervislikele vajadustele vastamisel. *Haige lapse lasteaeda viimine*, lapsega *perearsti juures mittekäimine* või tema *erivajadusega mitteamvestamine* on lastekaitsetöötajate silmis märgid, mis räägivad puudujääkidest vanemlike oskustes:

„Vastutustundetust näitab, kui vanem viib haige lapse lasteaeda, ei oska hinnata, et laps haige ja ei saa viia“ (I8)

Nii **lapse suunamist ja stimuleerimist** kui talle **piiride seadmist** tõid välja kaks lastekaitsetöötajat. Lastekaitsetöötajad märkisid, et vanematepoolse motiveerimise ja suunamise puudumisel võib lapse tulevikule olla pikaajaline mõju:

„././ vanem nagu ei teadvustagi endale, kes tema lapsest võiks tulla ././vanem ei aita tal edasi liikuda, laps võiks jõuda väga kaugemale, aga tänu lapsevanematele see jääbki sinnapaika, laps läheb kutsekooli ja juba aasta pärast tuleb sealt ära, tal pole kedagi, kes teda aitaks seal püsida ja motiveeriks teda“ (I5)

„././ lõpetavad põhikooli ja vanemad ei oskagi last edasi liikuma panna, kui lapses pole ka sellist potentsiaali edasi minna, siis jääbki nii“ (I8)

Kaks lastekaitsetöötajat viitasid lapsevanemate soovimatusele mõista piiride vajalikkust ja nende endi hilisemat toimetulematust lastega. Üks lastekaitsetöötaja tõi välja, et kui lapsevanem ei suuda mõista, et kolmeaastane peaks kindlal kellaajal magama minema või ei pea istuma kogu aeg ninapidi nutiseadmetes, siis näitab seegi vanema küündimatust:

„././ vanemad ei oska ennast kehtestada, teatud piirini selline tore ja naljakas asi, aga midagi edasi teha ei oska, lapse raamidesse paneku oskust pole“ (I10)

Kaks lastekaitsetöötajat nägid vanemlikkuse komponentidena **vanema koostöövalmidust** ja **kokkulepetest kinnipidamist**, mis tähendab eelkõige lastekaitsetöötajate poolt kehtestatud **tingimustel ülesannete täitmist** või **kokkulepete pidamist**. Vanemlikke oskusi näitab lastekaitsetöötaja arvates ka **samade asjade probleemidena tajumine**, mida peab probleemideks lastekaitsetöötaja ning teeb nende lahendamise osas koostööd. Vanemlike oskuste sisuna toodi intervjuude käigus veel välja **vanemate suhteid teiste inimestega**, **vanema töölkäimist** ja **kooli ning õpilaskoduga suhtlemist**:

„/./ meie määrame mingi konkreetse ülesande ja anname aja, millal peab asi korras olema /./“ (I4)

Hindamise viisid. Vanemlike oskuste hindamise viisidena kasutavad lastekaitsetöötajad eelkõige *vanemaga vestlemist, naabrite ja lähedaste hinnanguid* lapsevanema kohta, *vanema ja lapse omavahelise suhtluse jälgimist*.

Hindamist mõjutavad tegurid. Üks tegur, millega lastekaitsetöötaja vanemlike oskusi hinnates arvestab, on **lapse vanus**, sest *laste vajadused* sõltuvad vanusest ning vanemate võimekus lapsevanemana võib olla väga erinev olenevalt sellest, kas peab tulema toime väikelapse või teismelisega:

„Kui ta nüüd näiteks on väike laps siis ta ju vajab vaid soojust, toitu, hellust ja järelevalvet /./ teismelisega tegemist /./ vaatan kuidas ta suhtleb temaga, tihtipeale ju vanemad ütlevad mulle umbes nii, et no võta nüüd see väänik ja tee temaga midagi, aga no mis on see, mida sina vanemana saad teha, vahel on ju nii, et vaat väikeste lastega on kõik korras, aga kui hakkavad suuremaks saama, siis saab see vanemlik kompetents otsa ja enam ei osata midagi teha. Siis tuleb selle poolega tegeleda“ (I3)

Üks intervjuueritav leidis, et vanemlike oskuste hindamine on väga **töömahukas**, kui püüda vanemlikest oskustest sisuliselt ja põhjalikult aru saada. Tema arvates võib mingid asjad kiiresti ära näha, aga kui minna sügavuti, kulub selleks **palju aega**. Lastekaitsetöötaja, kes on püüdnud teha kõiki abivajaduse hindamisi lähtuvalt seaduse nõuetest, väljendas oma kimbatust vanemlike oskuste hindamisel ning selle mõistmisel, **mida täpsemalt tuleks hinnata**, kuigi ta oli otsinud lisainformatsiooni ja juhiseid selle tegemiseks:

„See on see raske asi, millest ma ei osanud midagi tarka kirja panna, siin lehel [Margit Pajo, Marika Ratnik, 2011 „Lapse heaolu järjepidev kaardistamine“] olid küll antud ka sellised näidisvariandid, mis takistab vanemal oma rolli täitmist, näiteks lapse erivajadused, tööhõive, töövõimetus, sotsiaalne ebakompetentsus, selline kastide täitmise koht. Milliseid töövahendeid ma kasutan, kui ma ei saagi täpselt aru, mida ma siin pean hindama? Minu jaoks see kõige segasem koht selle hindamise juures. Ok, panen paika millised need vanemad on, millised nad mulle tunduvad, jälle see koht, mulle tunduvad, kas nad töötavad või mitte, kas tarbitakse alkoholi, üks riskidest lastele mida silmas pidada. Kuidas mulle tundub et nad asjadest aru saavad, kuidas nad oma lapsi kasvatavad. Ma siis pean üritama sellest aru saada, millised on nende põhimõtted, kuidas nad näiteks oma lapsi karistavad, mismoodi seda siis tehakse, et see nagu selline asi siis minu arvates. Et milline selle pere traditsioon on midagi siis teha, kui laps on halvasti käitunud, milline nende vanemate arusaam lapsevanemaks olemisest, mida see neile tähendab. Kas nii?“ (I6)

4.4. Vanema ja lapse osa hindamises

Vanemate hindamisse kaasamine. Kuna leiti, et lapse probleemid on enamasti mingil moel perega seotud, peeti vanemate hindamisse kaasamist üksmeelselt tähtsaks. Samas pidasid lastekaitsetöötajad seda päris raskeks ülesandeks ning tõdesid, et alati ei pruugi see vaatamata kõigile pingutustele õnnestuda ning rõhutasid seda oma intervjuudes vanemate kaasamisest rääkides sõnaga „**üldjuhul**“:

„Minu juhtumite puhul on need vanemad küll olnud sellised ja tegelikult päris hästi koostööd teinud üldjuhul. No on olnud igasuguseid asju, aga üldjuhul nad teevad koostööd. Aga igal juhtumil ei ole see võimalik, /./ näiteks hästi ebastabiilse inimesega, sa ei saa temaga võib-olla üldse muidu ka rääkida, no, ehk kuidagi äkki peaks saama, aga ma ei tea küll kuidas see võiks siis olla“ (I3)

Isade kaasamine. Vanemate kaasamise teemal rääkides pidasid respondendid enamasti silmas emasid, sest nende sõnul on isadega keerulised lood – isasid kas pole, nad on ära tööl või välismaal, neid kas ei huvita selline asi või nad lihtsalt ei taha. Samas nenditi, et vahel ei soovi ema isa kaasamist. Siiski jäi intervjuude põhjal mulje, et lastekaitsetöötaja kaasab isa kui **üksikvanema** või ka sellisel juhul, kui kõik muud võimalused on ammendunud ja lastekaitsetöötaja näeb temas lapse jaoks **võimalikku vajalikku lisaressurssi**, kui just ei ole tegemist **teadliku lähenemisega**, nagu ühe lastekaitsetöötaja puhul:

„/./ kui ema pole, alles siis tuleb isa mängu või kui isa kasvatab üksi last, siis muidugi“ (I4)

„Kui perega tööd teha, siis on näha, kellega mis valdkondi saab teha ja siis ma nimelt kaasangi just isa ja kui ta on passiivne olnud, siis on näha, et ta tegelikult ootas kaasamist ja väga asjalikult toimetab lastega“ (I9)

Lastekaitsetöötaja roll vanemate kaasamisel. Lastekaitsetöötaja rollina vanemate hindamisse kaasamisel nähti eelkõige hästi palju **selgitustööd**, mis tähendab nii vanematega **rääkimist** kui vanematele **info jagamist**, samuti nende **suunamist seoste loomise poole**:

„Vaja läheb hästi palju selgitustööd, et miks me seda teeme, milleks seda vaja on ja mida see kõik tähendab“ (I6)

„/./ kui ma ikka lähen, siis räägin neile, miks ma tulin, miks ma siin olen ja mida vaatan“ (I3)

„See nõuab üldiselt pikemat tööd ja rääkimist. Teist vahendit väga pole. Üldjuhul, kui vanemaga ikka väga rääkida ja suunata teda seoste loomise poole, siis mingist hetkest ta hakkab mõistma ja tegema“ (I9)

Lisaks eeltoodule pidas üks lastekaitsetöötaja oluliseks **enda kliendi olukorda asetamist**, mõtlemist sellele, milline käitumine temale endale meeldiks:

„/./ ei tahaks ise ka /./ kui ma ikka lähen, ega ma ei lähe niimoodi ootamatult, tavaliselt, kui vähegi võimalik, siis ma teatan ette ka, et tulen, et nad ennast kehvasti ei tunneks“ (I3)

Hindamise õnnestumise ja vanematega koostöö saavutamise huvides pidas üks respondent eelkõige vajalikuks lapsevanemate võimalike **hirmude ja eelarvamuste hajutamist** ning **lapsevanema tunnete puudutamist** oma lapse suhtes ja endapoolse **abistamissoovi kinnitamist** ning leidis, et edasi saab liikuda alles siis, kui lapsevanemate hirmud on viidud miinimumini ja nad mõistavad, milleks seda hindamist vaja on:

„/./ ega nad ikka väga aru ei saa, miks üldse peab selliseid asju tegema, /./ pigem selline suur hirm, et nüüd tuleb lastekaitse ja võtab lapse kohe ära, väga suur eelarvamus. /./ ma muudkui rõhun sellele, et mina tahan ju ka, et lapsel on hea ja turvaline olla, tavaliselt ikka mõjub lapsevanemale kui rääkida neile näiteks kuidas laps koolis või lasteaias tundub tujutu või kurb, kui rõhuda emotsioonidele, siis nad on tavaliselt nõus, niisama peale käratamine ega seadustest rääkimine, sellest nad aru ei saa, püüan ikka rääkida, et tahan neid aidata“ (I6)

Lastekaitsetöötaja rolliks peeti ka püüdu aidata vanemal **teadvustada ja mõista lapsega seonduvat: probleemi** või **vajadusi** ning **mõista oma osa selles**.

Lapsevanema roll kaasamises. Kaasamisel ja koostöö saavutamisel peeti lapsevanema rolliks tema **suutlikkust pidada probleemideks** või **lapse vajadusteks lastekaitsetöötajaga samu asju** ning **näha oma osa nende tekkimisel ja lahendamisel**:

„/./ vanemad ei ole suutelised nägema oma osa lapse probleemides või selle tekitamises, ta ei pruugi hindamisel minuga nõus olla, sest meie nägemused ei kattu/./ kas tema üldse tajub neid asju probleemidena, millest me räägime, kas ta on omalt poolt valmis tunnistama ja ära tegema midagi /./ räägime, mida sa pead selleks tegema /./ tema arvates võib kogu süü lasuda lapsel ja ta võibki sellele arvamusele jääda“ (I7)

„/./ kui me räägime talle ja kui ta seda probleemi ikka ei teadvusta, siis peaaegu võimatu“ (I4)

Kaasamist mõjutavad tegurid. Lapsevanemate hindamisse kaasamist mõjutava olulise tegurina nähti ka lapsevanema **eluviisi** ja **väärtushinnanguid**, mis on välja kujunenud pika aja jooksul ning mille muutmise suhtes oldi üsna skeptilised. Samuti leiti, et lapsevanemate kaasamist mõjutavad teatavad **käitumisviisid** ja see, kas neil on **psüühikaprobleeme**:

„Vanemad, kelle jaoks selline elu on stiil, eluviis, alkohol, luuserlus ja muu selline ././ sa ei suudagi neile selgeks teha, et üldse midagi on valesti, neil on hoopis teised väärtused ja arusaamad, elu ongi nii olnud ja nii peabki olema“ (I5)

„././no psüühikahäiretega vanematega on ikka päris keeruline ././ või inimestega, kes tarbivad alkoholi ja on vägivaldsed ././ (I3)

Üks maapiirkonna lastekaitsetöötaja märkis vanemate kaasamist mõjutava tegurina eraldi ära lapsevanema **hariduse** ning oma kogemustele tuginedes leidis, et lihtsamate inimeste kaasamine on kergem ja neid on lihtsam koostööle motiveerida. Kõrgemalt haritud lapsevanemad on küll teadlikumad, aga ei taha tunnistada lapsega seonduvaid probleeme ja keelduvad igasugusest koostööst, kuigi laps vajaks teatud laadi abi.

Lapse hindamisse kaasamine. Kõik lastekaitsetöötajad pidasid lapse hindamisse kaasatust oluliseks, väljendades siiski mõningast ebakindlust selles suhtes, kuivõrd see eri vanuses lastega alati õnnestub. Lapse kaasamise esmaseks ja kõigi respondentide poolt kasutatust leidnud meetodiks peetakse **verbaalset suhtlemist**, pidades selle all silmas lihtsalt **rääkimist**, **vestlemist** ja **küsimuste esitamist**. Väikeste lastega kasutab kolm lastekaitsetöötajat täiendavalt **mängu**. Üldjuhul mõeldi lapse hindamises osalemisest rääkides lapsi, kes on juba suutelised ennast sõnaliselt väljendama ja siinkohal ei peetud niivõrd oluliseks lapse vanust. Kolm lastekaitsetöötajat tõid intervjuu käigus välja oma seisukoha **lapse vanuse** kohta: nimelt, et alla 7aastased lapsed ei adu nende arvates asjade sügavamat sisu. Viis respondenti viitasid **vaatlusele** kui ühele viisile, mis aitab mõista väikest last ja tema olukorda kas siis kodus või lasteaias. Üks lastekaitsetöötaja leidis, et just rollimängud annavad palju informatsiooni lapse olukorra kohta ja näitavad, mis tegelikult võib perekonnas toimuda:

„Eks see tähendab lastega hästi tihedat suhtlemist ja rääkimist nendega“ (I3)

„././ näiteks lasteaias või kodus saab läbi mängu, räägi, mis sulle meeldib ja siis lähed koos temaga mängima ja saadki nõnda läbi mängu teada, näiteks ehtasime koos legodest, puslet oleme ladunud, joonistanud koos“ (I6)

„././ mängivad kodu ja näed, mis seal siis tegelikult toimub ././ kas isa lööb ema või mitte, kuidas õde-vend käituvad, kas vanem karistab ././ (I8)

Teine lastekaitespetsialist viitas sellele, et lisaks sõnalisele suhtlusele annab talle väga palju lisainformatsiooni ka **lapse väljendusviis** ja **käitumine**. Tema arvates võib selliseid asju tähele pannes saada isegi rohkem informatsiooni kui vahel sõnade kaudu:

„././ ka see viis, kui laps näiteks väidab mingi asja kohta midagi, kas seal siis on midagi või mitte ././ see näitab midagi ja on väga kõnekas, see on nii ehe, nad ei oska seda varjata ././ (I7)

Lapse kaasamise põhimõtted. Rääkides lapsega vestlemisest tõid lastekaitsetöötajad välja mitmeid nende jaoks olulisi põhimõtteid, mida nad järgivad lastega rääkides või vestledes. Kolm lastekaitsetöötajat tõid välja **enda tutvustamise** ja edasiseks vestluseks **hea õhkkonna loomise** vajaduse. Üks neist märkis, et tema jaoks on lapsega suhtlemise aluseks see, et lapsega tuleb alati **olla aus**, mis tähendas *lapse vanusele vastaval viisil* teda puudutavate asjade ja otsuste selgitamist, et vältida võimalikke valearusaamu:

„Ma olen võimaluse korral lastele ikka rääkinud lihtsalt ja lühidalt, miks ma seal kodus käin, mis laps sellest arvab /.../, et on mingi pind loodud, kust edaspidi edasi minna /.../ lastega tuleb olla aus /.../“ (I9)

„/.../ räägin, kes ma olen ja miks ma seal olen ja miks ma tahan temaga rääkida“ (I3)

Lapse kaasamisel pidasid kaks lastekaitsetöötajat oluliseks vestluseks **sobiliku koha** leidmist. Nende nägemuses tähendas see niisuguse **pingevaba** koha leidmist, mis ei meenutaks lapsele tema raskusi ja probleeme ning kus neil oleks lihtsam rääkida.

„Olen püüdnud leida sellise neutraalse pinna või ruumi kus seda teha saab, /.../ näiteks, kui koolis on suured probleemid ja pinged, tuleb leida muu koht, kus laps ennast vabalt tunneb ja mis ei seostu talle probleemidega“ (I6)

Kaks respondenti rõhutasid, et adekvaatse info saamiseks peaksid need vestlused toimuma **vanemate juuresolekuta**:

„/.../ seda on vanema juuresolekul täiesti mõttetu teha, sest sellisel juhul laps ikka räägib seda, mida tema arvates tema vanemad tahaksid teda rääkivat, mitte seda mida ta tegelikult asjadest arvab või tahab“ (I6)

„/.../ ma teen kõik need vestlused neljasilmavestlused, see kui ta on vanemaga koos, see on täielik katastroof, sealt tuleb siis hoopis midagi muud“ (I7)

Samas ei toodud teatud juhtudel välja mingisuguseid põhimõtteid ega sisu, vaid anti edasi enda arusaam kaasamisest, milleks on igasugune lapsega rääkimine:

„/.../ olen jah kodukülastustel lastega rääkinud, lapsed on rõõmsad ja noh minu arust on need lapsed küll kaasatud“ (I1)

Kaasamiseks vajalike kokkusaamiste sagedus. Lastekaitsetöötajate arusaamad lapse kaasamisest ja selleks kuluvast ajast olid üsna erinevad. Paar lastekaitsetöötajat eeldas, et nad võiksid nende jaoks vajaliku informatsiooni siiski juba **esimesel kohtumisel** teada saada. Siiski pidas enamus respondente vajalikuks **korduvaid kokkusaamisi** lapsega, lisades, et aeg, mis selleks kulub, võib olenevalt juhtumist ja lapsest olla väga erinev:

„/./ laps keeldus kolm korda midagi ütlemast, kuigi ma sain aru, et seal tegelikult on midagi olulist, aga ta ei olnud veel valmis seda mulle ütleva. /./ veel üks lugu, kus lapsel oli väga raske inimesi usaldada, eriti täiskasvanuid, tulid esimene kord, teine kord, mina püüdsin iga kord seda suhet üles ehitada, andsin võimaluse, et tule kogu aeg minu juurde, tule lihtsalt kui tahad niisama rääkida, ja siis lõpuks ta alles julges rääkida asjadest nii nagu need on /.../“ (I7)

„/./ mõnega läheb kauem aega, sest ta ei taha üldse midagi rääkida, mõnega ikka päris palju kordi kohtunud, kõik on ikka lõpuks midagi mulle rääkinud“ /./ (I6)

Lapse kaasamist raskendavad asjaolud. Neli lastekaitsetöötajat tõid välja **lapsevanema poolt ettevalmistatud lapse**, kellega vesteldes adub lastekaitsetöötaja, et vanem on lapsel kas teatud teemadel **rääkimise** hoopis **ära keelanud** või siis **andnud väga selgeid juhiseid** selles suhtes, mida ja kuidas tuleb rääkida:

„/./ on mingid sellised märgid, mille järgi saab öelda, et tegelikult see, mida laps räägib, ei ole lapse enda mõte“ (I1)

„On peresid, kus lapsed on nii ära hirmutatud, et mida sa võid rääkida ja mida mitte“ (I8)

Kuigi üldiselt leidsid lastekaitsetöötajad, et ei tohiks jätta tähelepanuta, mida laps millegi kohta ütleb, tõid neli respondenti lapse kaasamist raskendavate asjaoludena välja **trotsist tegelikkusele vastupidise jutu rääkimise, valetamise ja omakasu**. Neid raskusi toodi välja just suuremate laste kaasamisel, kellega lastekaitsetöötajad üldiselt rohkem arutlevad ja argumenteerivad ning püüavad nende arvamusi enam ka arvesse võtta:

„/./ mõni teismeline võib olla väga trotsi täis ja rääkida hoopis vastupidist juttu tegelikkusele“ (I1)

„/./ teatud vanuses laste puhul tuleb sisse päris palju valetamist, mina pean ju ikka mingi järelduse tegema, aga sel juhul ega ikka ei saa seda teha selle põhjal mida see laps mulle nüüd rääkis /.../“ (I5)

„Vanemad lapsed oskavad rohkem kaasa rääkida, argumenteerida ja neil on alati kindlasti oma arvamus aga see ei lange sageli kokku sellega, mis on nende tegelik huvi /.../ nad on küll aktiivsemad kaasa mõtlema pigem sellest, mis neile kasulik on“ (I9)

Üks intervjuueeritav tõi probleemkohana välja **lapsevanemalt nõusoleku saamise** lapsega omaette vestlemiseks. Kuna tema käis lastega koolis ja lasteaias vestlemas, oli ta leidnud enda jaoks lahenduse läbi massteavitamise, saates koju teavitava kirja ning kui lapsevanem ei vastanud eitavalt, võttis ta seda nõusolekuna ka tema lapsega rääkida.

Ühe respondendi arvates teeb kaasamise raskeks see, et tegelikult nõuab lapsega omavahel rääkimine **mitmete asjade omavahel sobitamist**:

„/./ sageli mul ei õnnestugi lapsega omaette rääkida, ma pean leidma selleks aja, koha ja võimaluse“ (I10)

Rasked vanuserühmad kaasamisel. Lastekaitsetöötajate jaoks on kaks earühma, kelle kaasamist nad pidasid tavalisest raskemaks. Kuus respondenti leidsid, et **teismeliste** arvamusi ja hinnanguid on üsna keeruline teada saada ning selleks võib vaja minna **palju eeltööd** ja **aega**. Samuti arvati ilma reaalselt kogemust omamata, et ka **väga väikeste laste** tegelikku olukorda ja arvamust on raske välja selgitada. Siinkohal pidasid lastekaitsetöötajad väga väikeste laste all silmas lapsi, kes **veel üldse ei räägi**:

„Teismelistega ilmselgelt raskem, nendega tulebki rääkida niikaua kui jõuad selleni siis, mis teda huvitab ja sealtkaudu saad ligi, alustada kasvõi ilmast, ajaleheartiklist või mingist sündmusest, mis sina sellest arvad ja nõnda edasi, teada saada mingi asi, mis teda huvitab, nipikoht nagu“ (I6)

„/./ kui ei räägi, siis proovid kuidagi teise teemaga alustada, millestki muust, räägid temaga ja siis vahele küsid siis neid küsimusi, millele sa tahad nagu vastust teada saada. Ega see ikka põhimõtteliselt lihtne ei ole“ (I3)

„Aga teismeline on kõige raskem, 10–13, ta ei räägi midagi“ (I8)

Teoreetiliselt pakkusid lastekaitsetöötajad väga väikse lapse puhul sel juhul välja tema **vaatlemist** nii **kodukeskkonnas** kui **lasteaias** ja tema **hoiakut vanema suhtes** ning ühel juhul mainis lastekaitsetöötaja **võrdlemist enda samaealise lapsega**. Siinkohal väljendasid kõik kergendustunnet selle suhtes, et seni pole neil sellist vajadust veel olnud:

„/./ väga väikeste lastega pole juhtumit olnud, tohutult on vedanud, ma ei tea, läbi mingi kompamise kuidagi siis peab selle kuidagi teada saama“ (I5)

„/./väikeste lastega pole veel kokkupuudet olnud ja vajadust, paariaastane ei ütle, ei joonista ka, vast siis mängu jälgimise kaudu, kas laps klammerdub ema külge, kuidas ta kodus käitub, väga raske on tegelikult, enda lapsega samaealine laps, siis võrdled“ (I8)

„Meile on õpetatud, kuidas kaheaastase suhtumist teada saada, et sa vaatad teda näiteks kodukeskkonnas, /./ hakkasin niimoodi mõtlema, isegi natuke on aru saada see, mismoodi ta tunneb ennast seal. /./ ikkagi mõne väikse asja sa saad sealt niimoodi vaadates näha“ (I3)

4.5. Lastekaitsetöötaja valmisolek hindamiseks

Abivajaduse hindamise selgitus lastekaitseeaduses. Seda, et lastekaitseeadus (RT I, 06.12.2014, 1) käsitleb lapse abivajaduse hindamist täpsemalt, hindas kaheksa respondenti igati positiivseks. Viis lastekaitsetöötajat põhjendasid, et neile meeldib, kui asjad on **konkreetselt ja selgelt kirjas** ning nad teavad, mida täpselt tuleks teha ja hinnata. Ühe tahuna

toodi välja, et aja jooksul peaks tekkima **ühesugune arusaam** sellest, mida mingi valdkonna hindamise all on silmas peetud. Üks lastekaitsetöötaja võttis selle kokku sõnapaariga **süsteemi ühtlustamine**:

„Ma arvan, et selle kõige suurem eesmärk on eelkõige teha kuidagi ühtseks see, kuidas me seda abivajadust hindame, sest praegu on ju igal oma meetodid ja süsteem, et kuidagi need asjad kõigi jaoks ühtselt mõistetavaks muuta, kõigil oleks ühesugune arusaam sellest, mida hinnata ja kuidas, /../ süsteemi ühtlustamine ma arvan, kuidas mingil juhul tegutseda“ (I6)

Kaks lastekaitsetöötajat nägid pikemas perspektiivis **süsteemideülest ühist arusaama** lapse abivajadusest ja selle hindamisest. Näitena toodi välja ühesugune arusaam **kohtunikega**:

„/../ edaspidi mõistame asju ühtmoodi, et kui näiteks asi jõuab kusagile, siis kõigil tekib sellest ühine arusaam, näiteks kasvõi kohtus räägime lapse heaolust, kõik mõistavad millest jutt käib, see ühine arusaam hästi oluline selles töös ka süsteemideülevalt“ (I7)

Kaks lastekaitsetöötajat arvasid, et nad on ka varem kõiki neid abivajaduse aspekte oma töös hinnanud, lisades küll, et võib-olla mitte paberil, ning ei näinud neil enda jaoks olulist väärtust olevat. Arvati, et ehk on seadust rohkem vaja noorele töötajale, kel pole kogemusi, või et äkki kõik lastekaitsetöötajad ei tea, et peab neid asju hindama:

„/../ ei olnud varem kõik paberites kirjas, teed küll ja mulje olemas, kõik nagu oma peas, aga nüüd peaks nagu kirja panema ka kõik olulise“ (I4)

Samas väljendas üks väga pikaajaliselt lastekaitsetööd teinud spetsialist oma arvamust, et **objektiivse pildi saamiseks** tuleks abivajadust hinnata just **seaduses ettekirjutatu alusel**:

„Tegelikult sa pead ikka tegema asju nii nagu need siin on ette antud, need nõuavad küll väga palju tööd, aga kui sa nende järgi teed, siis sa võid ikkagi saada mingi objektiivse pildi“ (I3)

Kaks lastekaitsetöötajat leidsid, et seadus **asetab abivajava lapse laiemasse konteksti**, mille all nad mõtlesid just seda, et nende arvates on seadus **suunitlusega laiemale sihtrühmale**, sest selle kontekstis võib pea iga laps mõnel ajahetkel osutada mingis valdkonnas abivajavaks lapseks.

Abivajaduse hindamise jõukohasus käesoleval ajal. Liikudes arutelu käigus paberil kirjas oleva seaduse juurest lastekaitse spetsialisti igapäevatöö maile ja rääkides lapse abivajaduse hindamist puudutava seaduse osa täitmise jõukohasusest, hindas üheksa respondenti käesoleval ajal seaduse täitmise **üle jõu käivaks** ning seda eelkõige seaduse rakendumisega lisandunud **paberitöö ja dokumenteerimise** tõttu, mis leiti üldse olevat üks lastekaitsetöös

enam aeganõudev ja töömahukam valdkond ning mille mahu väljendamiseks kasutasid lastekaitsetöötajad korduvalt sõnapaare „meeletu töö“, „kole palju“, „väga mahukas“, „meeletu aeg“ ja „tõesti raske“. Kolm spetsialisti leidsid lausa, et sellise töömahu juures võiks neil olla sekretär või töövari, kes vajalikud dokumendid koostab. Dokumenteerimine leiti ajamahukas olevat ka seetõttu, et selleks **puuduvad igasugused ühtsed vormid** ning lastekaitsetöötaja ise peab pidevalt mõtlema, mida ja kuidas kirja panna:

„Ta teeb ikkagi väga mahukaks selle töö. See hindamine ju kogu aeg toimub, aga ma pean selle nüüd ka paberile panema. ././ selgelt ja lihtsalt kirja pandud ././ seda kõike on väga palju ja see korreksesse vormi panemine, noppida välja, jätta meelde ././ ma pean pärast sellega nagu uuesti otsast peale alustama“ (I3)

„Isegi praegu tunnen, et ei ole jõukohane, meeletu töö, kõik need tähtsad asjad korrekselt ja õigesti teha, meeletu aja võtab see ära ja mul on väike omavalitsus [221last] ja veel suudan, aga suures praktiliselt võimatu, töö kvaliteet kannatab kindlasti sellisel juhul“ (I6)

„Eesmärk ilus, oleks mul töövari. Ma ei saa ju samaaegselt rääkida ja asju üles kirjutada, ma võin ju peas fikseerida ja mõelda, pärast siis kirjutada dokumenti ja see võtab aega“ (I8)

Kolm lastekaitsetöötajat väljendasid selgelt, et nende jaoks on kõige aeganõudvam ja töömahukam just lapse **abivajaduse hindamise sisuline pool** ja kõik sellega seonduv ning kaks respondenti väljendasid reaalset soovi teha paberitöö asemel rohkem otsest tööd lapse ja perega:

„Otsest tööd loomulikult eelistan paberitööle. Realistlikult ei ole võimalik kõike seda hästi teha, ././ kui vaadata, mis peab olemas olema. ././Ma veel ei kujuta ette hästi seda tasakaalu leidmist“ (I9)

„(...) kõige mahukamad ja aeganõudvamad on abivajaduse hindamise ja juhtumikorraldusega seotud asjad, ././ See on selline sisuline pool eks ole ././“ (I7)

Toetuse ja abi vajadus hindamisel. Hindamiste läbiviimiseks vajalikust abist ja toetusest rääkides tõid seitse spetsialisti välja väga suure vajaduse **ühtse hindamisjuhendi** ja **-instrumendi** järele. Üldiselt leiti, et väga lihtne oleks hindamisi läbi viia, kui oleks ees juhend, mille järgi tuleb teha, või tabel, kus kirjas, millele mingites valdkondades tähelepanu pöörata, kui hindama lähed:

„Ma olen alati öelnud, et ma oleks jube õnnelik, kui oleks lastekaitstes ees need asjad ja ma võingi selle järgi teha ja ma ei pea mõtlema, kuidas enda sõnastusega neid asju teha“ (I3)

„Ma ikka loodan, et edaspidi tuleb mingeid juhiseid ja asju, mille abil hinnata ja ei ole nii nagu praegu, et tulen siia ja hakkas siis ise välja mõtlema, mis nüüd ikka

hinnata, vaid et ongi juhised, mida ja mismoodi hinnata, kokkulepitud reeglid, mis on need põhiasjad, mida silmas pidada ja mulle siis meeldib“ (I7)

„Kui meil tekkis see vajadus ja oli vaja hindama hakata, tekkis kohe küsimus, kust ma saan selle instrumendi, mille järgi hinnata, mida aluseks võtta, see tekitabki kõige suuremat segadust, kuidas ma siis hindan neid valdkondi. Kõige kurvem, et mul ei ole millelegi toetuda, pidin ise oma peast sinna asju välja mõtlema ja kogu aeg tekib ikka kahtlus, et kas ma teen seda asja õigesti, kas see on see, mida silmas peetakse“ (I6)

Esmane reaktsioon oli vajaliku juhendmaterjali olemasolus kindel olemine. Seejärel väljendas mitu lastekaitsetöötajat pärast mõttepausi siiski kahtlusi ja kõhklusid selles suhtes, et kas ainult juhendi ja instrumendi kasutamine ei tee hindamist väga tehniliseks. Leiti, et võiks siiski jääda **võimalus teatud asju vabas vormis kirja panna**, kuna lastekaitsetöö olukorrad on vahel eriti mitmetahulised ja keerulised:

„././juhend ees, et midagi ära ei unusta (...) samas, ma ei tea (...) see ei saa ikka päris nii ka olla, et täitmiseks vaid read ees ././“ (I1)

„././ selline tabel ja hindadki, et üks pluss üks on kaks, samas iga pere niivõrd erinev ././ ei aita siis tabelid ka ././ ikka vaja seda inimefaktorit arvestada“ (I8)

Lastekaitsetöötajad tõid välja, et teatud valdkondades ei tunne nad endid pädevana ning vajatakse **koolitusi**. Enim tuntakse vajadust just **süvitsiminevate psühholoogiliste** koolituste järele, samuti **väikelapse hindamiseks vajalike oskuste õppimiseks**. Lisaks tõid neli spetsialisti välja soovi saada **supervisiooni**. Võimaliku edaspidise toetuse ja abi saamise kohana mainis kaks respondenti **piirkondlikke lastekaitseüksusi**, millega neil veel kokkupuuted puudusid:

„Koolitusi pole olnud, ainult infopäevad ning nendest on jäänud pigem segaduse mulje, kui et nad loovad mingi terviku ././“ (I9)

Kõik lastekaitsetöötajad tõid intervjuude käigus korduvalt välja **kollegiaalse toetuse** olulisuse ning väljendati arvamust, et ilma selleta oleks väga raske oma tööd teha. Kollegiaalse toetuse all peeti silmas nii **omavalitsuse siseseid võimalusi** kolleegiga juhtumeid arutada kui **laiemalt kokkusaamisi teiste lastekaitsetöötajatega**, kolleegidega **telefoni teel rääkimist, nõu ja abi küsimist**:

„././ hästi suur tugi, kui saad kolleegiga rääkida ja arutleda. Asjad lähevad hoopis selgemaks, kui räägid kellelegi teisele ja tema näeb seda hoopis teise nurga alt, värske pilguga, ise jääd vahel mingitesse asjadesse kinni või hakkab kõrvaljuhtum sind mõjutama“ (I3)

„././ meil on omavahel 2010. aastast selline pea igakuine kokkusaamine, kus saame kõik oma asjadest rääkida. See aitab kohe päris palju“ (I8)

„/./ toetavad teineteist hästi palju, ikka aitavad ja annavad nõu /./ vahel vaja mingit asja teha ja hakkad mõtlema, kuidas ja mismoodi, saab küsida, kuidas teha või käituda mingis olukorras“ (I2)

Üks intervjuueeritav tõi toetuse vajadusena välja kohaliku omavalitsuse **juhtkonnapoolse mõistmise** töö olulisuse ja keerukuse suhtes:

„/./ usun, et omavalitsustes, kus kuni tipuni on sotsiaaltööd aduvad inimesed, kes saavad meie tööst aru /./ ja kui sealt kõrgemalt poolt tuldaks kaasa, siis see aitaks väga palju.“ (I10)

Mitu lastekaitsetöötajat ei väljendanud seda lausa otsesõnu, kuid intervjuude fraasidest jäid siiski kõlama teatud rahulolematuse noodid asjaolude suhtes, mis puudutavad omavalitsust: *„/./ me oleme alapalgalised selle töö ja vastutuse juures /./“ (I9), /./ omavalitsusi ei kohusta mitte miski võtmaks juurde lastekaitsetöötajaid /./ (I1).* Siinkohal on huvitav tähelepanek, et suuremat rahulolu oma töökorraldusega väljendasid kaks lastekaitsetöötajat, kes töötavad naisjuhiga omavalitsustes:

Piiravad tegurid abivajaduse hindamisel. Rääkides tõketest, mis takistavad käesoleval ajal lapse abivajaduste hindamiste läbiviimisi selle parimat eesmärki silmas pidades, toodi välja kolm omavahel seotud tegurit: **lastekaitsetöötajate vähesus, ajapuudus ja suur töökoormus.** Takistavaks peeti ka enda **puudulikke oskusi** teatud hindamisvaldkondades. Kaks respondenti väljendasid nõrdimust **lastekaitseeaduse rakendusaktide puudumise** suhtes:

„/./ veel saan praegu hakkama [221 last], kui ma mõtlen omavalitsustele, kus on 5000 elaniku, kuidas nemad hakkama saavad, siis ma arvan küll, et selleks on ikka mitut lastekaitset vaja, aga ma kardan, et seda ei juhtu ja siis ei lähe see korda“ (I6)

„Kui seaduseandja pole valmis jõudnud rakendussätetega, kuid tahetakse nõuda seaduse täitmist, siis on siin vastuolu“ (I9)

„Olgem ausad, /./ seadus tuli enne ja alles nüüd töötatakse välja neid materjale. TAI ju ka alles piloteerib, tegid ühe grupi ära ja teise, kolmandaga juba hakati ümber tegema, lisaks olukord maakonniti niivõrd erinev“ (I8)

Viis lastekaitsetöötajat tõi raskuste all välja kas **töös ette tulnud või tulla võivaid erisusi** lapse abivajaduse hindamise kontekstis, millele nad on mõelnud, ja esitanud endale küsimusi laadis „Mida siis tuleks teha?“ või „Mismoodi ma siis saan?“. Välja toodi **agressiivseid, psüühikahäirega** või **vägivaldseid lapsevanemaid** ja koostöövõimalusi nendega, **vanemate poolt ettevalmistatud lapsi**, nn normaalseid peresid, kus lapsel on käitumisprobleemid jne:

„/./ need keerulised juhtumid, midagi peab paigast ära olema selle lapse elus, aga kuidas ma selle siis kindlaks teen/./“ (I3)

Kaks intervjuueeritavat pidasid abivajaduse hindamisega seotud probleemkohtadeks nii teatava valdkonna **heade spetsialistide nappust** kui **raskusi eksperthinnangute saamisel** ning leidsid, et kui see jätkub vanaviisi, ei muutu lastekaitsetöötaja jaoks palju:

„/./ tegelikult on see ekspertide kaasatulemine väga nõrk koht ja kui see samal tasemel edasi läheb ja neis teistes valdkondades midagi kohustuslikuks ei muutu, siis me oleme tegelikult üksi“ (I9)

„/./ pigem probleem selles, kust neid häid spetsialiste leida meie piirkonnas, kes nende peredega tegeleksid /./“ (I6)

Intervjuu jooksul tõid kolm lastekaitsetöötajat korduvalt välja endapoolseid kahtlusi ja ebakindlust selle suhtes, kas nad ikka teevad asju õigesti või mida on kuskil tegelikult silmas peetud:

„/./ kogu aeg tekib ikka kahtlus, et kas ma teen seda asja õigesti, kas see on nüüd see, mida silmas peetakse /./“ (I6)

„/./ ma ei tea, kas see muidugi jälle õige on /./“ (I3)

„/./ eks ma ikka kardan ka seda, et äkki ma ei tee neid asju õigesti, see nagu oluline, tahaks ikka teada, kuidas õige /./“ (I7)

4.6. Arutelu

Käesolevas peatükis toon lühidalt välja uurimuse põhitulemused ja seosed magistritöös väljatoodud teoreetiliste lähtekohtadega.

Kuna lapse abivajaduse hindamise alusel tehtavad otsused on keerulised ja neil võib olla laste eludele pikaajaline mõju (Barratt, 2012; Turney et al., 2011), peetakse hindamisoskust lastekaitsetöös üheks olulisemaks. Uurimusest selgus, et suurema osa lastekaitsetöötajate (n=7) jaoks ei muuda lastekaitseaduses ära toodud abivajava lapse definitsioon midagi ning üldjuhul kirjeldati oma sõnadega abivajavat last kui last, kelle elus on kas mingi oluline puudujääk, probleem või raskus. Abivajava lapse määratlemine on hindamise kontekstis oluline, kuna Watkins & Kavale (2014) märgivad, et see, kuidas hindajad enda jaoks abivajadust defineerivad, hakkab juhtivalt läbima hindamisprotsessi tervikuna.

Turney ja tema kolleegid (2011) on rõhutanud, et abivajaduse hindamine ei ole lihtsalt lapse kohta andmete kogumine, vaid hindaja peab teadma, milliseid andmeid ja mis eesmärgil ta kogub, ning Axford (2009) peab hindamise eesmärgiks toetuse ja abi vajaduse

väljaselgitamist, mis Närhi & Matthies (2001) järgi sisaldab endas eelkõige kliendi probleemide ja vajaduste määratlemist. Sarnaselt sellele nägid käesolevas uurimuses osalejad abivajaduse hindamise esmase eesmärgina vajadust saada tervikpilt tegelikust olukorrast, mis tähendab lapse olukorra hindamisel eri eluvaldkondade vajaduste rahuldatuse väljaselgitamist, lapse turvalisust ning juhtunu või probleemi tuvastamist. Eeltoodust tuleneb lastekaitsetöötaja arusaam selleks, kuidas edasi tegutseda, mis tähendab antud uurimuses eelkõige perele vajalike teenuste ja abi pakkumist ning on kooskõlas lastekaitseeaduse eelnõu seletuskirjas (2014) nähtud abivajaduse hindamise eesmärgiga.

Sarnaselt erinevates hindamise definitsioonides (Coulshed & Orme, 2006; Griggs, 2002; Hepworth et al., 2002) toodud käsitlustele nägid kõik uurimuses osalejad hindamist pikemaajalise protsessina (vt Milner & O'Byrne, 2009, 3-4 järgi). Siiski peegeldas vaid ühe respondendi analüüs hindamise kui protsessi vajalikkusest selle sügavamalt mõistmist.

Nii lastekaitseeaduse (RT I, 06.12.2014, 1) kui lapse ja pere vajaduste hindamisraamistiku (Department of Health, 2000) üks eesmärk on, et lapse abivajaduse hindamine peab olema terviklik, st hõlmama erinevaid heaoludimensioone ja põhinema ökoloogilisel lähenemisel, mis tähendab kõigi lapse elu tahkude võrdväärset hindamist.

Käesolevas uurimuses tähendab lapse individuaalse heaolu terviklik hindamine kõigi kaheksa heaoluaspekti hindamist, mida viis läbi üks lastekaitsetöötaja. Enamus lastekaitsetöötajaid hindasid lapse *majanduslikku* (9), *hariduslikku* ja *kognitiivset* (8) ning *tervislikku* seisundit (8), kusjuures nende kolme valdkonna hinnangud baseerusid suures ulatuses kaudsel hindamisel, st infot saadi perearstidelt, lasteaiast või koolist. Kõige raskemaks hindamisvaldkonnaks pidasid kõik uurimuses osalejad lapse *psühholoogilise* heaolu hindamist ja seda kirjeldasid hindamises neli respondenti ning nende hinnangud tulenesid väga pikkadest käitumiste ja olukordade kirjeldustest. Lapse *emotsionaalse* heaolule andis hinnangu kuus uurimuses osalejat, märkides, et on raske mõista, mis täpselt võiks kuuluda psühholoogilise ja mis emotsionaalse heaolu valdkonda. Sarnaselt psühholoogilise heaoluga ei peetud end pädevaks selles valdkonnas hindamisi läbi viima. Taoliselt on lapse heaolu hindamise uuringu kokkuvõtte (2013) tulemustel keeruliseks peetud emotsionaalse heaolu hindamist. Lapse *füüsilise* ja *sotsiaalse* heaolu hindamist kirjeldasid vaid kolm lastekaitsetöötajat, kuigi neid valdkondi ei mainitud kordagi uurimuse jooksul raskete hindamisvaldkondadena.

Hindamisprotsessi visuaalsele kujutamisele võrdkõlgselt kolmnurgana kui viisile, mis aitab praktikuil hinnata kõiki lapse elu tahkusi ja neid tasakaalus hoida ning nõnda tagada lapse heaolu terviklik hindamine, on juhtinud tähelepanu Buckley kolleegidega (2007), Jack & Gill (2010) ning Rose (2010). Antud uurimusest ilmnes, et kuigi LaKS (RT I, 06.12.2014, 1) toob välja hinnatavad valdkonnad, võivad täiendava selge struktuuri ja süsteemi puudumise tõttu mõningad valdkonnad saada pealiskaudselt hinnatud või jääda üldse hindamata kui esmapilgul mitteolulised või siis lihtsalt hindamise käigus ununeda.

Olulise hindamist mõjutava tegurina toovad nii Holland (2011) kui Turney ja tema kolleegid (2011) välja hindaja oskuse kogutud andmeid analüüsida ning mõista nende seotust lapse eluga. Käesolevas uurimuses võis teatud heaoluvaldkondade hindamisel aeg-ajalt kuulda pikki lastekaitsetöötaja poolseid olukirjeldusi, samas oli raskusi info analüüsimise ja selle alusel hinnangute andmisega. Arvestades igasuguste täiendavate hindamisjuhiste ja hindamisinstrumendi puudumist, võib sellise olukorra põhjuseks olla püüd kirjeldada mingi valdkonna hindamist, omamata samas täpsemaid teadmisi ja arusaama sellest, mida ja kuidas peaks selle valdkonna all üldse hindama ning millisel moel peaks sellest hinnang kujunema. Eeltooduga võib olla seotud paljude respondentide psühholoogilise heaolu hindamisest loobumine.

Lapse heaoluga on lahutamatult seotud lapsevanema vanemlikud oskused ja seetõttu on oluline neid oskusi hinnata. Sarnaselt mitmete autoritega (Hurley et al., 2014; Holland, 2011; White, 2005) tõstasid uurimuses osalejad küsimusi, mis viitasid ühtse arusaama puudumisele „piisavalt pädeva“ vanema määratluse osas ja selle suhtes, mida täpsemalt tuleks vanemlike oskusi hinnates silmas pidada.

Enamik uurimuses osalenutest (n=8) pidasid vanemlike oskuste oluliseks komponendiks vanema suutlikkust vastata lapse erinevatele vajadustele (füüsilised, emotsionaalsed, tervislikud). Vähesel määral (n=2) loeti vanemlikkuse komponentideks lapse suunamist ja stimuleerimist ning talle piiride seadmist, samuti vanemapoolset kokkulepetest kinnipidamist ja koostöövalmidust. Kõiki neid vanemlikkuse olulisi komponente on erinevad autorid (Holland, 2011; Jones, 2010; Kellett & Apps, 2009; Lloyd, 1998; Woodcock, 2003) esile toonud, samas ei maininud ükski käesoleva uurimuse respondent vanemlikkuse komponendina suutlikkust pakkuda lapsele stabiilsust, mida on eeltoodud autorid pidanud oluliseks vanemlikkuse näitajaks.

Lapsevanemate kaasamist ja nendega koostöösuhte loomist peavad nii Ferguson (2011), Holland (2011) kui Platt (2012) lastekaitsetöö põhiteguriks, millel on mõju kogu edasisele juhtumikäsitlusele, ning sarnaselt Munrole (2011) väljendasid respondendid seisukohta, et vanemate kaasamine on oluline ning on otseselt seotud lapse turvalisuse ja heaoluga, kuna enamuse lapse elus ettetulevatest raskustest on kuidagi seotud vanematega.

Vanemate kaasamisest rääkides peeti käesolevas uurimuses eelkõige silmas emasid ning teadlikult tegeles isade kaasamisega vaid üks uurimuses osalenu. Nii Holland (2011) kui Turney ja tema kolleegid (2011) on juhtinud sotsiaaltöötajate tähelepanu puudulikule isade kaasatusele ja nende rolli alahindamisele laste elus.

Sarnaselt Platt'ile (2012) leidsid uurimuses osalejad, et vanemate kaasamise õnnestumises on oma osa mõlemal poolel. Lastekaitsetöötaja põhirollina vanemate kaasamisel nähti eelkõige hästi palju selgitustööd, rääkimist ja info jagamist, millele on viidanud ka Chand & Thoburn (2005; vt Ferguson, 2011 järgi). Vähesel määral pöörati vanemate kaasamisel tähelepanu empaatialle, vanemate hirmude ja eelarvamuste hajutamisele ning püüdele puudutada vanemate tundeid oma lapse suhtes. Samas näitavad mitmed uuringud (Platt, 2008; Spratt & Callan, 2004; Saint-Jacques et al, 2006), et vanemate kaasamisel on eriti olulised lastekaitsetöötaja suhtumine ja väljendusviis, mille alla mahub suur hulk erinevaid omadusi. Forrester ja tema kolleegid (2008) peavad üheks olulisemaks kaasamist mõjutavaks teguriks just empaatiat.

Spratt & Callani (2004) järgi on kliendi kaasamine seotud võimu tasakaaluga sotsiaaltöötaja ja kliendi vahel ning see, kuidas sotsiaaltöötaja võimu kasutab, mõjutab seda, kuidas kaasamine mõlemal poolel ilmneb. Käesolevas uurimuses pidasid mitmed respondendid vanema rolliks kaasamisel lapsevanema suutlikkust ja soovi pidada probleemideks või lapse vajadusteks lastekaitsetöötajaga samu asju ning näha oma osa nende tekkimisel ja lahendamisel lastekaitsetöötaja seisukohalt nähtuna. Samas on Platt (2008) viidanud, et takistused kaasamisele võivad tugevneda, kui töötaja ei küsi, milline on vanemate arvamus või vaatenurk nende oma situatsioonile.

Vaatamata vanemate tähtsale rollile näeb Platt (2012) lastekaitsetöö tähtsaima kliendina siiski last ning eri vanuses laste arvamus teadasaamine ja kaasamine on lastekaitsetöötaja jaoks üks keerulisemaid ja aeganõudvamaid ülesandeid. Käesoleva uurimuse respondendid väljendasid seisukohta, et lapse kaasamine on oluline, olles samas ebakindlad selle õnnestumise suhtes eri vanuses lastega. Lapse kaasamine tuleneb kaasaegsetest heaolukäsitlustest ja edendab tema

õigusi subjektina, kellel on nii oma arvamus kui õigus seda väljendada teda puudutavates asjades (Ben-Arieh, 2010). Lapsekeskne lähenemine on üks lapse ja pere vajaduste hindamisraamistiku (Department of Health, 2000) olulisemaid põhimõtteid, mille all peetakse silmas otsest tööd lapsega. Käesolevas uurimuses osalenud selgitasid lapsekeskset lähenemist ja lapse hindamise fookuses hoidmist ennekõike kui lapse jaoks oluliste asjade nägemist ja tundmist lastekaitsetöötaja vaatenurgast lähtuvalt: *mis on lapse jaoks tähtis, mida ta tunneb, milline lahendus on talle hea*. Rasmusson ja tema kolleegid (2010) nimetavad niisugust lähenemist lapse heaks töötamiseks. Käesolevas uurimuses pidasid mõned respondendid igasugust lapsega rääkimist kaasamiseks ja mõned ei väljendanud täpsemalt enda arusaama kaasamisest, mis tekitab küsimuse, et kuivõrd mõistetakse kaasamist selle parimas tähenduses, nagu viitab sellele Fern (2014).

Ferguson (2011) märgib, et iga töötaja kasutab lapse kaasamiseks viise, mis sõltuvad tema kogemustest, teadmistest, koolitusest ja isiksusest. Antud uurimuses olid kõik lastekaitsetöötajad lapse kaasamiseks kasutanud eelkõige verbaalset suhtlemist – rääkimist, vestlemist ja küsimuste esitamist ning kolm respondenti täiendanud seda väiksemate laste puhul mänguga. Veel on pooled respondendid väiksemate laste kaasamiseks kasutanud vaatlust kui võimalust saada nende olukorrast parem ülevaade.

Mitmed autorid (Bell, 2002; Ferguson, 2011; Horwath, 2011; Turney et al., 2011) on viidanud erinevatele põhimõtetele, millega on laste kaasamisel oluline arvestada. Käesolevas uuringus töid vaid üksikud lastekaitsetöötajad välja mõningaid põhimõtteid, millest nad lapse kaasamisel lähtuvad: enda tutvustamine, hea õhkkonna loomine, ausus lapsega, vestluseks sobiliku koha leidmine ja vestluste toimumine ilma lapsevanema juuresolekuta.

Sarnaselt nii Lefevre'i (2010; vt Ferguson 2011 järgi) kui Turney ja tema kolleegide (2011) poolt märgitule on mõned uurimuses osalejad võtnud aega lapsega suhte ülesehitamiseks ja saanud korduvalt kokku, et laps hakkaks teda usaldama ja nõustuks edaspidi rääkima. Samas väljendasid kaks osalejat arusaama, et vajaliku info võiks saada juba esmakohtumisel, siiski pidasid ülejäänud respondendid lapse kaasamiseks vajalikuks korduvaid kokkusaamisi. Torose (2016) andmetel mõjutavad lapse hindamisse kaasamist enim lastekaitsetöötajate ajanappus ja vastavate oskuste puudumine ning viiteid samadele asjaoludele võib leida ka käesoleva uuringu tulemustest.

Laming (2003) on juhtinud tähelepanu vajadusele märgata lapsi, kes on vanemate poolt ettevalmistatud või kelle jutt ei vasta tegelikkusele ning neid asjaolusid toodi käesolevas

uurimuses välja kaasamist raskendavatena. Lisaks osutus kaasamist raskendavaks vanemalt nõusoleku saamine lapsega omaette vestluseks, mida Horwath (2011) on pidanud üheks lapse kaasamise põhiküsimuseks.

Keerulisteks vanuserühmadeks kaasamisel peeti uurimuses teismelisi ja väga väikseid lapsi, kuna esimesel juhul kulub palju aega ja eeltööd ning teisel juhul puuduvad kaasamiseks vajalikud oskused. Ferguson (2011) on juhtinud tähelepanu tõigale, et lapsed ja noored on need, kes lastekaitstes otsustavad selle, kas, millal ja kus nad rääkima soostuvad.

Eesti lastekaitstesüsteemis toimuvad muudatused ja arengud ning uurimuses osalenute valdav enamus (n=8) tõi positiivse asjaoluna välja, et LaKS (RT I, 06.12.2014, 1) pöörab konkreetsemalt ja täpsemalt tähelepanu lapse abivajaduse hindamise valdkonnale. Tõdeti, et see peaks looma lastekaitsetöötajate hulgas ühise arusaama sellest, mida ja kuidas tuleb hinnata ning pikemas perspektiivis peaks tekkima ka süsteemideülene ühtne arusaam. Kahe lastekaitsetöötaja jaoks ei olnud seaduse sellel osal erilist väärtust, kuna endi hinnangul on nad kogu aeg hindamisi vastavalt läbi viinud.

Abivajaduse hindamiste läbiviimist Lastekaitseseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) nõuete kohaselt ei peetud (n=9) praegu jõukohaseks ning seda eelkõige lisandunud paberitöö ja dokumenteerimise suure mahu tõttu. Hindamiste suurele aja- ja töömahule viidatakse ka lastekaitseaduse eelnõu mõjude analüüsis (2013), tuues siinkohal küll välja vajaduse lapse ja perega korduvalt kokku saada ning luua koostöösuhet. Lastekaitsetöö kitsaskohtadele, milleks on lastekaitsetöötajate vähesus, ajapuudus ja suur töökoormus ning mis mõjutavad ka abivajaduse hindamiste kvaliteeti, on sarnaselt käesoleva uurimuse tulemustega juhtinud tähelepanu ka mitmed eelnevad uuringud (Laste hoolekande..., 2013; Lastekaitse korralduse uuendamise..., 2013; Lastekaitseaduse eelnõu mõjude..., 2013; Saar, 2013).

Käesolevas uurimuses osalejad leidsid, et abivajaduse hindamiste läbiviimiseks vajavad nad kindlasti nii hindamisjuhendit kui -instrumenti, mis aitaksid lastekaitsetöötajal mõista, mida täpselt on seadusandja mingi valdkonna hindamise all silmas pidanud ning kuidas ja mille abil ta seda hinnata saab. Praktilise hindamisjuhendi ja -instrumendi puudumist ning vajadust need kasutusele võtta on märgitud korduvalt erinevates uurimustes ja mitmetes dokumentides (Kaurla, 2013; Lastekaitseaduse eelnõu mõjude..., 2013; Laste ja pere arengukava 2012-2020, 2011; Saar, 2013; Toros, 2011, 2016; Toros & LaSala; 2015).

Lastekaitsetöötajate koolitusvajadusele on juhitud tähelepanu nii laste ja perede arengukavas 2012–2020 (2011) kui lastekaitseaduse eelnõu mõjude seletuskirjas (2013). Käesoleva uurimuse respondendid nentisid endi puudulikke oskusi teatud valdkondade või earühmade hindamisel ning eraldi toodi välja vajadus süvitsiminevate psühholoogiliste ja väikelapse hindamiseks vajalike oskuste omandamiseks sobivate koolituste järele. Saar (2013) on viidanud süsteemsele täiendkoolituse vajadusele ning Toros & LaSala (2015) on toonud välja koolitusvajaduse eriti lapse kaasamiseks vajalike oskuste omandamiseks.

Kui Toros (2016) on oma uurimuse põhjal viidanud võimalikule seosele sotsiaaltöötaja erialase hariduse ja lapse hindamise kaasamise vahel, siis käesolev uurimus seda seost ei näita, kuna 90%-l uurimuses osalejatest oli sotsiaaltöölane kõrgharidus ning seega ei sõltunud erinevused hindamiste läbiviimisel ainult haridusest. Käesoleva uurimuse tulemuste põhjal võib oletada, et sõltumata erialasest ettevalmistusest vajavad kõik lastekaitsetöötajad hindamiste läbiviimiseks täiendkoolitusi ning need peaksid töö autori hinnangul olema süsteemsed ja põhjalikud ning võtma arvesse lastekaitsetöötajate kui heterogeense sihtrühma erinevaid vajadusi.

Veel toodi uurimuses vajaliku toetusena välja supervisiooni ning omavalitsusjuhtidepoolset mõistmist lastekaitsetöö vajalikkuse suhtes. Võimaliku edaspidise toetuse allikana nähti äsja rakendunud piirkondlikke lastekaitseüksusi. Tõenäolistest toetuse ja abi võimalustest rääkides võis märgata lastekaitsetöötajate kahetisi tundeid: ühelt poolt lootusrikkus, teisalt suured kahtlused ja kõhklused riigipoolse toe ja abi suhtes, mis on uurimuse läbiviija arvates tingitud eelnevatest kogemustest sellise toetuse puudumise osas.

Kindla ja kättesaadava toetuse allikana käesoleval ajal nähti käesolevas uurimuses kollegiaalset toetust ning sellele viitasid kõik respondendid intervjuudes korduvalt. Siinkohal peeti silmas nii omavalitsusesisest toetust kui laiemalt kolleegide abi ja nõu ning kokkusaamisi.

Töö autori hinnangul, mis põhineb läbiviidud intervjuudel kui tervikutel, võib eeldada, et lastekaitsetöötajad (n=5), kes on rohkem süüvinud ja mõelnud lapse abivajaduse hindamise sisule lastekaitseaduse kontekstis, tajuvad rohkem konkreetset toetuse ja abi vajadust ning teadvustavad enda puudujääke teatud hindamisvaldkondades. Samas on nad positiivsemalt meelestatud abivajaduse hindamise kui väga vajaliku tegevuse ja kõike seda hõlmava suhtes. Võis aduda, et nad oskavad selgemalt välja tuua kitsaskohti, põhjendada oma seisukohti ja tunnetavad vastutust, mis hindamisega kaasneb. Samuti sisaldasid nende poolt läbi viidud

abivajaduse hindamised rohkem heaoluaspekte ja neid kirjeldati põhjalikumalt. Teise rühma (n=3) moodustavad lastekaitsetöötajad, kes tulenevalt omavalitsuse eripärast, milleks on vähe lapsi, omasid vähest kokkupuudet lastekaitseseaduses ettenähtud moel lapse abivajaduse hindamisega ning polnud seetõttu teatud tahkudele mõelnud. Kolmanda rühma moodustavad need lastekaitsetöötajad (n=2), kes endi arvates on kogu aeg sellisel moel hindamisi läbi viinud ning tegelikkuses ei adu hindamispõhimõtete olulisust ega seaduse laiemat eesmärki hindamiste läbiviimisel. Nende poolt läbiviidud hindamised ei peegeldanud häid hindamispõhimõtteid.

Toros (2012) on tõdenud, et abivajava lapse aitamine ja toetamine sõltub muuhulgas ka lastekaitsetöötaja heaolust ning ilmselt mõjutab nii lapse abivajaduse hindamist kui lastekaitsetöötaja heaolu see, kui tema tööd saadavad kahtlused ja kõhklused selles suhtes, kas ta tõlgendab seadust õigesti, hindab õigeid asju või püüab mõista, mida seadusandja millegi all silmas on pidanud, nagu väljendasid mõned antud uurimuses osalenud respondendid.

Lapse abivajaduse hindamine on keeruline, aega ja erinevaid oskusi nõudev protsess ning lastekaitsetöötaja vajab selleks teadmisi, oskusi ja häid töövahendeid. Siiski võib siinkohal öelda, et lapse abivajaduse hindamine kui niisugune algab eelkõige lastekaitsetöötaja enda mõtteviisist hindamise vajalikkuse mõistmise suhtes ning sellest tuleneb ka tema edasine tegutsemine.

5. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli teada saada, kuidas mõistab lastekaitsetöötaja lapse abivajaduse hindamist 1. jaanuaril 2016 jõustunud lastekaitseaduse (RT I, 06.12.2014, 1) kontekstis. Kuna seadus annab lastekaitsetöötajatele senisega võrreldes täpsemad juhised lapse abivajaduse hindamiseks, soovisin uurida lastekaitsetöötajate mõtteviisi ja valmisolekut viia lapse abivajaduse hindamisi läbi lastekaitseaduse tervikeesmärki ehk lapse heaolu edendamist silmas pidades ja lähtuvalt partnerluspõhimõttest.

Alljärgnevalt esitan uurimuse põhitulemused lähtuvalt uurimisküsimustest.

Uurides lastekaitsetöötajate **lapse abivajaduse hindamise eesmärke ja põhimõtteid** ning **hindamispraktikat**, ilmnes, et :

- Hindamise esmane eesmärk on eelkõige saada tervikpilt tegelikust olukorrast;
- Sellest tulenev edasi tegutsemine – lapsele ja perele vajaliku abi ja toetuse pakkumine või vajadusel materjalide kohtule esitamine;
- Hindamist nähakse protsessina;
- Hindamist nähakse lapsekesksena, mis tähendab lapsele oluliste asjade nägemist läbi lastekaitsetöötajate silmade;
- Lapse individuaalse heaolu aspektide hindamisel tekivad raskused mõistmisel, mida millise valdkonna all tuleks hinnata ja kuidas;
- Rasketeks valdkondadeks peetakse psühholoogilise ja emotsionaalse heaolu hindamist ja neis valdkondades ei peetud end hindajatena pädevateks;
- Lapse individuaalse heaolu hindamine ei ole süsteemne ega terviklik, sest teatud hindamisvaldkonnad jäävad tähelepanuta – kõiki 8 heaoluaspekti hindas 1 lastekaitsetöötaja, majanduslikku 9, tervislikku, hariduslikku ja kognitiivset 8, emotsionaalset 6, psühholoogilist hindas 4 ja füüsilist ning sotsiaalset heaolu 3 lastekaitsetöötajat;
- Teatud valdkondade hindamisel on olemas pikad olukirjeldused, aga esineb raskusi analüüsipõhise hinnanguga.

Lastekaitsetöötajate kogemustest ja arusaamadest **vanemlike oskuste hindamisel** ning **lapsevanemate ja lapse hindamisse kaasamisel** selgus et:

- Vanemlike oskuste hindamisel tekivad küsimused: milline on piisavalt pädev lapsevanem ja mida tuleb hinnata;
- Vanemlikkuse komponentideks peeti suutlikkust vastata lapse erinevatele vajadustele (8), lapse suunamist ja stimuleerimist (2), lapsele piiride seadmist (2), vanemapoolset koostöövalmidust ja kokkulepetest kinnipidamist (3);
- Vanemate hindamisse kaasamisel peetakse üldjuhul silmas emasid, isad on „alahinnatud“;
- Lastekaitsetöötaja rollidena nähti vanemate kaasamisel enamasti selgitamist, mis hõlmab rääkimist, info jagamist ja vanema suunamist seoste loomisele, vähesel määral enda vanema olukorda panemist, vanemate hirmude ja eelarvamuste hajutamist, vanemate tunnete puudutamist ja abistamissoovi kinnitamist;
- Lapsevanema rollina kaasamisel nähti nõustumist lastekaitsetöötaja seisukohaga raskuste, nende tekkepõhjuste või lahendusviiside suhtes;
- Lapsevanemapoolsed tegurid, mis mõjutavad kaasamist, on tema haridus, väärtushinnangud, eluviis ja käitumisviisid, psüühikahäired;
- Lapse hindamisse kaasamise eelistatuimaks viisiks on verbaalne suhtlemine – rääkimine, vestlused, küsimuste esitamine, väikelastega vähesel määral täiendavalt mäng ning eraldi viisina kasutavad pooled osalenutest väikelaste puhul vaatlust;
- Lastekaitsetöötaja põhimõteteks lapse kaasamisel olid vähestel juhtudel enda tutvustamine, hea õhkkonna loomine, ausus lapse suhtes, sobiliku koha leidmine ja vestluste toimumine ilma lapsevanemate juuresolekuta;
- Keerulisteks vanuserühmadeks peeti teismelisi, kelle kaasamine nõuab palju eeltööd ja aega, ning väga väikseid lapsi, kuna puuduvad nende kaasamiseks vajalikud oskused;
- Raskendavateks teguriteks lapse kaasamisel peeti vanemate poolt ettevalmistatud lapsi, trotsist tegelikkusele vastupidist rääkivaid, valetavaid või omakasu silmas pidavaid lapsi, vanematelt nõusoleku saamist lapsega vestluseks.

Lastekaitsetöötajate arvamusedest lapse abivajaduse **hindamiseks vajaliku toetuse ja abi** suhtes nähtus, et:

- Lastekaitsetöötajatele meeldib, et lapse abivajaduse hindamine on leidnud seaduses põhjalikumalt kajastamist – konkreetselt, selgelt kirjas, ühine arusaam ning süsteemi ühtlustumine ja tulevikus tekkiv süsteemideülene ühtne arusaam;
- Praegu ei peeta jõukohaseks abivajaduse hindamiste läbiviimist seaduse nõuetele vastavalt eelkõige paberitöö ja dokumenteerimise suure mahu tõttu;

- Lapse abivajaduse hindamiste kvaliteeti mõjutavad kolm omavahel seotud tegurit – lastekaitsetöötajate vähesus, ajanappus ja suur töökoormus;
- Hindamiste läbiviimiseks vajatakse ühtset hindamisjuhendit ja -instrumenti;
- Teadmiste ja oskuste parandamiseks vajatakse koolitusi, eriti süvitsiminevaid psühholoogiaalaseid ja väikelapse hindamiseks vajalikke koolitusi;
- Soovitakse supervisiooni;
- Võimaliku toetuse allikana nähakse edaspidi piirkondlikke lastekaitseüksusi;
- Oluline kättesaadav toetuse ja abi allikas on kollegiaalne toetus;
- Raskendavate asjaoludena nähakse seaduse rakendusaktide puudumist, heade erialaspetsialistide nappust ja raskusi eksperthinnangute saamisel.

Käesoleva magistritöö tulemuste põhjal võib kokkuvõtvalt öelda, et praegu teeb iga lastekaitsetöötaja lapse abivajaduse hindamiste läbiviimisel oma parima, lähtudes isiklikest väärtushinnangutest, teadmistest ja oskustest, ning vajab riigilt kiiresti erinevat laadi abi ja toetust, et olla suuteline viima läbi lapse abivajaduse hindamist terviklikult selle parimaid eesmäärke silmas pidades.

Käsitletud teemaga seoses esitab autor järgmised ettepanekud Sotsiaalministeeriumi Laste ja perede osakonnale:

- Töötada kiiresti välja Eesti oludele vastav juhend abivajaduse hindamiste läbiviimiseks ning võtta kasutusele sobiv hindamisinstrument;
- Võimaldada lastekaitsetöötajatele lisaks üldisele väljaõppele ka kitsama spetsiifikaga koolitusi teemadel, mida nad ise oluliseks peavad (hindamispõhimõtted, lapsekeskne lähenemine, psühholoogiline ja emotsionaalne heaolu, väikelapse hindamisoskused);
- Võtta koolitusplaane koostades ja rühmasid moodustades arvesse lastekaitsetöötajate eelnevat töökogemust, ettevalmistust ja piirkondlikke eripärasid. Koolitused teatud teemadel eeldavad eelnevaid baasteadmisi ja kui neid pole, võib koolitus osutada ressursi raiskamiseks, nt hindamispõhimõtted peaksid olema teada enne, kui hakatakse õppima instrumendi kasutamist.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Altschuld, J. W., Hung, H.-L., & Lee, Y.-F. (2014). Needs Assessment and Asset/Capacity Building: A Promising Development in Practice. In J. W. Altschuld & R. Watkins (Eds.), *Needs assessment: Trends and a view toward the future. New Directions for Evaluation* (pp. 89–103). San Francisco: Jossey-Bass.
- Ambrosino, R., Heffernan, J., Shuttlesworth, G., & Ambrosino, R. (2011). *Social Work and Social Welfare: An Introduction*. Belmont (California): Brooks/Cole, Cengage Learning.
- Axford, N. (2009). *Defining and Classifying Children in Need*. Ashgate:Surrey.
- Barratt, S. (2012) Incorporating Multi-Family Days into Parenting Assessments: the Writtle Wick model. *Child & Family Social Work, 17*, 222-232.
- Bell, M. (2002). Promoting Children's Rights Through the Use of Relationship. *Child & Family Social Work, 7*(1), 1-11.
- Ben-Arieh, A. (2005). Where are the Children? Children's Role in Measuring and Monitoring Their Well-Being. *Social Indicators Research, 74*, 573-596.
- Ben-Arieh, A., & Frønes, I. (2007). Indicators of Children's Well-Being: What Should be Measured and Why? *Social Indicators Research, 84*, 249–250.
- Ben-Arieh, A. (2008). The Child Indicators Movement: Past, Present and Future. *Child Indicators Research, 1*, 3-16.
- Ben-Arieh, A. (2010). From Child Welfare to Children Well-Being: The child indicators Perspective. In S. B. Kamermann, S. Phipps, A. Ben-Arieh (Eds.), *From Child Welfare to Children Well-Being: An International Perspective on Knowledge in the Service of Policy Making* (pp. 9-22). Dordrecht: Springer.
- Ben-Arieh, A., & Frønes, I. (2011). Taxonomy for Child Well-Being Indicators: A Framework for the Analysis of the Well-Being of Children. *Childhood, 1*(4), 460-476.
- Benbenishty, R., Davidson-Arad, B., Lopez, M., Devaney, J., Spratt, T., Koopmans, C., Knorth, E.J., Witteman, C.L.M., Del Valle, J.F., & Hayes, D. (2015). Decision Making in Child Protection: An International Comparative Study on Maltreatment Substantiation, Risk Assessment and Interventions Recommendations, and the Role of Professionals' Child Welfare Attitudes. *Child Abuse & Neglect 49*, 63-75.
- Berger, L. M., & Slack, K. S. (2014). Child Protection and Child Well-Being. In A. Ben-Arieh, F. Casas, I. Frønes & J. E. Korbin (Eds.), *Handbook of Child Well-Being* (pp. 2965-2993). Dordrecht: Springer.
- Bradshaw, J., Martorano, B., Natali, L., & Neubourg, C. (2013). Children's Subjective Well-Being in Rich Countries. *Child Indicators Research, 6*, 619-635.

- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge, Massachusetts & London: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. (2006). The Bioecological Model of Human Development. In W. Damon, & R. Lerner (Eds.), *Handbook of Child Psychology I: Theoretical Models of Human Development* (pp 793-828). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Bryman, A. (2001). *Social Research Methods*. USA: Oxford University Press.
- Buckley, H., Whelan, S., Murphy, C., & Horwath, J. (2007). Using an Assessment Framework: Outcomes from a Pilot Study. *Journal of Children Services*, 2 (1), 37-47.
- Cash, S. J. (2001). Risk Assessment in Child Welfare: The Art and Science. *Children and Youth Services Review*, 23, 811-830.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches (4th ed)*. Sage Publications.
- Daly, M. (2007). *Parenting in Contemporary Europe: A Positive Approach*. Strasbourg: Council of Europe.
- D’Cruz, H., & Stagnitti, K. (2008). Reconstructing Child Welfare through Participatory and Child-Centred Professional Practice: a Conceptual Approach. *Child & Family Social Work*, 13, 156-165.
- Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (2008). *Collecting and Interpreting Qualitative Materials. (3.ed)*. Los Angeles: Sage Publications.
- Department of Health. (2000). *Framework for the Assessment of Children in Need and their Families*. National Assembly for Wales Home Office. Alla laaditud 15. jaanuaril 2016, <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130401151715/https://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/Framework%20for%20the%20assessment%20of%20children%20in%20need%20and%20their%20families.pdf>
- Eesti Statistikaamet (2016). *Vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed*. Alla laaditud 22. veebruaril 2016, http://pub.stat.ee/pxweb.2001/Database/Sotsiaalelu/11Sotsiaalne_kaitse/02Sotsiaala bi/07Vanemliku_hoolitsuseta_lapsed/07Vanemliku_hoolitsuseta_lapsed.asp
- Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. (1992). *Riigi Teataja I*, 1992, 28, 370. Alla laaditud 20. jaanuaril 2016, <https://www.riigiteataja.ee/akt/113122013012>
- Espenberg, K., Lees, K., Valma, K., Laur, K., Nauts, K., Linno, M., & Strömpl, J. (2013). *Lastekaitse seaduse eelnõu mõjude analüüs: lõpparuanne*. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE. Alla laaditud 15. mail 2015, http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/ec/lastekaitse_seaduse_eelnou_mojude_hindamine

- Fargion, S. (2014). Synergies and Tensions in Child Protection and Parent Support: Policy Lines and Practitioners Cultures. *Child & Family Social Work, 19*, 24-33.
- Ferguson, H. (2011). *Child Protection Practice*. Basingstoke: Macmillan.
- Fern, E. (2014). Child-Directed Social Work Practice: Findings from an Action Research Study Conducted in Iceland. *British Journal of Social Work, 44*(5),1110-1128.
- Fernandes, L., Mendes, A., & Teixeira, A. (2012). A Review Essay on the Measurement of Child Well-Being. *Social Indicators Research, 106*, 239-257.
- Forrester, D., Kershaw, S., Moss, H., & Hughes, L. (2008). Communication Skills in Child Protection: How do Social Workers Talk to Parents? *Child & Family Social Work, 13*, 41-51.
- Forrester, D., Westlake, D., & Glynn, G. (2012). Parental Resistance and Social Worker Skills: Towards a Theory of Motivational Social Work. *Child & Family Social Work, 17*, 118-129.
- Harris, N. (2012). Assessment: When does it Help and When does it Hinder? Parents's Experiences of Assessment Process. *Child and Family Social Work, 17*, 180-191.
- Healy, K., Harrison, G., Venables, J., & Bosly, F. (2014). Collaborating with Families in Different Responses: Practitioner's Views. *Child and Family Social Work, 1-11*.
- Holland, S. (2011). *Child & Family Assessment in Social Work Practice*. London, Thousand Oaks, New Delhi :SAGE Publications.
- Horwath, J. (2010). Assessing Children in Need: Background and Context. In J. Horwath (Ed.), *The Child's World: The Comprehensive Guide to Assessing Children in Need* (pp. 18-33). London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Horwath, J. (2011). See the Practitioner, See the Child: The Framework for the Assessment of Children in Need and their Families Ten Years On. *British Journal of Social Work, 41*, 1070-1087.
- Houston, S. (2014). Assessing Parenting Capacity in Child Protection: Towards a Knowledge-Based Model. *Child and Family Social Work, 1-11*.
- Howes, N. (2010). Here to Listen! Communicating with Children and Methods for Communicating with Children and Young People as Part of the Assessment Process. In J. Horwath (Ed.), *The Child's World: The Comprehensive Guide to Assessing Children in Need* (pp. 124-139). London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Hurley, K. D., Huscrofy-D'Angelo, J., Trout, A., Griffith, A., & Epstein, M. (2014). Assessing Parenting Skills and Attitudes: A Review of the Psychometrics of Parenting Measures. *Journal of Child and Family Studies, 23*, 812-823.
- Jack, G., & Gill, O. (2010) The Impact of Family and Community Support on Parents or Caregivers and Children. In J. Horwath (Ed.), *The Child's World: The Comprehensive Guide to Assessing Children in Need* (pp. 382-396). London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

- Jones, D. (2010). Assessment of Parenting. In J. Horwath (Ed.), *The Child's World: The Comprehensive Guide to Assessing Children in Need* (pp. 282-304). London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Karu, M., Turk, P., Suvi, H. & Biin, H. (2012). *Lapse õiguste ja vanemluse monitoring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. Alla laaditud 2. oktoobril 2014, http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/IMCE/lapse_oiguste_ja_vanemluse_monitoring_-_taiskasvanud_elanikkonna_kusitluse_aruanne.pdf
- Kaurla, K. (2013) Otsustamine lastekaitsetöös Ida-Virumaa suurlinnade näitel. *Sotsiaaltöö*, 3, 19-24.
- Kellett, J., & Apps, J. (2009). *Assessment of Parenting and Parenting Support Need: a Study of Four Professional Groups*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Kolga, V. (2006). Lastekaitse võimalikkusest erinevates maailmades. Kogumikus T. Tulva (Toim.), *Lapse heaolu Eestis: riskid ja valikud artiklite kogumik* (24-35). Tallinn: Lastekaitse Liit/ Tallinna Ülikool.
- Kutsar, D. (2008). Lapse heaolu vananevas Eestis. Kogumikus L. Ots (Toim.), *Uued ajad – uued lapsed* (96-111). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Kvale, S. (1996). *InterViews: an Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks: Sage.
- Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.
- Laming, W. L. (2003). *The Victoria Climbié Inquiry: Report an Inquiry by Lord Laming*. London: Department of Health and Home Office. Alla laaditud 20. märtsil 2016, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/273183/5730.pdf
- Lapse õiguste konventsioon. (1991). *Riigi Teataja II*. 1996, 16, 56. Alla laaditud 15. jaanuaril 2016, <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Lastekaitseeadus. (2014). *Riigi Teataja I*, 06.12.2014, 1. Alla laaditud 20.oktoobril 2015, <https://www.riigiteataja.ee/akt/106122014001>
- Lastekaitseeaduse eelnõu seletuskiri. (2014). Alla laaditud 20. jaanuaril 2016, <http://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f3beec87-7eaf-4aad-afa0-aacbde93a4c/Lastekaitseeadus/>
- Lasteombudsman. (2011). *Abivajavast lapsest teatamine ja andmekaitse. Juhend*. Alla laaditud 21. veebruaril 2016, http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/IMCE/abivajavast_lapsest_teatamine_ja_andmekaitse_-_juhend_0.pdf.
- Léveillé, S., & Chamberland, C. (2010). Toward a General Model for Child Welfare and Protection Services: A Meta-Evaluation of International Experiences Regarding the Adoption of the Framework for the Assessment of Children in Need and Their Families (FACNF). *Children and Youth Services Review*, 32, 929–944.

- Lippman, L. (2004). *Indicators of Child, Family and Community Connections*. Washington, DC: Office of the Assistant Secretary for Planning and Evaluation, US Department of Health and Human Services.
- Lloyd, E. (1999). *Parenting Matters: What Works in Parenting Education?* Ilford: Barnardo's.
- Lundy, L. (2014). United Nations Convention on the Rights of the Child and Child Well-Being. In A. Ben-Arieh, F. Casas, I. Frønes & J. E. Korbin (Eds.), *Handbook of Child Well-Being* (pp. 2439-2462). Dordrecht: Springer.
- Mason, J., & Danby, S. (2011). Children as Experts in Their Lives: Child Inclusive Research. *Child Indicators Research*, 4, 185-189.
- Milner, J., & O'Byrne, P. (2009). *Assessment in Social Work*. New York: Palgrave Macmillan.
- Minkkinen, J. (2013). The Structural Model of Child Well-Being. *Child Indicators Research*, 6(1), 547-558.
- MTÜ Lastekaitse Liit. (2013). *Uuringu "Lapse heaolu hindamine" kokkuvõte*. Alla laaditud 14. mail 2015, <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Uuring-Lapse-heaolu-hindamine.pdf>
- Munro, E. (2011). *The Munro Review of Child Protection. Final Report: A Child-Centred System*. Department for Education. The Stationery Office: London. Alla laaditud 5. märtsil 2016, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/175391/Munro-Review.pdf
- Narusson, D. (2006). Kliendi vajaduste ja ressursside hindamine. Kogumikus *Juhtumikorralduse käsiraamat* (25-32). EV Sotsiaalministeerium ja TÜ Pärnu Kollidž: Tallinn.
- Neuman, W. L. (2003). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Boston: Allyn and Bacon.
- Närhi, K., & Matthies, A-L. (2001). What is the Ecological Self-Consciousness of Social Work. In A-L. Matthies, K. Närhi, D. Ward (Eds.), *The Eco-Social Approach in Social Work* (pp.16-53). SoPhi. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- O'Hare, W. P., & Gutierrez, F. (2012). The Use of Domains in Constructing a Comprehensive Composite Index of Child Well-Being. *Child Indicators Research*, 5, 609-629.
- Oka, T., & Shaw, I. (2000). *Qualitative Research in Social Work*. Alla laaditud 15. mail 2015, <http://pweb.sophia.ac.jp/oka/papers/2000/qrsww/>
- Olk, T. (2004). German Children's Welfare between Economy and Ideology. In A. M. Jensen, A. Ben-Arieh, C. Conti, D. Kutsar, M. N. G. Phádraig, & H.W. Nielsen

- (Eds.), *Children's Welfare in an Ageing Europe* (pp. 703-722). Oslo: Norwegian Centre for Child Research.
- Padgett, D. K. (2008). *Qualitative Methods in Social Work Research*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.
- Parton, N. (2009). Challenges to Practice and Knowledge in Child Welfare Social Work: From the „Social“ to the „Informational“? *Children and Youth Services Review*, *31*, 715-721.
- Platt, D. (2008). Care or Control: The Effects of Investigations and Initial Assessments on the Social Worker -Parent Relationship. *Journal of Social Work Practice*, *22*(3), 301-315.
- Platt, D. (2012). Understanding Parental Engagement with Child Welfare Services: An Integrated Model. *Child and Family Social Work*. *17*, 138-148.
- Pollard, E., & Lee, P. (2003). Child Well-Being: A systematic Review of the Literature. *Social Indicators Research*, *61*, 59-58.
- Pricewaterhouse Coopers Advisors. (2013). *Lastekaitse korralduse uuendamise alusanalüüs. Lõpparuanne*. Alla laaditud 18. oktoobril 2014, http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/lastekaitse_alusanaluus_pwc_2013_27.11_2.pdf
- Rasmusson, B., Hyvönen, U., Nygren, L., & Khoo, E. (2010). Child-Centered Social Work Practice – Three Unique Meanings in the Context of Looking after Children and the Assessment Framework in Australia, Canada and Sweden. *Children and Youth Services Review*, *32*, 452-459.
- Riigikontroll. (2013). *Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades. Riigikontrolli aruanne Riigikogule*. Alla laaditud 22. veebruaril 2016, http://www.eatl.ee/wp/wp-content/uploads/RKTR_2272_2-1.4_2038_001-2.pdf
- Rose, W. (2010). The Assessment Framework. In J. Horwath (Ed.), *The Child's World: The Comprehensive Guide to Assessing Children in Need* (pp. 34-55). London & Philadelphia :Jessica Kingsley Publishers.
- Saar, H. (2013). Lapse heaolu hindamise uuring. *Sotsiaaltöö*, *6*, 32-36.
- Saint-Jacques, M.-C., Drapeau, S., Lessard, G., & Beaudoin, A. (2006). Parent Involvement Practices in Child Protection: A Matter of Know-How and Attitude. *Child and Adolescent Social Work Journal*, *23*(2), 196-215.
- Santos Pais, M. (1999). *A Human Rights Conceptual Framework for UNICEF*. UNICEF Innocenti Essay 9. Florence, Italy: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Schor, E. L. (1995). Developing Communitarity: Family-Centered Programs to Improve Children's Health and Well-Being. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, *72*(2), 413-442. Alla laaditud 8. veebruaril 2016, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2359445/>

- Sedletzky, V. (2012). Child rights and child well-being: a think piece. In *The Structural Determinants of Child Well-Being* (pp 55-63). UNICEF Office of Research – Innocenti.
- Selg, M. (2009). Lapse ja perekonna hindamise juhend. Sotsiaalministeerium: Alla laaditud 14. mail 2015,
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/lapse_ja_perekonna_hindamine_2009.pdf
- Socialstyrelsen. (2012). *Child Welfare in a State of Change – Final Report from the BBIC Project*. Alla laaditud 30. mail 2015,
http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2012/child-welfare-in-a-state-of-change-final-report-from-the-bbic-project/Documents/BBIC%20project_summary.pdf
- Sotsiaalministeerium. (2011). *Laste ja perede arengukava 2012–2020*. Tallinn.
- Spratt, T., & Callan, J. (2004). Parents' Views on Social Work Interventions in Child Welfare Cases. *British Journal of Social Work*, 34, 199-224.
- Stevens, K., Dickson, M., Poland, M., & Prasad, R. (2005). *Focus on Families: Reinforcing the Importance of Family. Families with Dependent Children – Successful Outcomes Project. Report on Literature Review and Focus Groups*. Wellington, New Zealand: Families Commission.
- Strömpl, J. (2001). Sotsiaaltöö uurimisest: konstruktsionistlik lähenemine. *Sotsiaaltöö*, 1, 10-12.
- Strömpl, J. (2004). Kvalitatiivsete meetodite kasutamise võimalustest sotsiaaltöö uurimisel. *Sotsiaaltöö*, 2, 36-38.
- Strömpl, J., & Linno, M. (2014). Poolel teel...Mõtteid seoses uue lastekaitseaduse eelnõuga. *Sotsiaaltöö*, 1, 10-15.
- Thornton, A.(2001). Introduction and Overview. In A. Thornton (Ed.), *The Well-Being of Children and Families: Research and Data Needs* (pp. 3-27). The University of Michigan Press.
- Tikerpuu, A. (2012). Eesti lastehoolekande süsteem vajab uuendamist ja teadmispõhist lähenemist. *Sotsiaaltöö*, 3, 9-11.
- Toros, K. (2011). *Assessment of Child Well-Being: Child Protection Practice in Estonia*. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Toros, K. (2012). Lapse heaolu hindamisest Eesti lastekaitsetöö praktikas. *Sotsiaaltöö*, 3, 24-28.
- Toros, K., Tiko, A., & Saia, K. (2013) Child-Centered Approach in the Context of the Assessment of Children in Need: Reflections of Child Protection Workers in Estonia. *Children and Youth Services Review*, 35, 1015-1022.

- Toros, K., & LaSala, M. (2015). Estonian Child Protection Workers' Assessment Perspectives: The Need for Competence and Confidence. *International Social Work*, 1-13
- Toros, K. (2016). Child Protective Workers' Reflections on Principles Underpinning the Assessment of Children in Need: The Case of Estonia. *International Social Work*, 1-13.
- Tulva, T. (2008). Uue sajandi lapsed: valikud, võimalused ja heaolu. Kogumikus L. Ots (Toim.), *Uued ajad – uued lapsed* (23-32). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Tulva, T., & Viiralt, I. (2006). Riskiühiskond ja lapse heaolu. Kogumikus T. Tulva (Toim.), *Lapse heaolu Eestis: riskid ja valikud artiklite kogumik*. (10-23). Tallinn: Lastekaitse Liit, Tallinna Ülikool.
- Turney, D., Platt, D., Selwyn, J., & Farmer, E. (2011) *Social Work Assessment of Children in Need: What do We know? Messages from Research*. Alla laaditud 15. jaanuaril 2016,
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/182302/DFE-RBX-10-08.pdf
- Watkins, R., & Kavale, J. (2014). Needs: Defining What You are Assessing. In J. W. Altschuld & R. Watkins (Eds.), *Needs Assessment: Trends and a View Toward the Future. New Directions for Evaluation*. (pp.19–31). San Francisco: Jossey Bass.
- Weisner, T. S. (1998). Human Development, Child Well-Being, and the Cultural Project of Development. *New Directions for Child Development*, 80, 69–85.
- White, A. (2005). *Assessment of Parenting Capacity. Literature review*. NSW Department of Community Services. Alla laaditud 7. märtsil 2016,
http://www.community.nsw.gov.au/__data/assets/pdf_file/0020/321635/research_parenting_capacity.pdf
- Winter, K. (2011). The UNCRC and Social Workers' Relationship with Young Children. *Child Abuse Review*, 20, 395-406.
- Woodcock, J. (2003). The Social Work Assessment of Parenting: An Exploration. *British Journal of Social Work*, 33, 87-106.

LISA 1. Intervjuu kava

I Üldandmed

1. Töökogemus lastekaitsetöötajana (kas eraldi amet või lisaülesandena), ettevalmistus.
2. Piirkonna laste arv, kui paljud neist võiksid olla abivajavad lapsed, töösolevate aktiivsete juhtumite arv, millel vajalik hinnata lapse abivajadust?
3. Lastekaitsetöö kõige aeganõudvam ja töömahukam valdkond?
4. Abivajav laps enda nägemuses ja seaduse definitsioon, kas muudab midagi ja kui, siis mida arusaamises abivajavast lapsest?

II Lapse abivajaduse hindamine (juhtum, eesmärk, põhimõtted)

1. Palun kirjelda mõnda hiljutist juhtumit, millega on sinu poole pöördunud ja mille puhul pidasid vajalikuks hinnata lapse abivajadust?
Vajadusel esitan täpsustavaid küsimusi:
 - (a) kuidas juhtum töösse tuli, kes pöördus ja miks?
 - (b) mille alusel otsustasid, et vajab hindamist ja kuidas edasi tegutsesid?
 - (c) milline oli hindamise eesmärk?
 - (d) kuidas püüdsid hindamise käigus saada erinevaid lapse elu valdkondi puudutavat informatsiooni, kuidas kogusid ja otsustasid, mis vajalik info ning millisel viisil?
 - (e) milliseid põhimõtteid võtsid hindamist läbi viies arvesse ja kui kaua hindamine kestis?
 - (f) kas teeksid hetkel sama juhtumi hindamisel midagi teisiti ja kui, siis mida?

III Vanemlike oskuste hindamine ning vanema ja lapse hindamise kaasamine

1. Mida pead silmas vanemlike oskuste all ja kuidas otsustad lapsevanema pädevuse üle?
2. Milliseid hindamisviise oma töös kasutate?
3. Millisena näed lapsevanemate rolli hindamise protsessis?
4. Millised on sinu kogemused vanemate kaasamisel ja milliseid meetodeid selleks kasutate?
5. Millised tegurid mõjutavad vanemate kaasamist?
6. Mida tähendab sinu jaoks lapse hindamise kaasamine ja kui võrd oluliseks seda pead?
7. Millised tegurid mõjutavad lapse kaasamist?

IV Toetuse ja abi vajadus abivajaduse hindamiste läbi viimiseks

1. Kuidas hindad lastekaitseseaduses lapse abivajaduse hindamise täpsemat kajastamist ja selle mõju lapse abivajaduse hindamise valdkonnale? Kas ja kuidas aitab hindamisi paremini läbi viia?
2. Kui võrd jõukohasena näed käesoleval ajal lapse abivajaduse hindamist seaduse nõuete kohaselt olevat lastekaitsetöötaja jaoks käesoleval ajal?
3. Millist toetust ja abi vajad sina läbi viimaks põhjalikke, last ja vanemaid kaasavat hindamist?
4. Milliseid piiravaid asjaolusid näed praegusel ajal hindamiste läbiviimiseks seaduse eesmärke silmas pidades?

Täna kulutatud aja, kogemuste jagamise ja panuse eest minu uurimustöö heaks.